

PŘIJÍMACÍ ZKOUŠKY NA VŠ

TÉMATA VŠEOBECNÝ PŘEHLED

Přijímací zkoušky na VŠ

Témata – Všeobecný přehled

také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz

Doporučujeme další e-knihy:

Přijímací zkoušky na VŠ – Testy – Všeobecný přehled – e-kniha

Přijímací zkoušky na VŠ – Testy – Psychologie – e-kniha

Přijímací zkoušky na VŠ – Testy – Politologie a mezinárodní vztahy – e-kniha

Přijímací zkoušky na VŠ – Testy – Andragogika a personální řízení – e-kniha

Kolektiv autorů

Témata – Všeobecný přehled – e-kniha

Copyright © Fragment, 2011

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

PŘIJÍMACÍ ZKOUŠKY NA VŠ

**TÉMATA
VŠEOBECNÝ
PŘEHLED**

OBSAH

ÚVOD	5
SEZNAM TÉMAT	6
ČESKÉ DĚJINY DO ROKU 1526	17
ČESKÉ DĚJINY OD ROKU 1526 DO ROKU 1918	47
ČESKÉ DĚJINY OD ROKU 1918	71
ANTIKA	119
SVĚTOVÉ DĚJINY DO ROKU 1492	141
SVĚTOVÉ DĚJINY OD ROKU 1492 DO ROKU 1918	171
SVĚTOVÉ DĚJINY OD ROKU 1918	213
POLITOLOGIE	257
MEZINÁRODNÍ VZTAHY	277
EVROPSKÁ UNIE	289
NATO	309
EkONOMIE	315
FILOZOFIE	335
SOCIOLOGIE	353
PSYCHOLOGIE	369
LITERATURA	391
DIVADLO	427
VÝTVARNÉ UMĚNÍ	445
HUDBA	459

Úvod

Vážení čtenáři, milí studenti,

Víte, co je abolice? Kdo je Popper? Víte, na čem stavěl hýlomorfismus? Kdy byl schválen koncept CJTF? A víte vůbec, co to CJTF je?

„Učit“ se všeobecný přehled je sice představa mírně absurdní, protože všeobecným přehledem by mělo být něco, co člověk získává během svého života tak nějak mimoděk a nenásilně, nicméně existují chvíle, kdy obecné zákony neplatí a kdy je potřeba dělat i „nesmyslné“ věci. Příprava na přijímací zkoušky je do jisté míry jednou z nich. Většina vysokých škol totiž zařazuje do přijímacích zkoušek i tzv. test všeobecného přehledu, ve kterém se snaží zjistit, nakolik se uchazeči orientují v současném dění, v historii, politice či kultuře. A přiznejme si, znát všechno je nemožné.

Tato knížka je určena pro ty z vás, kteří se chcete na zkoušky připravovat opravdu zodpovědně a jste ochotni na poslední chvíli dohánět to, co je pro druhé možná samozřejmostí, ale čím si vy osobně nejste zcela jisti.

Publikace *Témata – Všeobecný přehled* jsou koncipovány tak, aby vám v co nejstručnějším a zároveň v co nejkompletnějším přehledu přiblížila pojmy a termíny, se kterými byste se při řešení testů všeobecných znalostí mohli setkat. Autoři, kteří jednotlivé kapitoly napsali, mají s přijímacími zkouškami vlastní zkušenosti, a vědí tedy nejlépe, jaké vědomosti by mohl uchazeč o studium na vysoké škole při řešení testů potřebovat. V kapitolách najdete základní pojmy z jednotlivých oborů společenských věd. Každý z autorů pojal problematiku jinak, takže se nedivte, že se forma liší, věříme, že volba autora byla pro daný obor nejlepší. Souběžně s touto publikací vychází i kniha *Testy – Všeobecný přehled*, ve které si můžete ověřit, nakolik jste si vědomosti osvojili, a jaká je tedy vaše šance test všeobecného přehledu podle představ přijímací komise složit.

Přejeme vám pevné nervy a mnoho štěstí.

Vydavatelé

České dějiny do roku 1526	17	České dějiny od r. 1526 do r. 1918	47
1. Příchod Slovanů	17	1. Augsburský náboženský mír	47
2. Sámova říše	17	2. Dominikál	47
3. Velká Morava	18	3. Rustikál	47
4. Cyrilometodějská misie	19	4. Alod	47
5. První Přemyslovci	19	5. Volební kapitulace	47
6. Kníže Václav a jeho bratr Boleslav I.	20	6. Česká komora	47
7. Založení pražského biskupství	21	7. Relikviář	47
8. Slavníkovci	21	8. Utrakvismus (kališnictví)	47
9. Krize přemyslovského státu v 11. století	22	9. Odúmrť	48
10. Břetislav I. a stařešinský řád	22	10. Česká konfese	48
11. Morava a její vztah k českému státu v 11. století	23	11. Defenzor	48
12. Hradská soustava	23	12. Majestát Rudolfa II.	48
13. První český král	24	13. Česká konfederace	48
14. Kosmova Kronika česká	24	14. Knížectví frýdlantské	48
15. Soběslav I. a bitva u Chlumce	25	15. Dlouhá mince	48
16. Jindřich Zdík, olomoucký biskup	25	16. Kaláda	49
17. Vladislav II. a jeho královský titul	25	17. Obnovené zřízení zemské pro Čechy	49
18. Přemysl Otakar I. a Zlatá bula sicilská	26	18. České barokní dějepisectví	49
19. Emancipace církve za biskupa Ondřeje	26	19. Rychtář	49
20. Kolonizace v českých zemích	27	20. Robotní patent	49
21. Vláda krále Václava I.	27	21. Kameralismus	49
22. Zakládání měst ve 13. století a městské výsady	28	22. Jusnaturalismus	50
23. Česká šlechta ve 13. století	29	23. Berní rula	50
24. Zahraniční politika Přemysla Otakara II.	29	24. Urbura	50
25. Vnitřní politika Přemysla Otakara II.	30	25. Reluice	50
26. Bezvládi po bitvě na Moravském poli	30	26. Obročí	50
27. Vzestup českého království za Václava II.	31	27. Rekatolizace	50
28. Zahraniční politika Václava II.	32	28. Inkolát	50
29. Zbraslavská kronika	32	29. Karlovický mír	50
30. Vyměření Přemyslovců	32	30. Zemský sněm	50
31. Zápas o přemyslovské dědictví v letech 1306–1310	33	31. Zemské desky	51
32. Jan Lucemburský a jeho vláda	33	32. Česká dvorská kancelář	51
33. Karel IV., český král a římský císař	34	33. Česká expedice	51
34. Vznik pražského arcibiskupství	35	34. Úhor	51
35. Dalimilova kronika	35	35. Pogrom	51
36. Založení pražské univerzity	36	36. Pragmatická sankce	51
37. Panování Václava IV.	36	37. Trivium	51
38. Husovi předchůdci	37	38. Quadrivium	52
39. Mistr Jan Hus	37	39. Faktorský systém (nákladnický systém)	52
40. Dekret kutnohorský	38	40. Absolutismus	52
41. Čtyři artikuly pražské	38	41. Josefinismus	52
42. Křížové výpravy proti husitům	39	42. Rokoko	52
43. Jednání husitů na koncilu v Basileji	39	43. Empír	53
44. Bitva u Lipan	40	44. Biedermeier	53
45. Basilejská kompaktáta	41	45. Purismus	53
46. Bezvládi v letech 1439–1452	41	46. Romantismus	53
47. Vláda Jiřího z Poděbrad	41	47. Historismus	53
48. Plán mírové organizace Jiřího z Poděbrad	42	48. Rakouské císařství	53
49. Petr Chelčický a jednota bratrská	43	49. Státní bankrot 1811	54
50. Vladislav II. Jagellonský	43	50. Doba předběžnová	54
51. Ludvík Jagellonský a bitva u Moháče	44	51. Oktroj (oktrojování)	54
52. Nástup Ferdinanda I. na český trůn	44	52. Repeal	54
		53. Austroslavismus	54
		54. Svatováclavský výbor	54
		55. Akademická legie	55

56. Slovanský sjezd	55	111. Clelandská dohoda	67
57. Červnové povstání 1848	55	112. Manifest českých spisovatelů	67
58. Volební kurie	55	113. Národní výbor československý	67
59. Volební census	55	114. Národní rada československá	68
60. Obecný zákoník občanský	56	115. Pittsburská dohoda	68
61. Živnostenský řád 1859	56	116. Manifest Karla I.	68
62. Ústava dubnová	56	117. Strana konzervativního velkostatku	68
63. Ústava březnová	56	118. Washingtonská deklarace nezávislosti	68
64. Bachovský absolutismus	57	119. Prozatímní československá vláda	69
65. Říjnový diplom	57	České dějiny od roku 1918	71
66. Únorová ústava	57	1. Vznik první československé vlády	71
67. Zemský maršálek	58	2. Martinská deklarace	71
68. Dualismus	58	3. Problémy s německou menšinou po vzniku ČSR	71
69. Předlitavsko	58	4. Vnitropolitické problémy na přelomu let 1918 a 1919	72
70. Zálitavsko	59	5. Československo na pařížské mírové konferenci	72
71. Prošincová ústava	59	6. Mírové smlouvy po první světové válce	73
72. Liberalismus	59	7. Pozemková reforma	73
73. Rakousko-pruská válka	60	8. Slovenská republika rad	73
74. Fundamentální články	60	9. Ústava z roku 1920	74
75. Sokol	60	10. Zákonodárná moc podle ústavy z roku 1920	74
76. Politika pasivní resistance	60	11. Prezident za první republiky	75
77. Punkta	61	12. Malá dohoda	76
78. Volební řád	61	13. Prvorepublikové vlády	76
79. Stremayerova nařízení	61	14. Pětka	77
80. Státoprávní ohrazení	61	15. Zákon na ochranu republiky	77
81. Národní strana	61	16. Župní zřízení; zákon o organizaci politické správy	78
82. Národní strana svobodomyšlná	62	17. Hlavní politické strany v období I. republiky	78
83. České státní právo	62	18. Český fašismus	80
84. Česká deklarace	62	19. Národní obec fašistická	80
85. Tábory lidu	62	20. Národní sjednocení	81
86. Badeniho jazyková nařízení	63	21. Hospodářská krize	81
87. Gautschova jazyková nařízení	63	22. Karlovarské požadavky	81
88. Český klub	63	23. Runcimanova mise	82
89. Korunová měna	63	24. Mnichovská dohoda	82
90. Česká strana národně sociální	63	25. Druhá republika	83
91. Etapová politika	63	26. 15. březen 1939 a cesta k němu	84
92. Česká strana státoprávně pokroková	63	27. Protektorát Čechy a Morava	85
93. Spor o rukopisy	64	28. Protektorátní správa	86
94. Realisté	64	29. Protektorátní vlády	86
95. Česká státoprávní demokracie	64	30. Národní souručenství	86
96. Česká strana agrární	64	31. Domácí odboj za druhé světové války	87
97. Česká eskomptní banka a úvěrový ústav	64	32. Operace Anthropoid	88
98. Živnostenská banka	65	33. Československý národní výbor	88
99. Československá sociálně demokratická strana dělnická	65	34. Zatímní státní zřízení	89
100. Česká sociálně demokratická strana dělnická v Rakousku	65	35. Státní rada československá	89
101. Austromarxismus	65	36. Československá vláda v Londýně	90
102. Panslavismus	65	37. Arizace	90
103. Novoslovanství	66	38. Česko-slovenská národní rada	91
104. Hilsnerova aféra (hilsneriáda)	66	39. Slobodný slovenský štát	91
105. Omladina	66	40. Odboj a Slobodný slovenský štát	92
106. Art déco	66	41. Slovenské národní povstání	92
107. Anenské patenty	66	42. Sbor pověřenců	92
108. Česká družina	66		
109. Československé legie	66		
110. České národní sdružení	67		

43. Košický vládní program	93	4. Chetitská říše	120
44. Česká národní rada	93	5. Pelištějci	120
45. Pražské povstání	94	6. Starověká kolonizace	120
46. Dekrety prezidenta Beneše	94	7. Řecká kosmogonie	121
47. Národní soud	95	8. Nejstarší řecká literatura	121
48. Odsun Němců	95	9. Kúros (rané řecké sochařství)	121
49. Banderovci	96	10. Stéla	122
50. Národní fronta	96	11. Řecké sochařství	122
51. Pražské dohody	97	12. Řecká architektura	122
52. Budovatelský program	97	13. První řecká filozofie	122
53. Znárodnění	98	14. Symmachie	123
54. Hradecký program	98	15. Amfiktyonie	123
55. Československo a Marshallův plán	98	16. Tyrannis	123
56. Únor 1948	99	17. Fýlé (v množném čísle fýly)	124
57. Důsledky února 1948 – situace v Československu po únorovém puči	99	18. Sparta	124
58. Komunistická strana Československa (KSČ)	100	19. Athénské zřízení	124
59. Ústava 9. května	101	20. Ostrakizace	125
60. Politické procesy	102	21. Řecko-perské války	125
61. Vybrané politické procesy	102	22. Peloponéská válka	125
62. Třetí odboj – protikomunistický	103	23. Gordický uzel	126
63. Českoslovenští prezidenti	104	24. Roh hojnosti	126
64. Hospodářská problematika po nástupu komunismu	104	25. Anakreonieia	126
65. Kolektivizace	105	26. Sofismus	126
66. Měnová reforma	105	27. Sokrates	127
67. Ohlas XX. sjezdu KSSS v Československu	106	28. Platónova epistemologie	127
68. Ústava ČSSR z roku 1960	106	29. Aristotelova teorie politiky	128
69. Reformní hnutí	106	30. Aristotelská receptce	128
70. Novotného pád	107	31. Filipika	129
71. Akční program KSČ	107	31. Vzestup Makedonie	129
72. Pražské jaro	108	32. Diadochové	129
73. Klub angažovaných nestraníků	108	33. Septuaginta a Bible	129
74. K231 – Klub 231	109	34. Židé	130
75. 2000 slov	109	35. Makabejští	130
76. Normalizace	109	36. Filozofie helénismu	130
77. Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ	110	37. Evangelia	131
78. Disent	110	38. Stoici	131
79. Charta 77	110	39. Latium	132
80. Státní bezpečnost	111	40. Plebejské secese	132
81. Sametová revoluce	111	41. Zákon 12 desek	133
82. Občanské fórum (OF)	113	42. Prétorové (římský správní systém)	133
83. Verejnosť proti násiliu (VPN)	113	43. Punske války	133
84. Vláda národního porozumění	113	44. Kolonát	134
85. Odchod sovětských vojsk	113	45. Hispanie	134
86. Dělení Československa	114	46. Galie	134
87. Čeští prezidenti	114	47. Optimáti a populárové	135
88. Česká republika a Evropská unie	114	48. Spartakovo povstání	135
89. Ekonomické problémy Klausovy vlády a vládní krize roku 1997	115	49. První triumvirát	135
90. Rozšíření NATO – ČR členem Aliance	116	50. Druhý triumvirát	136
		51. Cicero	136
		52. Imperium	136
		53. Princípát	137
		54. Dominát	137
		55. Limes Romanum	137
		56. Rozdělení Římské říše	138
		57. Římská jurisprudence	138
		58. Barbarské říše	138
		59. Corpus Iuris Civilis	139
Antika	119		
1. Achnatonova reforma	119		
2. Akkad	119		
3. Nejstarší zákoníky	119		

Světové dějiny do roku 1492	141	13. Anglická revoluce	180
1. Stěhování národů	141	14. Slavná revoluce	181
2. Franská říše	141	15. Anglo-nizozemské války	181
3. Karel Veliký	142	16. Rakousko-turecké války	182
4. Kapetovci	143	17. Válka o dědictví španělské	183
5. Clunyjská reforma	143	18. Severní válka	184
6. Svatá říše římská	144	19. Vzestup Pruska a královská koruna	185
7. Boj o investituru	144	20. Války o dědictví rakouské	185
8. Fridrich I. Barbarossa	145	21. Sedmiletá válka	186
9. Kurfiřtýský sbor	146	22. Trojí dělení Polska	187
10. Normané	146	23. Americká revoluce	188
11. Vznik polského a uherského království	147	24. Velká francouzská revoluce	189
12. Byzantská říše	147	25. Jakobínský teror a direktorium	190
13. Justinian I.	148	26. Napoleonská Francie	190
14. Ikonoklasmus a velké schisma	149	27. Vídeňský kongres	191
15. Kyjevská Rus	150	28. Svatá aliance	192
16. Zlatá horda a ruské státy	150	29. Latinská Amerika a Monroeova doktrína	193
17. Vznik islámu	151	30. Počátky východní otázky	194
18. Arabská říše	152	31. Povstání děkabristů	195
19. Reconquista	152	32. Revoluce z roku 1830 ve Francii a Belgii	195
20. Sedm svobodných umění	153	33. Revoluce roku 1848/1849	196
21. Mnišské řády	154	34. Sjednocení Itálie (risorgimento)	197
22. Vilém Dobyvatel	154	35. Sjednocení Německa	198
23. Plantageneti	155	36. Krymská válka	199
24. Magna charta libertatum	156	37. Pád druhého císařství ve Francii	199
25. Křížové výpravy	157	38. Berlínský kongres	200
26. Latinské císařství	158	39. Spolek tří císařů	201
27. Rytířské řády	159	40. Občanská válka v USA	202
28. Avignonské papežství	159	41. Fašodská krize	202
29. Stoletá válka	160	42. Búrská válka	203
30. Vláda Ludvíka XI. ve Francii	162	43. Reformy meidži v Japonsku	204
31. Válka růží a nástup Tudorovců na trůn	162	44. Terorismus a revoluce roku 1905 v Rusku	204
32. Vznik měst	163	45. Boxerské povstání v Číně	205
33. Hanza	164	46. Anexe Bosny a Hercegoviny a balkánské války	206
34. Konciliarismus (koncily v Pise, Kostnici a Basileji)	164	47. Trojspolek	206
35. Turecká expanze	165	48. Dohoda	207
36. Osmanská říše	166	49. První světová válka, západní fronta	207
37. Vznik Španělska	166	50. První světová válka, východní a jižní fronta	209
38. Zámořské plavby	167	51. Revoluce v Rusku	209
39. Smlouva z Tordesillas	167		
40. Indiánské říše v Latinské Americe	168		
Světové dějiny od r. 1492 do r. 1918	171	Světové dějiny od roku 1918	213
1. Reformace	171	1. Versailleský mírový systém	213
2. Náboženské války v říši	171	2. Turecko a Mustafa Kemal	214
3. Tridentský koncil	172	3. Malá dohoda	215
4. Francouzská tažení do Itálie a střet s Habsburky	173	4. Občanská válka v Rusku	215
5. Francouzské náboženské války	173	5. Janovská konference a smlouva z Rapalla	217
6. Anglie za vlády Jindřicha VIII.	174	6. Ruhrská krize	217
7. Nizozemská revoluce	175	7. Rýnský garanční pakt a konference v Locarnu	218
8. Armada	176	8. Briand-Kellogův pakt	219
9. Vznik carství v Rusku a Ivan IV. Hrozný	176	9. Nástup fašismu v Itálii	219
10. Tricetiletá válka	177	10. Kominternu	220
11. Politika kardinála de Richelieu	178	11. Stalinské represe	221
12. Ludvík XIV.	179	12. Nástup nacismu v Německu	222
		13. New Deal	222
		14. Španělská občanská válka	223
		15. Japonská agrese v Mandžusku	224

16. Italský vpád do Habeše	224	7. Amnestie	258
17. Východní pakt	225	8. Anarchismus	258
18. Politika appeasementu (usmířování)	225	9. Antropocentrismus	258
19. Osa Berlín – Řím – Tokio a Pakt proti Kominterně	226	10. Apartheid	258
20. Anšlus Rakouska	226	11. Aristokracie	258
21. Pakt Ribbentrop – Molotov	227	12. Bikameralismus	259
22. Holocaust	228	13. Biocentrismus	259
23. Západní fronta a bitva o Británii	229	14. Bipartismus	259
24. Východní fronta	229	15. Caesaropapismus	259
25. Válka v Tichomoří	230	16. Cenzus	259
26. Jednání a otevření druhé fronty	231	17. Dělbá moci	259
27. Jaltská konference	232	18. Demokracie	259
28. Vznik OSN	232	19. Despotismus	259
29. Postupimská konference	233	20. Devoluce	260
30. Boj o nezávislost Indie	234	21. Dirigismus	260
31. Občanská válka v Číně	234	22. Doktrína	260
32. Velký skok a kulturní revoluce	235	23. Dualismus	260
33. Vznik Izraele	236	24. Environmentalismus	260
34. Suezská krize	236	25. Etatismus	260
35. Arabsko-izraelské války a vznik OOP	237	26. Etnocentrismus	260
36. Vznik sovětského bloku	237	27. Exekutiva	261
37. Titova Jugoslávie	238	28. Extremismus	261
38. Trumanova doktrína a Marshallův plán	239	29. Fašismus	261
39. Vznik SRN a NDR	239	30. Federace	261
40. První berlínská krize	240	31. Feminismus	261
41. Korejská válka	240	32. Fundamentalismus	262
42. Západoevropská integrace	241	33. Fyziokratismus	262
43. RVHP a Varšavská smlouva	242	34. Globalizace	262
44. Války v Indočíně	242	35. Ideologie	262
45. Alžírská válka	243	36. Interpelace	262
46. Vznik nezávislé Indonésie	244	37. Islamismus	262
47. Rok Afriky (1960)	244	38. Junta	263
48. Hnutí nezáúčastněných	245	39. Justice	263
49. Kubánská revoluce	245	40. Kohabítace	263
50. Karibská krize	246	41. Komunismus	263
51. Kritika kultu osobnosti	247	42. Komunitarismus	264
52. Státní smlouva s Rakouskem	247	43. Konfederace	264
53. Druhá berlínská krize	247	44. Konkordát	264
54. Rok 1956 v Maďarsku	248	45. Konstituční monarchie	264
55. Brežněvova doktrína	249	46. Konzervatismus	264
56. Východní politika Williho Brandta	249	47. Kvalifikovaná většina	265
57. Konference v Helsinkách	250	48. Kvórum	265
58. Solidarita	250	49. Laissez faire	265
59. Sovětský vpád do Afghánistánu	251	50. Legislativa	265
60. Jednání o odzbrojení	252	51. Liberalismus	265
61. Reaganova politika	252	52. Libertarianismus	266
62. Perestrojka a rozpad SSSR	253	53. Mandát	266
63. Rozpad sovětského bloku	254	54. Mandát vázaný	266
		55. Mandát volný	266
Politologie	257	56. Meritokracie	266
1. Abolice	257	57. Monarchie	266
2. Abolicionismus	257	58. Monokracie	267
3. Absolutismus	257	59. Multikulturalismus	267
4. Absolutistická monarchie	257	60. Nacionalismus	267
5. Absolutní většina	257	61. Nacismus	268
6. Althing	257	62. Nepotismus	268
		63. Ochlokracie	268

64. Oligarchie	268	23. NATO	280
65. Ombudsman	268	24. Notifikace	280
66. Parlamentarismus	269	25. OPEC	280
67. Parlamentní monarchie	269	26. Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE)	281
68. Plebiscit	269	27. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD)	281
69. Pluralismus	269	28. Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO)	281
70. Plutokracie	269	29. Organizace spojených národů (OSN)	281
71. Poloprezidentský systém	269	30. Organizace zemí vyvážejících ropu (OPEC)	281
72. Proporční volební systém	269	31. Orientalismus	282
73. Prezidentský systém	270	32. OSN	282
74. Prostá většina	270	33. Parafování smlouvy	282
75. Přímá demokracie	270	34. Personální unie	282
76. Rasismus	270	35. Plebiscitní území	282
77. Referendum	270	36. Poručenecké území	282
78. Republika	271	37. Preliminární smlouva	282
79. Řízená demokracie	271	38. Rada Evropy (CE)	282
80. Skrutinium	271	39. Raison d'etat	283
81. Socialismus	271	40. Ratifikace smlouvy	283
82. Sofokracie	271	41. Realismus	283
83. Subsidiarita	271	42. Retorze	283
84. Suverenita	272	43. Sdružení zemí jihovýchodní Asie (ASEAN)	283
85. Teokracie	272	44. Severoamerická dohoda o volném obchodu (NAFTA)	284
86. Timokracie	272	45. Severská rada	284
87. Unikameralismus	272	46. Společnost národů (SN)	284
88. Unitární stát	272	47. Středoevropská dohoda o volném obchodu (CEFTA)	284
89. Utilitarismus	272	48. Středoevropská iniciativa (CEI)	284
90. Utopismus	272	49. Světová banka (WB)	284
91. Veto	272	50. Světová obchodní organizace (WTO)	284
92. Většinový volební systém	273	51. Visegrádská skupina (Visegrádská čtyřka /V-4/)	285
93. Volební metoda	273	52. Všeobecná dohoda o clech a obchodu (GATT)	285
94. Volební právo	273	53. WB	285
95. Xenofobie	273	54. WTO	285
96. Zákonodárná iniciativa	274	55. Zadržování	285
		56. Západoevropská unie (WEU)	285
Mezinárodní vztahy	277	Evropská unie	289
1. ABM (Anti-Ballistic Missile) Treaty	277	1. Acquis communautaire (také acquis Společenství)	289
2. Anarchie v mezinárodních vztazích	277	2. Agenda 2000	289
3. ASEAN	277	3. Amsterodamská smlouva	289
4. Atlantická charta	277	4. Asociační dohoda (také dohoda o přidružení)	289
5. CEFTA	277	5. Bílá kniha	290
6. CEI	277	6. Bruselský pakt (smlouva)	290
7. Diplomacie	277	7. Celní unie	290
8. Detente	278	8. COREPER	290
9. Dohody z Oslo	278	9. Den Evropy	291
10. Evianské dohody	278	10. Euro	291
11. Federalismus	278	11. Europol	291
12. G7/G8	279	12. Eurostat	291
13. GATT	279	13. Evropská centrální banka (ECB)	291
14. Geopolitika	279		
15. Globalizace	279		
16. Helsinský proces	279		
17. Hnutí nezúčastněných států	279		
18. Idealismus	280		
19. Mezinárodní měnový fond (MMF)	280		
20. Mezinárodní politika	280		
21. MMF	280		
22. NAFTA	280		

14. Evropská dohoda (také Eurodohoda)	292	67. Sekundární prameny práva ES	304
15. Evropská investiční banka (EIB)	292	68. Schengenská smlouva	304
16. Evropská komise	292	69. Slučovací smlouva	304
17. Evropská měnová jednotka (ECU)	293	70. Smlouva z Nice	304
18. Evropská rada	293	71. Sociální charta	304
19. Evropská unie (EU)	293	72. Soud první instance	305
20. Evropská politická spolupráce (EPS)	293	73. Společné politiky	305
21. Evropské hospodářské společenství (EHS)	294	74. Společná zahraniční a bezpečnostní politika (SZBP)	305
22. Evropské obranné společenství (EOS)	294	75. Společný rozpočet	305
23. Evropské politické společenství	294	76. Symboly Evropské unie	306
24. Evropské sdružení volného obchodu (ESVO, EFTA)	294	77. Transevropské sítě	306
25. Evropské společenství pro atomovou energii (EURATOM)	294	78. Vnitřní trh Evropské unie	306
26. Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO)	295	79. Výbor regionů	306
27. Evropský fond regionálního rozvoje	295	80. Vysoký zmocněnec pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku	306
28. Evropský hospodářský prostor (EHP)	295	81. Západoevropská unie (WEU)	307
29. Evropský sbor (Eurocorps)	295	NATO	309
30. Evropská společenství (ES)	295	1. Combined Joint Task Force – CJTF	309
31. Evropský měnový systém (EMS)	296	2. Článek 5	309
32. Evropský ombudsman	296	3. Euroatlantická rada partnerství	309
33. Evropský parlament (EP)	296	4. Evropská bezpečnostní a obranná identita	310
34. Evropský sociální fond	296	5. Generální tajemník	310
35. Evropský soudní dvůr (ESD)	296	6. Iniciativa obranných schopností (DCI)	310
36. Evropský soudní dvůr pro lidská práva	297	7. Mírové síly NATO na Balkáně	311
37. Evropský účetní dvůr	297	8. Organizace Severoatlantické smlouvy (Severoatlantická aliance, NATO)	311
38. Finanční perspektiva	297	9. Parlamentní shromáždění NATO	311
39. Hospodářská a měnová unie (EMU)	297	10. Partnerství pro mír (PIP)	312
40. Hospodářský a sociální výbor	297	11. Rozhodování v NATO	312
41. Jednomyslnost	298	12. Rozpočet NATO	312
42. Jednotný evropský akt	298	13. Rozšiřování NATO	312
43. Kandidátské země	298	14. Severoatlantická rada	313
44. Kodaňská kritéria	298	15. Severoatlantická rada spolupráce	313
45. Kohezní fond (také Fond soudržnosti)	298	16. Skupina pro jaderné plánování	313
46. Konvent o budoucnosti EU	299	17. Strategický koncept	313
47. Konvergenční kritéria (také Maastrichtská kritéria)	299	18. Výbor pro obranné plánování	313
48. Kvalifikovaná většina	299	19. Západoevropská unie (ZEU)	314
49. Lucemburský kompromis	299	20. Struktury NATO – viz obr.	314
50. Maastrichtská smlouva	300	Ekonomie	315
51. Mezivládní konference	300	1. Makroekonomie	315
52. Občanství Evropské unie	300	2. Mikroekonomie	315
53. Oblast (také zóna) volného obchodu	300	3. Pozitivní ekonomie	315
54. Pakt o stabilitě a růstu	301	4. Normativní ekonomie	315
55. Pilíře Evropské unie	301	5. Fiskální politika	315
56. Policejní a justiční spolupráce v trestních věcech	301	6. Měnová (monetární) politika	316
57. Prameny práva Evropských společenství	301	7. Důchodová politika	316
58. Princip subsidiarity	302	8. Hrubý domácí produkt (HDP)	316
59. Program ISPA	302	9. Hrubý národní produkt (HNP)	317
60. Program PHARE	302	10. Inflace	317
61. Program SAPARD	302	11. Deflace, desinflace, hyperinflace	317
62. Rada Evropské unie (Rada ministrů)	302	12. Nezaměstnanost	317
63. Rada Evropy	303	13. Míra nezaměstnanosti	318
64. Rozhodovací procedury	303	14. Frikční nezaměstnanost	318
65. Rozšíření	303	15. Strukturální a cyklická nezaměstnanost	319
66. Římské smlouvy	303		

16. Plná zaměstnanost a přirozená míra nezaměstnanosti	319	70. Nadnárodní společnosti (transnacionální korporace, multinacionální společnosti)	332
17. Ekonomická úroveň	319	71. Trvale udržitelný rozvoj	333
18. Hospodářský cyklus	320	Filozofie	335
19. Měnový kurz	320	1. Presokratici	335
20. Zhodnocení (apreciace, revalvace) a znehodnocení (depreciace, devalvace) měnového kurzu	320	2. Matematický přístup pythagorejců	335
21. Systémy měnového kurzu	320	3. Eleatská škola	335
22. Bretton-woodský měnový systém	321	4. Hérakleitův dialektický přístup	336
23. Vývoz (export), dovoz (import)	321	5. Antická přírodní filozofie	336
24. Reálné směnné relace (terms of trade = TT)	322	6. Atomisté	336
25. Platební bilance	322	7. Sofisté	336
26. Struktura ekonomiky	322	8. Sókratův dialog a etika	337
27. Šedá a černá ekonomika	323	9. Platónova teorie idejí	337
28. Soustava veřejných rozpočtů	323	10. Platónův ideální stát	338
29. Rozpočtové saldo	323	11. Aristotelický hylomorfismus	338
30. Veřejný dluh	323	12. Aristotelická teologie a teleologie	338
31. Daně a jejich členění	324	13. Adekvační teorie pravdy	339
32. Přímé zahraniční investice (PZI)	324	14. Helénismus	339
33. Portfoliové zahraniční investice	324	15. Stoicismus	339
34. Proexportní politika	324	16. Epikúrejci	339
35. Magický čtyřúhelník	325	17. Skeptici	340
36. Devizové rezervy	325	18. Nábožensky orientované myšlení pozdní antiky	340
37. Protekcionismus	325	19. Rané křesťanské hereze a konkurenční náboženské směry	340
38. Centrální banka	325	20. Patristická apologetika	340
39. Obchodní (komerční) banka	326	21. Aurelius Augustinus	340
40. Subjekty finančních trhů	326	22. Scholastika a spor o univerzálie	341
41. Peníze a jejich funkce	326	23. Tomáš Akvinský	341
42. Konkurenceschopnost	326	24. Kopernikánský obrat v renesanci	342
43. Externality	327	25. Renesanční politické teorie	342
44. Veřejné statky	327	26. Empirismus	342
45. Transferová platba	327	27. Sensualismus a solipsismus	343
46. Implicitní náklady	327	28. Radikální skepse Davida Huma	343
47. Nabídka	327	29. Racionalismus	343
48. Poptávka	328	30. Kritika Descartova učení	344
49. Cenová elasticita nabídky	328	31. Spinozův monismus a Leibnizův monadismus	344
50. Cenová elasticita poptávky	328	32. Materialismus	344
51. Trh	329	33. Francouzští osvícenci	344
52. Tržní subjekty	329	34. Kantův „kopernikánský obrat“ v myšlení	345
53. Výrobní faktory	329	35. Etika a bůh v Kantově filozofii	345
54. Dokonalá konkurence	329	36. Hegelův dialektický idealismus	345
55. Monopol	329	37. Francouzský pozitivismus	346
56. Oligopol	330	38. Utilitarismus a liberalismus anglických pozitivistů	346
57. Monopson	330	39. Pragmatismus	346
58. Monopolistická konkurence	330	40. Marxův dialektický materialismus	347
59. Intervence devizového kurzu	330	41. Voluntarismus	347
60. Užitek	330	42. Bergsonova kritika pozitivismu	348
61. Statky ekonomické a volné	330	43. Fenomenologie	348
62. Dělbá práce	331	44. Heideggerova analýza pobytu	349
63. Alternativní cíle firmy	331	45. Hermeneutika	349
64. Lidský kapitál	331	46. Ateistický existencialismus	349
65. Substituty	331	47. Nábožensky orientovaná filozofie existence	350
66. Komplementy	332		
67. Hranice produkčních možností	332		
68. Kolektivní vyjednávání	332		
69. Globalizace	332		

48. Strukturalistická a novopositivistická teorie jazyka	350	25. Subkultura	367
49. Popperův kritický racionalismus a kritika historicismu	350	26. Systém sociální	367
50. Jan Amos Komenský	351	Psychologie	369
51. Tomáš Garrigue Masaryk	351	I. Předmět psychologie	369
52. Jan Patočka	351	II. Základní psychologické směry	370
Sociologie	353	II. 1. Psychofyzika	370
I. Co je sociologie?	353	II. 2. Behaviorismus	371
I. 1. Vznik sociologie	353	II. 3. Neobehaviorismus	371
I. 2. Doba vzniku sociologie	353	II. 4. Gestaltismus	372
I. 3. Předmět sociologie	353	II. 5. Psychoanalýza	372
I. 4. Co znamená, že sociologie je věda multiparadigmatická?	354	II. 6. Neopsychoanalýza	373
I. 5. Smysl a funkce sociologie	355	II. 7. Individuální psychologie	374
I. 6. Členění sociologie	355	II. 8. Analytická psychologie	374
I. 7. Příbuzné disciplíny	356	II. 9. Fenomenologická psychologie	375
I. 8. Jaké jsou základní transverzální problémy sociologie?	357	II. 10. Humanistická psychologie	375
II. Klasikové sociologické teorie	357	II. 11. Transpersonální psychologie	376
II. 1. Auguste Comte (1798–1857)	357	II. 12. Kognitivní psychologie	376
II. 2. Herbert Spencer (1820–1903)	357	III. Základy obecné psychologie	376
II. 3. Karel Marx (1818–1883)	358	III. 1. Vnímání	376
II. 4. Charles Horton Cooley (1864–1929)	359	III. 2. Myšlení	377
II. 5. Gabriel Tarde (1843–1904)	359	III. 3. Inteligence	378
II. 6. Ferdinand Tönnies (1855–1936)	359	III. 4. Emoce	379
II. 7. Georg Simmel (1858–1918)	359	III. 5. Motivace	380
II. 8. Max Weber (1864–1920)	360	III. 6. Pozornost	381
II. 9. Émile Durkheim (1858–1917)	360	III. 7. Paměť	381
II. 10. Vilfredo Pareto (1848–1923)	361	III. 8. Učení	382
III. Vybrané základní pojmy sociologické teorie	362	III. 9. Vůle	383
1. Agregát sociální	362	III. 10. Vědomí	384
2. Aktér	362	III. 11. Nevědomí	384
3. Anomie	362	IV. Slovníček vybraných pojmů z psychologie	385
4. Deviace sociální	362	1. Abúlie	385
5. Elity	362	2. Abúzus	385
6. Ideologie	363	3. Agorafobie	385
7. Instituce sociální	363	4. Agravace	385
8. Imaginace sociologická	363	5. Altruismus	385
9. Interakce sociální	363	6. Amnézie	385
10. Jednání sociální	363	7. Anxieta	385
11. Kategorie sociální	364	8. Archetyp	385
12. Kontrakultura	364	9. Bradypsychismus	385
13. Kontrola sociální	364	10. Blud	385
14. Kultura masová	364	11. Deprivace	386
15. Legitimita	364	12. Dysforie	386
16. Mobilita sociální	365	13. Eidetická vložka	386
17. Norma sociální	365	14. Elektivní mutismus	386
18. Organizace	365	15. Empatie	386
19. Role	365	16. Etiologie	386
20. Skupina sociální	365	17. Etologie	386
21. Socializace	366	18. Fobie	386
22. Status	366	19. Fotismus	386
23. Stratifikace sociální	367	20. Frustrace	386
24. Struktura sociální	367	21. Habituace	387
		22. Halucinace	387
		23. Hyperprosexie	387
		24. Iluze	387
		25. Imprinting	387

26. Kanalizace	387	30. Kronika	404
27. Kleptomanie	387	31. Legenda	405
28. Kolektivní nevědomí	387	32. Lidová slovesnost (folklór)	405
29. Kompulze	388	33. Literární druhy a literární žánry	405
30. Lateralita	388	34. Literatura faktu	406
31. Neuróza	388	35. Literatura Velké Moravy	406
32. Obsah snu manifestní, latentní	388	36. Lost generation (Ztracená generace)	406
33. Obsese	388	37. Lumírovci	407
34. Oidipův komplex	388	38. Magický realismus	407
35. Ontogeneze	388	39. Májovci	408
36. Osobní nevědomí	388	40. Manifest	408
37. Psychopatie	389	41. Manifest České moderny (1895)	408
38. Psychóza	389	42. Moderna	409
39. Recidiva	389	43. Naturalismus	409
40. Regrese	389	44. Nový román	410
41. Remise	389	45. Ohlasová poezie	410
42. Rodinná konstelace	389	46. Onomatopoeie (zvukomalba)	410
43. Tachypsychismus	389	47. Osvícenská literatura / Osvícenství	410
44. Smyslový klam	389	48. Oxymóron	411
45. Somnambulismus	389	49. Pásmo	411
46. Sugestibilita	389	50. Personifikace	412
47. Suicidium	390	51. Poéma	412
48. Syndrom	390	52. Poetismus	412
49. Vlčí děti	390	53. Poetismy	412
50. Xenofobie	390	54. Pointa	413
Literatura	391	55. Pololidová literatura	413
1. Absurdní drama	391	56. Postmoderna / Postmoderní literatura	413
2. Absurdní literatura	391	57. Pražská německá literatura	414
3. Alegorie (jintotaj)	391	58. Preromantismus	414
4. Almanach	392	59. Prokletí básníci	414
5. Avantgardní umění	392	60. Romantická literatura / Romantismus	415
6. Bajka	392	61. Rozhněvání mladí muži (Angry Young Men)	416
7. Balada	392	62. Ruchovci	416
8. Barokní literatura	393	63. Ruralismus	417
9. Beatnici	393	64. Rým	417
10. Budovatelský (výrobní) román	393	65. Římská literatura / Literatura starého Řecka	417
11. Česká básnická moderna	394	66. Samizdatová literatura	418
12. České národní obrození	394	67. Satira	419
13. Dadaismus	394	68. Science fiction	419
14. Dekadence	395	69. Skupina 42	420
15. Divadla malých forem (malá divadla, studiová divadla)	396	70. Sonet (znělka)	420
16. Epos	396	71. Staročeská literatura	421
17. Exilová literatura	397	72. Staroslověnská literatura	421
18. Existencialismus	397	73. Surrealismus	421
19. Expresionismus	398	74. Symbolismus	422
20. Futurismus	398	75. Tragédie a komedie	422
21. Generace buřičů	399	76. Triviální literatura	423
22. Gotický (černý) román	399	77. Tropy a figury	423
23. Humanismus a renesance	400	78. Underground	424
24. Husitská literatura	401	79. Verš	424
25. Hyperbola (nadsázka)	401	80. Vitalismus	425
26. Impresionismus	401	81. Žakovská poezie (Vagantská poezie)	425
27. Ironie	402	82. Židovská literatura	425
28. Klasicismus	402	Divadlo	427
29. Kritický realismus	404	1. Prehistorie divadla	427
		2. Antické divadlo – Řecko	427

3. Antické divadlo – Řím	428	14. Expresionismus	452
4. Středověké divadlo – náboženské a světské	429	15. Kubismus	452
5. Renesanční divadlo – Itálie	430	16. Futurismus	453
6. Alžbětinské divadlo v Anglii	431	17. Abstraktivismus	453
7. Španělské divadlo Zlatého věku	432	18. Dadaismus	454
8. Francouzský klasicismus	432	19. De Stijl	454
9. Období osvícenství v Anglii	433	20. Funkcionalismus	454
10. Francouzské a německé osvícenství	433	21. Poetismus	455
11. Romantické divadlo kontra realistické divadlo	434	22. Surrealismus	455
12. Naturalismus kontra symbolismus	435	23. Postmoderna a postmodernismus	456
13. I. divadelní reforma – moderní divadelní směry – impresionismus, expresionismus, futurismus, divadelní konstruktivismus, biomechanika	436	24. Pop Art + Op Art	456
14. Epické a absurdní divadlo a drama a další dramatická tvorba 20. století	436	25. Kinetické umění	457
15. II. divadelní reforma – Living Theatre, Brook, Grotowski, Kantor	437	26. Land Art	457
16. České středověké divadlo	438	27. Abstraktní expresionismus – Minimal Art	457
17. České renesanční a humanistické divadlo	438	28. Akční umění neboli Action Painting, informel	457
18. České barokní divadlo – šlechtické a lidové	439	29. Nový realismus, hyperrealismus	458
19. Divadlo českého národního obrození – Štěpánek, Klicpera, Tyl	439	30. Happening	458
20. Prozatímní divadlo a vznik Národního divadla (romantismus / realismus)	440	Hudba	459
21. Moderna – impresionismus / symbolismus / expresionismus (Kvapil / Hilar)	440	1. Co je to hudba, zvuky a tóny	459
22. Česká divadelní avantgarda – Honzl, Frejka, E. F. Burian	441	2. Základní stavební kameny hudebního díla	459
23. Osvobozené divadlo (19. 4. 1927–1938) a divadla za okupace	441	3. Periodizace dějin hudby	460
24. Dramata po roce 1900 a za I. republiky	442	4. Stupnice, tónina	460
25. Změna divadla po roce 1945	442	5. Prvopočátky hudebních dějin (do r. 600)	461
26. Krejča, Radok, Grossman	442	6. Jednohlasy chorál (poč. 1. tisíciletí – 1000)	461
27. Divadla malých forem – Semafor, Reduta	443	7. Mše jako hudební forma	461
28. Studiová divadla – Ypsilonka, Husa na provázku, Ha-divadlo ad.	443	8. Solmizace	462
29. Dramata po roce 1945	444	9. Mimoevropské hudební kultury	462
30. Změna po roce 1989 – nová divadla, zánik starých	444	10. Rytířský zpěv, trubadúři, truvéři, minnesengři	462
Výtvarné umění	445	11. Raný vícehlas (7. stol. – 1300)	463
1. Pravěké umění	445	12. Vrcholný vícehlas (1300–1600)	463
2. Starověké umění – Mezopotámie, Egypt, Antika	445	13. Polyfonní renesanční hudba v českých zemích	464
3. Středověké umění – doba románská, gotika	446	14. Baroko (1600–1750)	464
4. Renesance	447	15. Fuga, barokní suita	464
5. Baroko	448	16. Barokní hudba v českých zemích	465
6. Klasicismus a osvícenství	449	17. Hudební klasicismus (1750–1820)	465
7. Romantismus	449	18. Sonátová forma	466
8. Realismus a moderna	450	19. Hudební klasicismus v českých zemích	466
9. Impresionismus a postimpresionismus	450	20. Romantická a novoromantická hudba (1820–1900)	466
10. Symbolismus	451	21. Národní školy	467
11. Secese (Modern Style, New Art, l'Art Nouveau, Stile Floreale, Jugendstil)	451	22. Romantická hudba v Čechách	467
12. Fauvismus	452	23. Hudba 20. a 21. století	468
13. Avantgarda	452	24. Česká hudba 20. a 21. století	468
		25. Hudební akustika	468
		26. Tónové systémy a soustavy ladění	469
		27. Hudební nástroje (organologie), symfonický orchestr	469
		28. Komorní soubory	470
		29. Pěvecký sbor	470
		30. Hudební forma a druh	470

ČESKÉ DĚJINY DO ROKU 1526

1. Příchod Slovanů

První slovanské obyvatelstvo pronikalo na naše území zhruba od konce 5. a během 6. stol. Setkalo se zde se zbytky germánského etnika. Morava byla ještě do 1. pol. 6. stol. obývána germánským kmenem Langobardů, kteří se v roce 568, vytlačováni Avary ze svého centra v Panonii, přesunuli do Itálie. Tím uvolnili prostor pro další slovanskou expanzi. Pravlastí slovanských kmenů byla pravděpodobně oblast severně od karpatského oblouku mezi řekami Vislou a Dněprem. Odtud se pod vlivem relativního přelidnění a také pod tlakem sousedních národů začaly přesouvat do vzdálenějších oblastí. Slované osidlovali v českých zemích nejprve krajinu, která měla příznivé podmínky pro zemědělství – moravské úvaly, střední a severozápadní Čechy. Jejich hlavním zdrojem obživy bylo rolnictví a chov dobytka. Nové plochy pro zemědělskou činnost získávali žďářením. Většina obyvatelstva žila v menších osadách vesnického typu. Řemeslná výroba nedosahovala vysoké úrovně a zaměřovala se především na zhotovování látek a oděvů, výrobu keramiky a kovářství. Základem společnosti byla obecina o několika rodinách. Vyšší společenskou jednotkou byl kmen, jehož příslušníci byli svobodní. Kmeny utvářely vojenská spojenectví a do jejich čela byl na základě vojenské demokracie volen kníže. V pol. 6. stol. pronikli do Karpatské kotliny kočovní Avari a získali pod svůj vliv okolní slovanské a germánské kmeny. Proti avarské nadvládě propuklo ve 20. letech 7. stol. úspěšné slovanské povstání, do jehož čela se postavil francký kupec Sámó.

2. Sámova říše

Sámova říše byl západoslovanský kmenový svaz, který vznikl ve 20. letech 7. století. V čele sjednocených kmenů stanul v roce 623 francký kupec Sámó, který se v boji proti avarské nadvládě spolu se svou ozbrojenou družinou postavil na stranu Slovanů. Po vítězství nad Avary byl Sámó zvolen králem. V roce 631 se dostal Sámó do vojenského konfliktu s Frankou říší. Odmítl poskytnout náhradu za oloupení kupců a mocensky se podřídil králi Dagobertovi. Francká vojska zaútočila na slovanské území ze tří směrů. Vedlejší oddíly Alamanů a Langobardů zaznamenaly určité vojenské úspěchy, ale hlavní vojsko krále Dagoberta bylo po neúspěšném tří denním obléhání „hradu“ Vogastisburku poraženo. Sámó si tímto vítězstvím uhájil nezávislost a vládl slovanským kmenům až do své smrti v roce 658/9. Veškeré údaje o Sámově říši se dovídáme z jediného písemného pramene, a to z kroniky tzv. Fredegara. Tento pramen nám však bohužel poskytuje pouze kusé a neúplné informace. Rozsah a centrum kmenového svazu nejsou přesně známy. Lze předpokládat, že okruh Sámovy vlády zasahoval na území jižní Moravy a Čech a také do blízkého Bavorska, Rakouska a na Slovensko. Nejasná zůstává i poloha Vogastisburku, který je většinou umisťován do západních Čech,

ale bývá též lokalizován například do rakouského Podunají, na jižní Moravu nebo na jihozápadní Slovensko. Sámův kmenový svaz neměl dlouhé trvání a po smrti svého zakladatele se nejspíš rozpadl na řadu menších útvarů. Písemné prameny pak o našem území mlčí dalších 150 let, až do konce 8. století, kdy jsou naše země zmiňovány v souvislosti s vojenským tažením Karla I. Velikého.

3. Velká Morava

Nejstarší raně středověký stát na našem území. Pojmenování tohoto státního celku pochází od byzantského císaře Konstantina Porfyrogennéta, který je použil spíše ve významu od Byzance „vzdálená Morava“. K původnímu jihomoravskému jádru byly postupně připojeny oblasti v Čechách, Slezsku, na západním Slovensku a v Podunajské nížině. Prvním historickým panovníkem byl kníže Mojmír I. (830 až 846), zakladatel vládnoucí dynastie Mojmírovců. V roce 831 přijal tento panovník v bavorském Pasově křest, čímž výrazně podpořil pronikání křesťanství na Velkou Moravu. Expanzivní politika moravského knížete Mojmíra vedla v roce 833 ke konfliktu s nitranským sousedem, knížetem Pribinou. Mojmír svého konkurenta zapudil a připojil oblast kolem Nitry ke svému území. Ve snaze politicky připoutat Velkou Moravu k Východofrancké říši podnikl v roce 846 východofrancký panovník Ludvík Němec tažení proti Moravanům. Sesadil Mojmíra I. a místo něj dosadil jeho synovce Rastislava. Za vlády knížete Rastislava (846–870) došlo k politickému rozmachu Moravy. Rastislavovi se podařilo uhájit v několika konfliktech s říší samostatnost. K upevnění nezávislého postavení napomohla výrazně i cyrilometodějská mise. Neustálý tlak ze strany východofrancké říše a vnitřní rozpory nakonec přispěly k Rastislavově pádu. Na knížecí stolec byl dosazen jeho synovec Svatopluk (871–894), který svého strýce roku 870 zajal a předal Frankům. Svatopluk se téhož roku sám ocitl ve franckém zajetí a Morava byla vojensky obsazena. Moravané se proti cizí nadvládě vzbouřili a pokusili se vyhnat Franky ze země. Vedením vojenské výpravy, která měla moravské Slované přimět k poslušnosti, byl pověřen kníže Svatopluk, jenž si v zajetí získal přízeň franckého panovníka. Svatopluk ale přešel na stranu povstalců a porazil francké vojsko. Následným uzavřením tzv. Forchheimského míru v roce 874 se zavázal odvádět říši roční poplatky a složil slib věrnosti. Za jeho vlády došlo k největšímu územnímu rozmachu Velké Moravy. Její území v sobě nově zahrnovalo oblasti Panonie, Krakovska, Vislanska a Lužice. Po smrti knížete Svatopluka v roce 894 převzal vládu jeho syn Mojmír II. (894–906). Během jeho panování dochází k odstředivým tendencím uvnitř státu a Morava postupně ztrácí svůj vliv v Čechách a v Panonii. Konec Velké Moravy je zapříčiněn především nájezdy kočovných Maďarů, kterým nebyla říše oslabená vnitřní nestabilitou schopna čelit. Po roce 908 mizí Velká Morava z pramenů, a lze tedy usuzovat, že po tomto datu říše jako státní celek definitivně zanikla.

4. Cyrilometodějská misie

Křesťanské náboženství bylo v raně středověkých státech jednou z hlavních opor panovnickovy moci. Sloužilo nejen k upevnění kulturního postavení státu, ale bylo také důležitým nástrojem politické expanze. Z počátku přicházelo na Velkou Moravu z franckých oblastí (iroskotská a bavorská misie) a jeho prostřednictvím franští panovníci posilovali svůj vliv na Velké Moravě. Kníže Rastislav se snažil vést samostatnou politiku nezávislou na východofrancké říši a k tomu potřeboval vlastní církevní organizaci. Nejprve požádal roku 861 o vyslání misionářů přímo papeže Mikuláše I. Když papež jeho žádosti nevyhověl, rozhodl se obrátit na východ k byzantskému císaři Michalovi III. Byzantský panovník velkomoravského knížete podpořil a vypravil na Moravu v roce 863 misii vedenou soluňskými bratry Konstantinem (později přijal řeholní jméno Cyril) a Metodějem. V pozadí vyslání misie stála rovněž snaha Velké Moravy nalézt v byzantském císaři spojence proti rozpínavosti východofrancké říše. S příchodem obou věrozvěstů došlo k pozvednutí duchovní a kulturní úrovně velkomoravského státu. Podařilo se jim vybudovat svébytnou slovanskou kulturu, která nalezla základ v Konstantinem vytvořeném písmu hlaholice a literárním jazyce zvaném staroslověnština. Písmo a jazyk se staly základem slovanské liturgie, která byla, na rozdíl od latinské, srozumitelná širokému obyvatelstvu. Konstantin do staroslověnštiny přeložil základní části Bible a některé liturgické texty. V roce 867 odešli oba bratři do Říma. Obhajovali tam slovanskou liturgii a používání staroslověnštiny jako bohoslužebného jazyka. Po dlouhých jednáních se jim dostalo od papeže uznání, a na Moravě mohla být zřízena samostatná panonsko-moravská arcidiecéze. Jejím prvním arcibiskupem byl ustanoven v roce 869 Metoděj. Jeho bratr toho roku během pobytu v Římě zemřel. Metoděj byl při svém návratu na Moravu zajat bavorským biskupem, který se cítil být jeho činností ohrožen. Po tříletém věznění byl propuštěn a převzal duchovní správu Moravy. Společně s Metodějem a jeho žáky ale působilo na území Moravy i latinské kněžstvo. Došlo k neshodám mezi představiteli obou náboženských směrů, přičemž kníže Svatopluk stranil spíše latinské bohoslužbě. Vzájemné spory řešila od roku 880 bula papeže Jana VIII. *Industriae tuae*. Dokument potvrdil užívání slovanské liturgie a existenci panonského arcibiskupství, zároveň však uznal i práva latinského duchovenstva. Po Metodějově smrti v roce 885 opět propukl spor o slovanskou bohoslužbu. Metodějův nástupce Gorazd se dostal do sporů se Svatoplukem a byl spolu se svými stoupenci z Velké Moravy vyhnán.

5. První Přemyslovci

Historicky prvním doloženým příslušníkem dynastie Přemyslovců byl kníže Bořivoj. Na počátku 80. let 9. stol. přijal spolu s manželkou Ludmilou křest z rukou arcibiskupa Metoděje a následně založil na Levém Hradci první křesťanský kostel. Bořivoj byl spojencem velkomoravského knížete Svatopluka a vykonával

za něj správu na území Čech. Ze svého původního působiště na Levém Hradci přenesl později svoje sídlo na Pražský hrad a založil zde kostel Panny Marie. Během vlády Bořivojova syna Svyatopluka I. (asi 894–915) se české kmeny odtrhly od Velké Moravy a došlo k upevnění českého státu. S osobou knížete Svyatopluka je spojeno založení kostelů na Pražském hradě a na Budči. Jeho bratr Vratislav I. (915–921) úspěšně čelil náporu maďarských kmenů a sňatkem s Drahomírou (z polabského kmene Havolanů-Stodoranů) usiloval o sblížení s dalšími západoslovanskými kmeny. Po Vratislavově smrti se ujala Drahomíra regentské správy za své nezletilé syny Václava a Boleslava. O výchovu Václava usilovala rovněž jeho babička Ludmila. Spor o vliv na mladého následníka trůnu Václava a další politické příčiny byly důvodem k tomu, aby nechala Drahomíra v roce 921 Ludmilu uškrtnout.

6. Kníže Václav a jeho bratr Boleslav I.

Mladý Václav (921–935) byl na svou dobu poměrně vzdělaný panovník, který se ve své politické koncepci opíral především o křesťanskou ideologii a autoritu církve. Václav, ve snaze vyhnout se přímému válečnému konfliktu, uzavřel raději s Jindřichem mír a složil mu slib věrnosti. Ve slibu přijal závazek platit roční tribut 500 hřiven stříbra a 120 volů. Za tuto cenu si český panovník udržel územní svrchovanost a mohl se věnovat konsolidaci vnitřní politiky. Václav založil na Pražském hradě kostel, pro který si od Jindřicha vyžádal ostatky sv. Víta. U českých velmožů vyvolala ale Václavova prosaská politická orientace odpor, který vyvrcholil dne 28. 9. 935, kdy byl Václav na pokyn svého mladšího bratra Boleslava ve Staré Boleslavi zavražděn. Boleslav I. (935– asi 972), nazývaný pro bratrovraždu v pramenech jako Ukutný, změnil po nástupu na knížecí stolec radikálně zahraničněpolitický postoj. Přestal odvádět tribut a dostal se do dlouhotrvajícího válečného konfliktu s Jindřichovým nástupcem Otou I. Boleslav přijal Otovu svrchovanost až roku 950 a v následujících letech jej vojensky podporoval. Oba panovníci pak v roce 955 společně odrazili v bitvě na řece Lechu nájezd maďarských kočovníků. Během své úspěšné vlády prováděl Boleslav politiku masivní územní expanze. Podařilo se mu podrobit si Horní Slezsko, Krakovsko, Moravu, Pováží. Jeho území sahalo až po hranice Kyjevské Rusi. K upevnění vnitřní správy země vybudoval hradskou soustavu a zahájil ražbu první české mince – stříbrného denáru. Dostatečnou pozornost věnoval také rozvoji církevní organizace. Snažil se prosadit u papežského dvora zřízení biskupství v Čechách. Jeho dcera Mlada se stala abatyší v prvním českém klášteře (benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě) a jeho syn Boleslav II., zvaný Pobožný, završil otcovy plány, když v roce 973 dokončil proces vedoucí k založení pražského biskupství.

7. Založení pražského biskupství

Od počátku christianizace patřily Čechy pod církevní správu biskupství v Řezně. Zahraničněpolitické důvody a potřeba posílit domácí církve vedly Boleslava I. (935– asi 972), a zvláště jeho syna Boleslava II. (972–999) k úmyslu zřídit v Čechách samostatnou diecézi. Pražské biskupství bylo ustanoveno roku 973 po jednání Boleslava II. s říšskými knížaty a římsko-německým císařem Otou I. na sněmu v Quedlinburku. Nové biskupství přímo podléhalo vzdálenějšímu arcibiskupství mohučskému. Arcibiskupství v Mohuči nemělo v Čechách, na rozdíl od bližší magdeburské nebo salzburské arcidiecéze, žádné majetkové zájmy. Toto zvláštní vyčlenění pražského biskupství bylo motivováno také snahou omezit styky bavorských vévodů s českými Přemyslovci, a do budoucna tak předejít možnému oslabení říše. Prvním pražským biskupem se stal saský kněz Dětmár. Jeho nástupcem byl zvolen v roce 982 Slavníkovec Vojtěch, který se neúspěšně pokusil uplatnit plnou biskupskou pravomoc nezávislou na vládnoucím knížeti. Vojtěchovým cílem bylo vymanit církevní organizaci ze závislosti na světské moci. Přemyslovští panovníci v té době považovali pražského biskupa pouze za svého kaplana, kterého sami jmenují a jehož pravomoci jsou omezeny jen na výkon základních liturgických a sakrálních úkonů v okruhu knížecího dvora a diecéze.

8. Slavníkovci

Mocný velmožský rod v Čechách v 10. stol., téměř rovnocenný vládnoucím Přemyslovcům. Slavníkovci sídlili na hradě Libici nad Cidlinou a ovládali téměř celé východní Čechy. Prvním doloženým příslušníkem rodu byl kníže Slavník, který zemřel v roce 981. V otázce původu Slavníkovců nepanuje shoda. Podle některých pramenů šlo o boční větev Přemyslovců, ale podle jiných byli Slavníkovci potomky starých knížecích rodů Zličanů či Charvátů. Slavníkovci si vydržovali vojenskou družinu a v Malíně a Libici razili vlastní mince. Za vlády Boleslava II. se pokoušel Slavníkův syn Soběslav (někdy je uváděn jako Soběbor) vést samostatnou zahraniční politiku. Navázal styky s polskými knížaty a vojensky podporoval římského císaře Otu III. Právě účasti Soběslava a jeho družiny na tažení římského císaře proti Oboritům využila přemyslovská družina a dne 28. 9. 995 lstí dobyla Libici. Boleslav II. nechal povraždit všechny přítomné mužské příslušníky rodu a jejich hradiště trvale obsadil. Unikli pouze tři Slavníkovci, kteří v době vraždění pobývali v cizině. Biskup Vojtěch zemřel mučednickou smrtí v roce 997 na misijní výpravě proti pohanským Prusům. Vojtěchův bratr Soběslav se vrátil s výpravou polského panovníka Boleslava Chrabrého nakrátko do Čech a při útěku z Prahy v roce 1004 zahynul. Jejich nevlastní bratr Radim zůstal natrvalo v Polsku, kde se stal v roce 1000 prvním hnězdenským arcibiskupem.

9. Krize přemyslovského státu v 11. století

Na konci vlády Boleslava II. se výrazně zhoršilo zahraničněpolitické postavení přemyslovského státu. Římský císař Ota III. uzavřel s polským panovníkem Boleslavem Chrabrým a uherským Štěpánem I. spojení. České země se dostaly do mezinárodní izolace a staly se terčem výbojů svých sousedů. V této nepříznivé situaci zemřel Boleslav II. a na trůn nastoupil jeho syn, neschopný a krutý Boleslav III. Ryšavý (999–1002). Nový český kníže se ihned pokusil odstranit svoje mladší bratry Jaromíra a Oldřicha. Ti si zachránili život pouze útekem do Bavor, kde našli azyl u Jindřicha II. Kníže Boleslav III. byl ale zanedlouho svržen vlastními velmoži. Na pražský stolec pak nastoupil za pomoci Boleslava Chrabrého jakýsi Vladivoj (1002–1003), zřejmě polský příbuzný Přemyslovců. Ten během své epizodní vlády požádal římsko-německého panovníka, aby mu udělil Čechy v léno. Jeho čin znamenal výrazný zásah do suverenity českého státu. Přemyslovská knížata byla sice nadále volena zemským sněmem, ale jejich postavení potvrzoval římský panovník. České země byly pokládány za součást římské říše a česká knížata za vazaly středověkých římských panovníků. Po Vladivojově smrti se v Čechách nakrátko zmocnil vlády Boleslav Chrabrý (1003–1004). Římský panovník Jindřich II. ale nechtěl připustit vytvoření silného česko-polského státu, a proto udělil Čechy v léno vypuzenému Jaromírovi a vojensky mu pomohl obsadit Pražský hrad. V roce 1012 zbavil Jaromíra vlády jeho bratr Oldřich (1012–1033), kterému se podařilo dobýt v roce 1019 na Polácích zpět Moravu. Krize přemyslovského státu pak byla definitivně překonána až nástupem Oldřichova syna Břetislava I.

10. Břetislav I. a stařešinský řád

Nástupem Břetislava I. (1034/35–1055) na knížecí stolec došlo k novému rozmachu českého státu a k upevnění centrální panovnické moci. V sousedním Polsku se v té době rozpadla říše Boleslava II. Chrabrého a polský stát se ocitl v krizi. Břetislav využil oslabení piastovského státu a podnikl v roce 1039 tažení do Polska. Obsadil Slezsko, ztracené během vlády Boleslava II., a z Hnězda přenesl do Prahy ostatky sv. Vojtěcha. Nad hrobem sv. Vojtěcha nechal vyhlásit tzv. hnězdenská dekreta, ve kterých se zavázal dodržovat zásady křesťanské morálky prosazované biskupem Vojtěchem. Přenesením ostatků chtěl Břetislav posílit zejména prestiž českého státu jako církevní provincie a doufal, že se mu podaří prosadit v Praze zřízení arcibiskupství. Narazil však na odpor u římského krále Jindřicha III., který se obával přílišného politického vzestupu Čech. Jindřich III. se pokusil oslabit růst Břetislavovy moci vojenskou výpravou. V prvním střetnutí v roce 1040 bylo sice říšské vojsko v bitvě u Brůdku nedaleko Domažlic poraženo, ale následujícího roku byl Břetislav obležen na Pražském hradě a donucen uzavřít s římským králem spojení. Těsně před svou smrtí zavedl Břetislav nový nástupnický řád založený na principu tzv. seniorátu (stařešinství). Podle tohoto řádu se měl stát knížetem

vždy nejstarší Přemyslovec. Pro mladší členy dynastie byla na Moravě zřízena tzv. údělná knížectví (brněnské, olomoucké a později znojenské). Princip seniorátu se ale dlouho neosvědčil a byl mnohokrát porušován. Od poloviny 12. stol. začal proto převládat princip primogenitury (prvorozenectví). Na trůn pak nastupoval nejstarší panovníkův syn.

11. Morava a její vztah k českému státu v 11. století

Během krize přemyslovského státu na počátku 11. stol. byla Morava připojena Boleslavem Chrabrým k Polsku. Na Polácích ji dobyl zpět kníže Oldřich až v roce 1019 a její správou pověřil svého syna Břetislava. Ten na svěřeném území začal razit mince a vybudoval novou správní organizaci opírající se o hradskou soustavu. Podporoval také rozvoj církevní správy a kolem roku 1050 založil v Rajhradě u Brna benediktinský klášter. Nástupnický řád (seniorát) vytvořený v roce 1055 Břetislavem I. rozdělil Moravu na dvě údělná knížectví, brněnské a olomoucké. Z brněnské části se později ještě oddělil úděl znojenský. Moravské úděly spravovali mladší členové dynastie, kteří byli podřízeni nejstaršímu Přemyslovi, jenž vládl nad celým územím. Každý z údělných knížat měl teoretický nárok na pražský stolec, a to v případě, že by se stal nejstarším členem rodu. Příčinou vzniku moravských údělů nebyla pouze otázka vyřešení problému nástupnictví, nýbrž také snaha posílit obranyschopnost země. Olomoucko mělo bránit stát proti Uhrám a Brněnsko proti Rakousku. Zásady seniorátu však byly v praxi často porušovány a docházelo k násilným zásahům českých knížat do moravských údělů a naopak též k bojům moravských knížat o pražský stolec.

12. Hradská soustava

Základní systém správy území v raně středověkém státě, který vzniká v průběhu 11. stol. Organizace hradské soustavy spočívala v existenci systému knížecích hradů, které v určeném obvodu vykonávaly správní, vojenskou, soudní a také berní funkci. Jednotlivé hrady byly zároveň církevními centry daného místa. Výkonem správy v každém okrsku byl pověřen hradský správce nazývaný kastelán nebo župan. Ten byl knížecím družníkem a dostal svěřené území od panovníka jako dočasné nedědičné léno. Vedle kastelána působili na hradě také další úředníci, například hradští soudci nebo výběřčí daní. Správních obvodů bylo v Čechách ve 12. stol. kolem dvaceti a na Moravě osm. Systém hradské soustavy byl založen na knížecí svrchovanosti nad veškerým obyvatelstvem a na nedědičnosti lén. V průběhu 12. a 13. stol. postupně dochází k dědičné držbě hradských úřadů. Panovník zároveň vyjímá z moci hradských správců některé skupiny obyvatelstva, kterým uděluje tzv. imunity. Tyto skutečnosti jsou pak následně příčinou, jež vede k rozkladu hradské soustavy, která přestává od poloviny 13. stol. prakticky existovat.

13. První český král

Nástupnický řád vytvořený Břetislavem I. se ocitl brzy po jeho smrti v krizi. Na knížecí stolec sice podle zásad seniorátu nastoupil nejstarší člen dynastie, Břetislavův prvorozený syn Spytihněv II. (1055–1061), ale vzápětí zbavil svoje bratry moravských údělů. Po Spytihněvově smrti se stal českým knížetem jeho bratr Vratislav II. (1061–1092). Ten krátce po svém nástupu obnovil existenci údělů a přiznal každému z moravských knížat nárok na český trůn. Aby oslabil svého nejmladšího bratra, pražského biskupa Jaromíra, s nímž měl soustavné spory, založil roku 1063 v Olomouci biskupství a na Vyšehradě zřídil na pražské diecézi nezávislou kapitolu. V zahraniční politice se Vratislav aktivně zapojil do tzv. sporu o investituru. Jako spojenec podporoval římského krále Jindřicha IV. v boji proti papeži Řehoři VII. Český panovník se se svým vojskem účastnil řady tažení a doprovázel Jindřicha na výpravě za císařskou korunou do Říma. Za toto spojení mu byl roku 1085 přiznán císařem Jindřichem IV. královský titul. Vratislavova královská hodnost však nebyla dědičným titulem a byla určena pouze pro jeho osobu. Po Vratislavově smrti propukly uvnitř přemyslovské dynastie spory o knížecí stolec a český stát upadl do hluboké krize.

14. Kosmova Kronika česká

Zahajuje tradici českého kronikářského dějepiscectví. Vznikla na počátku 12. stol. a je nestarším dochovaným dílem, jež podává souvislý přehled českých dějin od mytických počátků až po autorovu současnost. Jejím tvůrcem byl kanovník a děkan pražské svatovítské kapituly Kosmas (asi 1045–1125). Kronika je psána latinsky a člení se do tří částí. První zachycuje období od rozchodu lidstva po biblické potopě až do úmrtí knížete Jaromíra (1038). Druhá končí smrtí prvního českého krále Vratislava (1092). Třetí začíná nástupem Břetislava II. (1092) a končí rokem 1125, kdy umírá kníže Vladislav I. a rovněž sám autor kroniky. V první části se Kosmas opíral, jak on sám řekl, „o bájně vyprávění starců“, ve druhé využíval „zpráv očitých svědků“ a v poslední popisoval svoji současnost. Autor se snažil kriticky posoudit hodnotu svých pramenů a čtenáře upozorňuje, jestliže má pochybnosti o jejich věrohodnosti. Ve vyprávění o své současnosti přiznává Kosmas určitou míru zaujetí, straní některým politickým osobnostem a hájí zájmy českého státu proti Polákům a Němcům. Kosmova kronika je vyspělým literárním dílem, na které později navázala řada dalších kronikářů: tzv. Kanovník vyšehradský, Mnich sázavský, pražský kanovník Vincentius a opat Jarloch. Žádný z těchto pokračovatelů již ale nedosáhl literárně-historické úrovně Kosmovy kroniky.

15. Soběslav I. a bitva u Chlumce

Jedním z případů porušení pravidel seniorátu byl nástup Soběslava I. (1125–1140) na knížecí stolec. Římský král Lothar III. s jeho nástupem nesouhlasil, a podnikl proto vojenskou výpravu do Čech. Chtěl tak podpořit nároky oprávněného dědice trůnu Oty Černého, který byl olomouckým údělníkem. Soběslav v zimní bitvě u Chlumce roku 1126 však spojenecká vojska Lothara a Oty Černého drtivě porazil. Římský král upadl do zajetí a Ota Černý ve střetnutí zahynul. Soběslav si přál uklidnění politické situace, a proto si nechal od Lothara udělit Čechy v léno. Zároveň byla Soběslavovi přiznána hodnost nejvyššího číšníka s právem volit římského krále. S osobou Soběslava došlo v českém státě k přechodné stabilizaci moci a rozvoji církevního stavitelství. Na počest vítězství nad Lotharem dal Soběslav vybudovat rotundu na Řípu.

16. Jindřich Zdík, olomoucký biskup

Patřil k nejvýznamnějším duchovním osobnostem přemyslovského státu ve 12. století. Významně vynikl v diplomatických službách a zasloužil se o rozvoj celoevropského reformního hnutí v církvi. V letech 1126 až 1150 byl olomouckým biskupem. Na domácí politické scéně patřil ke spojencům knížete Vladislava II. a stal se jeho oporou proti mocenským ambicím pražského biskupství a moravských údělníků. Znojemský kníže Konrád se dokonce neúspěšně pokusil biskupa Zdíka odstranit atentátem. Vladislav II. ocenil Zdíkovy věrné služby a udělil statkům jeho olomouckého biskupství církevní imunitu, první v českých dějinách. Poddaní olomouckého biskupství přestali tímto činem podléhat pravomoci moravských knížat a byli podřízeni přímo biskupovi. Jindřich Zdík se zasloužil rovněž o založení Strahovského kláštera v Praze a uvedl do Čech nový mnišský řád premonstrátů.

17. Vladislav II. a jeho královský titul

Po smrti Soběslava I. dosadila česká šlechta na knížecí stolec Vladislava II. (1140 až 1172). Nově zvolený panovník se však nemínil smířit s omezováním vlastní moci českými velmoži. Vzájemné spory přerostly ve válečný konflikt, ve kterém proti Vladislavovi postavila šlechta jako protikandidáta znojemského knížete Konráda. Vladislav byl opozicí poražen v bitvě u Vysoké (u Kutné Hory), v níž proti sobě bojovala vojska Moravanů a Čechů. Své postavení si potom udržel pouze za podpory římského krále Konráda III. a olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka. V zahraniční politice Vladislav intenzivně spolupracoval s představiteli štaufské dynastie, Konrádem III. a jeho nástupcem Fridrichem I. Barbarossou. V roce 1147 se zúčastnil společně s císařem Konrádem III. druhé křížové výpravy do Palestiny. Dostal se však se svým vojskem pouze do Konstantinopole. Za vojenskou pomoc Fridrichovi Barbarossovi při italském tažení byl český kníže roku 1158 před

branami Milána korunován králem. Královský titul mu byl pravděpodobně udělen jako dědičný, ale nebyl potvrzen papežem a nástupnické zmatky po Vladislavově abdikaci neumožnily jeho používání dalším Přemyslovcům. Vladislav ve snaze zajistit vládu svému synovi Bedřichovi v roce 1172 abdikoval a odešel do kláštera. Uvedl tím český stát do nástupnické krize, která skončila až s příchodem Přemysla Otakara I.

18. Přemysl Otakar I. a Zlatá bula sicilská

Přemysl Otakar I. (1197–1230) nastoupil na český trůn za mimořádně příznivých podmínek. Téměř po dvou desetiletích dynastických bojů došlo k nečekané události, kdy řádně zvolený kníže Vladislav Jindřich podstoupil vládu svému bratrovi Přemyslovi. Úspěšná vnitřní kolonizace, výrazný hospodářský rozvoj a příznivá mezinárodně politická situace pak napomohly k vzestupu českého státu a jeho zařazení mezi přední evropské mocnosti. Po smrti Jindřicha VI. probíhaly v římské říši boje o trůn mezi dynastií Štaufů (Filip Švábský) a Welfů (Ota IV.). Obě strany neměly dostatek sil k prosazení vlastních zájmů, a hledaly proto spojenectví u českého panovníka. Přemysl obratně manévroval mezi oběma tábory a v případě potřeby neváhal přejít na stranu protivníka. V roce 1198 získal za podporu Filipa Švábského dědičný královský titul s mnoha výsadami. O několik let později změnil spojenectví a přešel na stranu Oty IV., podporovaného papežem Inocencem III. V roce 1204 uznal Přemyslův královský titul i papež. Český král pak ještě několikrát změnil spojence, až nakonec definitivně zůstal v táboře štaufského kandidáta Fridricha II. Nový římský panovník Fridrich II. ocenil Přemyslovy zásluhy a 26. září 1212 vydal v Basileji listinu obecně známou jako Zlatá bula sicilská (sicilská je nazývána proto, že Fridrich v té době ještě nedisponoval pečeti římských králů a císařů, a proto použil pečeť krále sicilského). Zlatá bula sicilská potvrzovala starší nedochované privilegium vydané Filipem Švábským z roku 1198 a znamenala konečnou úpravu poměru českého státu k říši. Českému králi byla podle buly přiznána následující práva: 1) dědičnost královského titulu, 2) nedělitelnost území, Morava a pražské biskupství jsou nedílnou součástí českého státu, 3) českého krále volí domácí šlechta, římský císař jej pouze potvrzuje, 4) český král má povinnost navštěvovat jen říšské sněmy konané v Norimberku, Merseburku a Bamberku, tedy v blízkosti českých hranic, 5) na císařskou korunovační jízdu do Říma má český král poskytnout buď 300 jezdců, nebo zaplatit náhradou 300 hřiven stříbra, 6) český král má právo investitury (dosazování) domácích biskupů.

19. Emancipace církve za biskupa Ondřeje

V roce 1215 se konal v Římě čtvrtý lateránský koncil. Zúčastnil se ho i pražský biskup Ondřej. Koncil prosazoval emancipaci církve a hlásal nadřazenost církevní moci nad světskou. Pražský biskup pod vlivem myšlenek koncilu zahájil v Čechách

boj za větší hospodářskou a právní nezávislost církve. Ondřej požadoval odvádění celého desátku církvi (do té doby z něj církvi zůstávala pouze asi čtvrtina), prosazení soudní pravomoci církve nad jejím majetkem a poddanými a dosazování kněží ke kostelům biskupem. Přemysl Otakar I. odmítal na jeho požadavky přistoupit a spor přerostl ve vyhlášení interdiktu nad celými Čechami. Požadavky pražského biskupa však nenalezly patřičnou podporu mezi šlechtou a ani mezi domácím duchovenstvem. Pražský biskup se tím ocitl v izolaci a byl nucen odejít do ciziny. Spor skončil nakonec kompromisem, ve kterém Přemysl I. částečně ustoupil. Český král vydal roku 1222 konkordát, tzv. velké privilegium církve, ve kterém uznal imunitu církevních statků a vyňal poddané církevních institucí z moci světských feudálů. Velké privilegium církve (netýkalo se Moravy) znamenalo, i přes určitá omezení, uznání nezávislosti církve.

20. Kolonizace v českých zemích

V našich středověkých dějinách rozlišujeme dva typy kolonizace, vnitřní a vnější. Vnitřní kolonizace probíhala převážně ve 12. stol. a vycházela ze zájmu šlechty a panovníka. Obyvatelstvo se přesouvalo především z vnitrozemí do pohraničních oblastí. Tato kolonizace přinesla hospodářský rozvoj odlehlým oblastem státu a pomáhala řešit relativní přelidnění na některých panstvích. Naopak druhá vlna kolonizace, označovaná jako vnější nebo také velká, je spojena s přísunem obyvatelstva z cizích zemí. K vnější kolonizaci docházelo ve 13. stol., kdy české země osidlovalo zejména německé obyvatelstvo z přelidněného Bavorska, Saska a Porýní. S příchodem nových osadníků se začaly prosazovat odlišné hospodářské metody a také nové právní vztahy. Jejich dokladem je tzv. emfiteutické právo (známé též jako právo německé, zákupní, dědické nebo purkrecht). Jeho cílem bylo ekonomicky motivovat poddané a přimět je k větším ziskům. Poddaní platili svým pánům pevně stanovený poplatek, na jehož základě jim pak byla garantována dědičná držba půdy a majetku. Při zakládání vesnice zastupoval kolonisty lokátor, který vyměřil pozemky a stal se zároveň i prvním rychtářem. Nově založená vesnice byla pak po určitou dobu (staročesky lhóta, odtud názvy českých vsí Lhota) osvobozena od povinností vůči vrchnosti. Emfiteutické právo bylo zprvu uplatňováno hlavně u německých osadníků, ale postupně se přeneslo i na domácí české obyvatelstvo a bývalo používáno i v oblastech staršího osídlení.

21. Vláda krále Václava I.

Přemysl Otakar I. už v roce 1216 zajistil nástupnictví pro svého syna Václava I. (1230–1253). Nevyhovující princip seniorátu byl tak definitivně nahrazen primogeniturou. Václav I. pokračoval v mocenské politice svého otce a zahájil feudální expanzi. Jeho cílem se stalo ovládnutí sousedního Rakouska a Štýrska, kde se v té době rozhořel boj o rozsáhlé panství vymírajícího rodu Babenberků.

V roce 1246 získal nakrátko rakouské země Václavův nejstarší syn Vladislav, který se oženil s dědičkou babenberského dědictví Gertrudou. Vladislav však krátce po svém sňatku zemřel. Na domácí politické scéně začala mezitím usilovat o podíl na vládnoucí moci šlechta. K prosazení svých zájmů získala na svou stranu panovníkovy syna Přemysla (budoucího krále Přemysla Otakara II.). Václav postupně dosáhl nad svými odpůrci převahy a odbojného Přemysla na čas uvěznil. Konflikt skončil nakonec smírem mezi Václavem a jeho synem, neboť Přemysl byl jediným mužským pokračovatelem rodu, a tedy i dědicem celého království. V roce 1250 se znovu otevřela otázka nástupnictví v Rakousku. Za podpory rodů Kuenringů a Liechtenštejnů byl rakouským vévodou zvolen kralevic Přemysl. Ten, aby svoje nároky legalizoval, se oženil s podstatně starší dědičkou babenberských držav v Rakousích a Štýrsku Markétou Babenberskou.

22. Zakládání měst ve 13. století a městské výsady

Střediska městského typu existovala v našich zemích už od 9. a 10. století. Nejednalo se však o města v pravém slova smyslu, nýbrž pouze o městské osady, kterým chyběl jednotný právní řád a zvláštní privilegia. Skutečná města, jako komunity měšťanů se svobodnými právy, vznikají až během 13. století. Městské zřízení se šířilo na naše území nejprve ze Slezska na severní Moravu. Nejstarší městská privilegia byla udělena na počátku 13. stol. Uničovu a Bruntálu. Města vznikala buď ze starších sídelních aglomerací, kterým byly přiznány městské výsady (Staré Město pražské, Brno, Olomouc, Znojmo, Žatec), nebo byla ustanovena lokací na dosud neobydleném místě, tzv. na zeleném drnu (České Budějovice, Polička). Města založená na „zeleném drnu“ pak měla pravidelný půdorys s přesně vymezenou sítí ulic a náměstí. Zvláštním případem jsou potom tzv. horní města (Jihlava, Kutná Hora), která se formovala v místech těžby nerostných surovin. Z hlediska vrchnosti rozlišujeme města na královská, založil je panovník, a na poddanská, která vznikla z iniciativy šlechty, biskupů nebo klášterů. Vedlejší skupinou královských měst jsou města věnná, jež sloužila k materiálnímu zajištění královny vdovy. Na zájmy pánů měst dohlížel rychtář, královská města měl na starosti podkomoří. V čele městské samosprávy byla městská rada složená z konšelů, kterým předsedal purkmistr. Od svého založení získávala města nejrůznější privilegia, která měla za úkol posílit především jejich hospodářskou pozici. K základním výsadám patřilo právo mílové (na míli od města nesměla být provozována žádná živnost), právo trhové (možnost konání týdenních a výročních trhů), právo hrdelní, právo várečné (vaření piva) a u některých měst také právo výstavby hradeb. Celkový systém městského práva se potom odvíjel od dvou právních souborů, které přišly do českých zemí z ciziny. Jednak od tzv. severoněmeckého (saského, magdeburského) práva a od jihoněmeckého, norimberského práva. Severní oblasti českého království se většinou řídily právem magdeburským, jižní a střední Čechy a Morava používaly právo norimberské.

23. Česká šlechta ve 13. století

Významným krokem vedoucím k posílení hospodářských pozic šlechty bylo vydání tzv. Konrádových statut v roce 1189. V nich bylo kromě dalších výsad šlechtě přiznáno právo dědičné držby majetku. Ve 13. stol. vyvrcholil proces územní diferenciace nejmocnějších šlechtických rodů. Rozsáhlé oblasti jižních Čech ovládli mocní Vítkovci (rožmberská a jindřichohradecká větev), území na severu a severovýchodě země drželi členové rodu Markvarticů (páni z Michalovic, z Valdštejna, z Vartenberka, z Lemberka) a rodu Ronovců (páni z Lipé a z Dubé), v severozápadních Čechách dominovali Hradišci (později páni z Oseka či Rýzmburka) a v západních Čechách vládli například Drslavici nebo Hroznatovci. Na Moravě patřily mezi nejvýznamnější rody pánů ze Žerotína, z Boskovic a z Pernštejna. V závislosti na vzrůstajícím majetku rostly i politické ambice šlechty, která začala usilovat o podíl na státní moci. Po smrti Přemysla Otakara II. vzniklo bezvládlí, kterého šlechta využila k posílení svého vlivu na správu státu. Ovládla zemský soud a vyzdvihla význam zemského sněmu. Fungování obou institucí ale podřídila zejména svým potřebám. Dochází tak k postupnému rozdělování moci mezi šlechtu a panovníka. V druhé polovině 13. stol. se ze šlechty stává uzavřená společenská vrstva, která se v dalších desetiletích postupně rozděluje na šlechtu vyšší (panstvo) a nižší (zemany, vладыky a rytíře).

24. Zahranichní politika Přemysla Otakara II.

V polovině 13. století došlo ve střední Evropě k výrazné změně mezinárodněpolitické situace. Panovnická moc v říši se ocitla v tzv. období interregna (mezivládlí, 1250–1273), kdy žádný ze zvolených římských králů (Alfons X. Kastilský a Richard Cornwallský) v říši déle nepobýval a nejevil o její správu zájem. Český stát oproti tomu představoval hospodářsky a politicky silný celek, který vedl schopný a ambiciózní vládce Přemysl Otakar II. (1253–1278), jenž navázal na expanzivní politiku svého otce. Po bitvě u Kressenbrunu roku 1260 získal Přemysl na uherském králi Bélovi IV. zpět rakouské země a Štýrsko. V roce 1261 se rozvedl se svou o mnoho let starší manželkou Markétou Babenberskou a uzavřel sňatek s vnučkou Bély IV., princeznou Kunhutou. V následujících letech pak připojil ke svému panství oblast Chebska (dřívější věno jeho matky Kunhuty z rodu Štaufů), území Korutan a část Kraňska. České království tak sahalo od Krkonoš až téměř k Jaderskému moři. Na žádost papeže a pro posílení osobní prestiže podnikl v letech 1255 a 1267 dvě křížové výpravy do Prus a založil zde město Královec (dnešní Kaliningrad). Oslabení římské říše přimělo Přemysla Otakara II. ucházet se dvakrát o římskou korunu (1254–1255 a 1272). Jeho zvolení však ztroskotalo na odporu papeže a německých knížat, kteří se obávali rostoucí moci příliš mocného českého krále. Římským králem proto zvolili do té doby zcela bezvýznamného hraběte Rudolfa Habsburského. Přemysl s jeho volbou nesouhlasil a odmítl od něj

přijmout sponheimské dědictví v rakouských zemích v léno. Římský panovník proti němu zahájil v roce 1276 válečné tažení a diplomaticky jej izoloval. Český král se ocitl v nevýhodné situaci, ve které byl nucen s Rudolfem uzavřít příměří a vzdát se většiny dříve dosažených územních zisků. Rudolf Habsburský ve snaze pokořit úplně svého soka vyvolal o dva roky později další konflikt. K rozhodujícímu střetnutí došlo 26. srpna 1278 na Moravském poli v Dolním Rakousku. Vojsko Přemysla Otakara II. bylo poraženo a on sám v bitvě zahynul.

25. Vnitřní politika Přemysla Otakara II.

Nejvýznamnější složkou Přemyslovy domácí politiky byla jeho zakladatelská činnost. Během své vlády založil 25 nových měst. Vytvořil tak plánovitě vybudovanou hospodářskou, správní a obrannou soustavu, která zabezpečovala hlavní dopravní osu státu. Cestu na Moravu kontrolovala například města Čáslav, Chrudim, Vysoké Mýto a cestu do Podunají Písek a České Budějovice. Kromě královských měst se staly oporou moci českého panovníka i královské hrady (Bezděz, Poděbrady) a klášterní komunity. Hospodářskému rozvoji státu napomáhala i úspěšně probíhající vnější kolonizace. Období vlády Přemysla Otakara II. je spojeno s počátky zemského soudu, jako nejvyššího soudního orgánu šlechty. Za jeho vlády se začaly rozvíjet tzv. desky zemské (knihy půhonné – zápisy z průběhu soudu, knihy trhové – zápisy o prodeji půdy). Vnitřní politika Přemysla Otakara II. je poznamenána vymezováním panovnické moci vůči vládnoucím nárokům šlechty. Přemysl nechtěl připustit podíl šlechtických rodů na vládě státu, a docházelo tak k mnohým konfliktům. Největší šlechtický odboj proběhl v letech 1276–1278, kdy se proti králi vzbouřily rody Vítkovců a Rýzmburků. Přemysl povstání úspěšně potlačil, ale v kritických chvílích se nemohl při střetnutí s Rudolfem Habsburským dostatečně opřít o šlechtickou obec, což v důsledku napomohlo k jeho porážce.

26. Bezvládlí po bitvě na Moravském poli

Důsledky střetnutí na Moravském poli byly pro český stát tragické. Rudolf I. Habsburský obsadil Moravu a česká šlechta využila faktického bezvládlí k zabírání královských majetků. Následník trůnu Václav II. se nemohl pro svůj nízký věk ujmout trůnu a ovdovělá královna Kunhuta sama nedokázala zajistit autoritu královské moci. O poručnickou vládu nad nezletilým panovníkem mezi sebou začali soupeřit Ota Braniborský a Jindřich Vratislavský. Správu Čech a poručnictví nad Václavem nakonec převzal Ota. Rudolf Habsburský obdržel jako náhradu za válečné výdaje Moravu. Jindřich Vratislavský si přisvojil Kladsko a královna Kunhuta získala část Opavska. Správce země Ota Braniborský uvěznil mladého Václava na hradě Bezděz a později jej odvezl až do Braniborska. Čechy za správy Oty Braniborského byly vystaveny drancování a loupení od braniborských posádek

a k rozkladu státu napomohl i hladomor a šířící se epidemie. Neutěšený stav země a narůstající anarchie vyburcovaly českou šlechtu k obraně království. Kolem pražského biskupa Tobiáše z Bechyně a Purkarta z Janovic se soustředila skupina šlechticů, která žádala navrácení následníka trůnu do Čech a odchod braniborských posádek. Na Moravě se vytvořila obdobně smýšlející skupina kolem Mikuláše Opavského a olomouckého biskupa Bruna. Úsilí české šlechty bylo zavrženo v roce 1283, kdy byl Václav II. za výkupné propuštěn a mohl se ujmout panovnických povinností.

27. Vzestup českého království za Václava II.

Na počátku vlády Václava II. (1283–1305) soupeřila o vliv na královském dvoře dvě šlechtická seskupení. Strana pražského biskupa Tobiáše z Bechyně byla postupně vytlačena Závišem z Falkenštejna z rodu Vítkovců, který si získal přízeň královniny-vdovy Kunhuty a uzavřel s ní sňatek. Záviš měl na mladého krále rozhodující vliv a prakticky vládl místo něj. Během jeho „regentské vlády“ došlo k navrácení části rozchvátených královských statků a k uklidnění vnitřních poměrů v zemi. Závišovo rostoucí velmocenské postavení však narazilo na odpor u české šlechty a římského císaře Rudolfa I. Habsburského. Ten prostřednictvím svojí dcery, Václavovy manželky Guty Habsburské začal ovlivňovat mínění na králově dvoře v Závišův neprospěch. Václav II. dal Záviše zatknout a využil jeho osoby k potlačení vzpoury jihočeského rodu Vítkovců. Když se posádka hradu Hluboká odmítla vzdát, byl Záviš v roce 1290 před Hlubokou popraven. Po pádu Záviše z Falkenštejna se ujal Václav II. samostatně vlády. Mladý panovník si dobře uvědomil, že v období bezvlády v letech 1278–1283 došlo ke změně poměru politických sil a že již nelze úplně zbavit šlechtu podílu na vládě. Za Václava II. se tak postupně vydělily dva okruhy královské moci. Jednak dominium generale (obecné panství krále nad šlechtickými obcemi v Čechách a na Moravě) a potom dominium speciale (dědičný majetek panovnického rodu, hlavně královská města a kláštery). Král ponechal šlechtě v držení zemský soud a zemské desky a svoji pravomoc v těchto institucích uplatňoval pouze v rovině obecné autority panovníka. V domácí politice využíval Václav II. služeb zahraničních rádců (Petr z Aspeltu) a nejvyšším poradním orgánem se stala královská rada. Hospodářský rozvoj země a pravidelné příjmy královské pokladně zajistila těžba stříbra v Kutné Hoře. Václav II. reformoval mincovní soustavu ražbou pražských grošů a vydal horní zákoník pro Kutnou Horu, *Ius regale montanorum*. Pokusy založit v Praze univerzitu a kodifikovat zemské právo však ztroskotaly na odporu šlechtické obce. České království se během panování Václava II. politicky vnitřně stabilizovalo a hospodářský rozvoj umožnil jeho opětovné zařazení mezi přední evropské mocnosti.

28. Zahraniční politika Václava II.

Porážka na Moravském poli oslabila mezinárodní postavení českého státu pouze dočasně. V roce 1289 potvrdil Rudolf Habsburský Václavovi II. dříve zpochybnovanou kurfiřtskou hodnost a titul říšského arcibiskupa. Český král mohl tedy opět zasahovat do volby římských panovníků. Feudální expanze krále Václava II. směřovala nejprve do roztržitého a nesjednoceného Polska. Do konce století získal Krakovsko, Horní Slezsko a Sandoměřsko. K českému státu rovněž připojil roku 1291 Chebsko. K dosažení titulu polského krále v roce 1300 mu napomohl sňatek s piastovskou princeznou Alžbětou, v Čechách zvanou Eliška Rejčka. V roce 1301 vymřel v Uhersku vládnoucí rod Arpádovců a Václav II. prosadil na uherský trůn svého syna Václava III., který zde byl korunován jako Ladislav V. S panstvím Přemyslovců v Uhrách se nemínil smířit další uchazeč o tento trůn Robert z Anjou, kterého podporovala papežská kurie a římský král Albrecht Habsburský. V roce 1304 musel Václav III. pod tlakem nepřátel z Uher uprchnout a ve stejném roce vpadlo do Čech vojsko Albrechta Habsburského. Po neúspěšném obléhání Kutné Hory byl římský král nucen se z Čech stáhnout. Během jednání o míru v roce 1305 Václav II. umírá.

29. Zbraslavská kronika

Patří k nejvýznamnějším latinsky psaným dějepisným dílům, která vznikla v Království českém na přelomu 13. a 14. století. Dílo vznikalo původně jako kronika kláštera cisterciáků ve Zbraslavi. Jeho prvním autorem byl opat Ota, který kroniku pojal spíše jako legendární oslavu zakladatele kláštera Václava II. Opat Ota využil při jejím psaní tzv. druhého pokračování Kosmova a zakončil ji rokem 1314. Skutečně historický a literární rozměr do Zbraslavské kroniky vnesl až další opat tohoto kláštera, Petr Žitavský, jenž byl osobností mimořádně vzdělanou a s velkým politickým přehledem. Petr Žitavský měl přístup ke královskému dvoru a zúčastnil se zde mnohých politických jednání. Kroniku pojal zejména jako líčení soudobých událostí a ve třech dílech zachytil období od smrti Přemysla Otakara II. až do roku 1338. Zbraslavská kronika má kromě vysoké dějepisné hodnoty i skvělou literární formu a svým rozsahem se řadí k největším dílům českého středověkého dějepisectví.

30. Vymření Přemyslovců

Po předčasné smrti Václava II. v roce 1305 nastoupil na trůn jeho jediný syn Václav III. (1305–1306). Aby posílil svoje pozice v Polsku, uzavřel sňatek s dcerou těšínského vévody Violou. Mladý panovník si brzy uvědomil neudržitelnost uherské koruny a raději se jí vzdal. Nemínil se však vzdát nároků na korunu polskou a podnikl vojenské tažení proti odboji polských knížat, vedených Vladislavem Lokietkem. Během výpravy byl při zastávce v Olomouci 4. srpna

1306 zavražděn neznámým vrahem. Osobou Václava III. vymřela v mužské linii dynastie Přemyslovců, která vládla českému státu od 9. století.

31. Zápas o přemyslovské dědictví v letech 1306–1310

Po smrti Václava III. udělil římský král Albrecht Habsburský v rozporu s výsadami Zlaté buly sicilské České království jako odumřelé léno svému synovi Rudolfovi. Ten se, aby svoje nároky na trůn legalizoval, oženil s vdovou po Václavu II. Eliškou Rejčskou. Vládu nového krále odmítla uznat část šlechty v čele s Vilémem z Valdeka. Na vojenském tažení proti odbojnému panstvu Rudolf roku 1307 zemřel. Česká šlechta zvolila novým králem Jindřicha Korutanského (1307–1310), který měl za manželku Annu, nejstarší dceru Václava II. Jindřich se projevil jako neschopný panovník a rychle ztratil sympatie většiny šlechty. Vytvořila se proti němu silná opozice vedená Jindřichem z Lipé, Jindřichem z Rožmberka a Janem z Vartemberka. Ta navázala politická jednání s novým římským králem Jindřichem VII. Lucemburským. Po vzájemné dohodě zprostředkované opaty cisterciáckých klášterů v Sedleci a ve Zbraslavi byl za nového českého krále vybrán syn Jindřicha Lucemburského, Jan. Ten své postavení potvrdil sňatkem s Eliškou Přemyslovnou, dcerou Václava II. V roce 1310 dobyl Jan Lucemburský Prahu a mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu jej korunoval na českého krále. Jindřich Korutanský byl vypuzen ze země a donucen vzdát se dalších nároků na český trůn.

32. Jan Lucemburský a jeho vláda

Krátce po svém nástupu byl Jan Lucemburský (1310–1346) nucen učinit ústupky šlechtě na úkor královské moci. Vydal tzv. inaugurační diplomy, roku 1310 pro Čechy a o rok později pro Moravu. V nich se zavázal k tomu, že vyšší úřady mohou obsazovat pouze domácí šlechtici, že zemská berně bude vybírána pouze ve zvlášť určených případech (korunovace, věno pro dcery), šlechta nebude povinna účastnit se vojenských tažení za hranice země a po zemřelém šlechtici nebudou dědit pouze jeho děti, ale i bratři a jejich potomci. Inaugurační diplomy znamenaly prakticky dualistické rozdělení politické moci mezi panovníka a šlechtu. Vláda Jana Lucemburského byla poznamenána vzájemnými spory s šlechtickou obcí. Král nebyl schopen účinně čelit vzrůstajícímu politickému tlaku šlechty, zejména seskupení kolem Jindřicha z Lipé, a na sněmu v Domažlicích v roce 1318 byl donucen před požadavky panstva kapitulovat. Správa země byla svěřena šlechtě a panovník se zavázal respektovat její politická práva. Poté Jan Lucemburský prakticky rezignoval na vnitřní politiku a od 20. let 14. stol. pobýval raději v cizině. Rozhodujícím vedoucím činitelem domácí politiky se stal Jindřich z Lipé. Přes neúspěchy na domácí scéně dosáhl Jan Lucemburský značný zisk v zahraniční politice. Za podpory císaře Ludvíka Bavora získal pro český stát roku 1322 trvale Chebsko. Dále pak připojil k Českému království v letech 1319–1329 území Horní

Lužice (Budyšínsko a Zhořelecko) a později i některá slezská knížectví (Vratislav). Jan Lucemburský se vzdal za úplaty titulu polského krále a polský král naopak ustoupil od svých nároků na slezská léna. V Českém království po smrti Jindřicha z Lipé přestala šlechta vyhovovat absenci panovnické moci. Část představitelů panstva si proto vynutila v roce 1333 příchod králova syna Karla z Itálie do Čech. Jan Lucemburský jmenoval syna markrabětem moravským a neoficiálně mu svěřil správu země. Na sklonku vlády Jana Lucemburského došlo v roce 1344 k povýšení pražského biskupství na arcibiskupství a římským králem byl roku 1346 zvolen jeho syn markrabě Karel. V roce 1346 padl Jan Lucemburský na straně francouzského krále v jedné z prvních bitev stoleté války, v bitvě u Kresčaku.

33. Karel IV., český král a římský císař

Nejstarší syn Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny se narodil v roce 1316 a při křtu dostal jméno Václav. Jako sedmiletý byl otcem odvezen na vychování do Francie, kde přijal při biřmování jméno Karel (po strýci Karlovi IV. z dynastie Kapetovců). V Paříži dosáhl mladý princ na svou dobu poměrně vysokého vzdělání, domluvil se francouzsky, německy, italsky a latinsky. Po šestiletém pobytu na francouzském dvoře byl poslán do Lucemburska a Itálie, kde mu Jan Lucemburský svěřil správu měst, která přijala jeho svrchovanost. Na žádost české šlechty se vrátil v roce 1333 do Čech. Jan Lucemburský jmenoval syna markrabětem moravským a postupně mu svěřil správu Českého království. V roce 1346 byl Karel zvolen za podpory papeže Klimenta VI. římským králem. Na český trůn nastoupil o měsíc později, když jeho otec zahynul 26. srpna 1346 v bitvě u Kresčaku. Za vlády Karla IV. (1346–1378) vzrostl prudce význam Českého království, které se stalo základem lucemburských držav a oporou Svaté říše římské. Praha byla sídelním městem římského krále a centrem říšské politiky (tzv. bohemocentrismus). Karel IV. vytvořil z držav českého panovníka novou státoprávní instituci, kterou nazval země Koruny české. Tento pojem zahrnoval kromě samotného Českého království a Markrabství moravského také slezská knížectví, Horní a Dolní Lužice, od roku 1373 Braniborsko, dočasně Horní Falc a formálně též Lucembursko. Ve své politické koncepci se opíral Karel IV. především o církev. K jeho nejbližším spolupracovníkům proto náleželi pražští arcibiskupové Arnošt z Pardubic a Jan Očko z Vlašimi a dále pak biskup olomoucký Jan ze Středy. V roce 1355 se marně pokoušel prosadit v Českém království nový zemský zákoník označovaný jako *Maiestas Carolina*. Šlechta v něm viděla útok na svoje svobody a jeho přijetí znemožnila. Roku 1355 dosáhl Karel IV. významného politického triumfu, když byl v Římě korunován císařem. V roce 1356 byl schválen na sněmech v Norimberku a Metách nový říšský zákoník, tzv. Zlatá bula Karla IV. Zákoníkem se císař pokusil upravit poměry v římsko-německé říši. Bula stanovila způsob volby římského krále, kterého napříště volilo sedm kurfiřtů prostou většinou hlasů. Českému

králi připadlo první místo mezi světskými kurfiřty a zůstala mu hodnost říšského arcibiskupa. České království nebylo v případě vymření mužských potomků považováno za odumřelé léno, ale platila zde i posloupnost v ženské linii. Hlavní ustanovení Zlaté buly pak formálně platila až do zániku Svaté říše římské v roce 1806. Karel IV. byl během svého života čtyřikrát ženatý. Jeho první ženou byla francouzská princezna Blanka z Valois. Po její smrti se oženil s Annou Falckou, dcerou jednoho ze svých největších odpůrců, rýnského falckraběte Rudolfa. Jeho třetí manželkou se stala Anna Svidnická, dědička dosud posledních svébytných knížectví ve Slezsku. Z manželství s Annou Svidnickou se narodil Karlovi v roce 1361 syn, budoucí římský a český král Václav IV. Počtvrté se císař oženil s vnučkou polského krále Alžbětou Pomořanskou, se kterou měl syny Zikmunda Lucemburského a Jana Zhořeleckého.

34. Vznik pražského arcibiskupství

O zřízení arcibiskupství v Čechách usiloval již kníže Břetislav I. a po něm také králové Přemysl Otakar I. a Přemysl Otakar II. Jejich snaha však vždy ztroskotala na odporu papeže a římského císaře, kteří si nepřáli přílišný vzestup moci a prestiže Českého království. Povýšení pražského biskupství na arcibiskupství prosadil u papeže Klimenta VI. v roce 1344 až Karel IV., tehdy ještě markrabě moravský. Nově zřízené arcibiskupství se vymanilo z podřízenosti vzdálené arcidiecéze v Mohuči a bylo podřízeno přímo papeži. Pražskému arcibiskupství podléhalo biskupství v Olomouci a také v Litomyšli, kde bylo nově zřízeno. Prvním pražským arcibiskupem se stal Arnošt z Pardubic. Současně se zřízením arcibiskupství byl také položen základní kámen ke stavbě gotické katedrály sv. Víta na Pražském hradě.

35. Dalimilova kronika

Nejstarší česky psaná, veršovaná kronika neznámého autora, která vznikla v letech 1310 až 1314 u příležitosti nástupu nového panovníka z cizí dynastie. Kronika podává dějiny Čech od příchodu praotce Čecha až do počátku vlády Jana Lucemburského. Skutečný autor kroniky není znám. Boleslavskému děkanovi Dalimilu Meziríčskému ji mylně připisal v 17. století Tomáš Pešina z Čechorodu. Tvůrcem kroniky byl pravděpodobně šlechtic nebo duchovní, který dosáhl na svoji dobu nadprůměrného vzdělání. Kronika má výrazně české nacionální pojetí a autor v ní straní domácí šlechtě. Kronikář v díle kritizuje měšťanstvo a Němce a podle něj je hlavním zdrojem státnosti šlechtická obec, která je nadřazena panovníkovi.

36. Založení pražské univerzity

Pražská univerzita byla založena 7. dubna 1348 z iniciativy Karla IV. České vysoké učení se stalo první univerzitní školou ve střední Evropě. První pokusy o založení univerzity v Praze jsou spojeny už s Václavem II., kterému se kvůli odporu šlechty nepodařilo jeho záměr prosadit. U zrodu univerzity stálo privilegium papeže Klimenta VI. z roku 1347, které jí přiznávalo obecné zásady vysokého učení. Univerzita měla od počátku všechny čtyři fakulty (artistickou, tj. filozofickou, lékařskou, právnickou a teologickou). Funkci kancléře univerzity vykonával pražský arcibiskup. Studenti byli na univerzitě rozděleni podle zemské příslušnosti do čtyř národů (českého, polského, bavorského a saského). Každý z národů měl jeden hlas, kterým mohl ovlivňovat správu univerzity, například volbu rektora a jeho rady. Největšího rozmachu dosáhla pražská univerzita v 80. letech 14. století, kdy mohla počtem studentů konkurovat univerzitě v Paříži a kvalitou výuky univerzitám italským.

37. Panování Václava IV.

Sedmnáctiletý Václav IV. (1378–1419) nastoupil na trůn za zhoršující se mezinárodní a vnitropolitické situace. V roce 1378 nastalo tzv. období papežského schizmatu (rozkol v církvi způsobený současnou existencí dvou, a později dokonce tří papežů). Mladý panovník pokračoval v politice svého otce a postavil se na stranu římského papeže. Jako člen Lucemburské dynastie byl vázán na Francii, která podporovala protipapeže v Avignonu. Pod nátlakem francouzské diplomacie Václav raději odložil plánovanou jízdu za císařskou korunou do Říma a ke sporu v církvi zaujal nestranné stanovisko. V Čechách byl panovníkův neutrální postoj podnětem k roztržce s arcibiskupem Janem z Jenštejna, který se rozhodl otevřeně podpořit římského papeže. Konflikt měl několik fází a vyvrcholil v roce 1393 násilnou smrtí generálního vikáře Jana z Pomuku (později prohlášen za svatého jako Jan z Nepomuku). Jan z Jenštejna opustil Čechy a vzdal se úřadu pražského arcibiskupa. Spor znamenal konec politické koncepce Karla IV., založené na úzké spolupráci panovníka s církví. Závažnější ohrožení králova postavení ale představoval jeho konflikt s panstvem. Vyšší šlechta nebyla spokojena s panovníkovým přístupem k obsazování královských úřadů a požadovala větší podíl na státní moci. V roce 1394 utvořila vysoká šlechta tzv. panskou jednotu. Její členové, podporováni markrabětem Joštem, zajali Václava IV. a předložili mu svoje požadavky. Krále osvobodil až vojenský zásah jeho bratra Jana Zhořeleckého. V roce 1400 byl český král zbaven kurfiřty římského trůnu. Václav svoje sesazení sice odmítl, ale fakticky přestal být římským králem, a to i přesto, že ho v roce 1409 znovu uznal církevní koncil v Pise. V letech 1402–1403 byl Václav na pokyn svého bratra Zikmunda Lucemburského zajat panskou jednotou podruhé. Královi se podařilo ze zajetí uprchnout, ale musel souhlasit s rozšířením politických práv vyšší šlechty a s jejím

přístupem do hlavních královských úřadů. Všechny uvedené události znamenaly oslabení autority a postavení krále a spolu se zhoršující se hospodářskou situací vedly k sociální nespokojenosti všech vrstev české společnosti.

38. Husovi předchůdci

První pokusy o nápravu „zkažené“ církve vycházely z řad vzdělaných duchovních, kteří se obraceli k vyšším církevním autoritám nebo panovníkovi a doufali, že se jim podaří provést reformu církve shora. Na žádost arcibiskupa Arnošta z Pardubic a Karla IV. začal v Praze v 60. letech 14. stol. působit rakouský kazatel Konrád Waldhauser, člen augustiniánského řádu. Ve svých kázáních se zaměřil zejména na kritiku špatné morálky kněží a stavěl se proti zahálčivosti žebravých mnichů. Pod vlivem kázání Konráda Waldhausera se vzdal svého úřadu v královské kanceláři Jan Milič z Kroměříže a usiloval o nápravu církve vlastním příkladem. Majetek rozdál chudým, žil asketickým životem a snažil se sám napravovat společnost. Pokusil se založit vzornou farnost nazvanou Jeruzalém, ve které zřídil útulek pro přestárlé nevěstky a školu pro reformní kazatele. Pro svoje radikální myšlenky byl však obviněn z kacířství a zemřel roku 1374 v Avignonu, kde své názory obhajoval. V Miličově kazatelské činnosti pak pokračoval jeho žák, mistr pařížské univerzity Matěj z Janova. Ten požadoval nápravu církevního života v duchu Bible a svoje myšlenky zdůvodnil v díle Pravidla Starého a Nového zákona. Veřejné kázání mu bylo brzy zakázáno a svoje názory byl nucen odvolat. Zásady křesťanské morálky širším vrstvám společnosti předkládal ve svých dílech (Řeči besední, Řeči sváteční a nedělní, Knížky šestery o obecných věcech křesťanských) zchudlý jihočeský zeman, Tomáš Štítný ze Štítného.

39. Mistr Jan Hus

Kazatel, teolog a vůdce reformní skupiny, jenž se narodil kolem roku 1370 v Husinci u Prachatic. Studoval na pražské univerzitě a v roce 1396 se stal mistrem svobodných umění. V roce 1400 byl vysvěcen na kněze a v letech 1402 až 1412 byl kazatelem v Betlémské kapli. Od roku 1409 zastával funkci rektora pražského vysokého učení. Ve svých názorech se Jan Hus inspiroval dílem anglického reformátora Johna Wyclifa (Jana Viklefa), který navrhoval, aby stát a šlechta zbavily církev hmotného majetku a politického vlivu a přivedly ji zpět k duchovní činnosti. Hus ve své kazatelské a literární činnosti požadoval nápravu církve a celé křesťanské společnosti přísným respektováním božího zákona zjeveného v Bibli. Písmo svaté bylo pro Husovu reformní skupinu hlavní autoritou, nadřazenou všem lidským zákonům a vztahům. V roce 1410 dal arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hazmburka veřejně spálit Wyclifovy spisy a na mistra Jana Husa nechal uvalit církevní klatbu. Na kazatelovu obhajobu vystoupil král Václav IV., který reformní hnutí podporoval. V roce 1412 se však dostal Jan Hus do roztržky s králem,

protože ostře kritizoval probíhající prodej odpustků jako nepřipustné svatokupectví. Václav IV. měl z prodeje odpustků příslibený finanční podíl a přestal Husa podporovat. Papež vyhlásil nad Prahou interdikl (zákaz církevních obřadů a úkonů) a mistr Jan Hus byl donucen odejít na venkov. Tam pobýval na Kozím Hrádku u Sezimova Ústí a na hradě Krakovci u Rakovníka. Během svého působení na venkově v letech 1412 až 1414 napsal Hus řadu teologických spisů, ve kterých obhajoval svoje stanoviska (O církvi, Postila, O šesti bludiech, Knížky o svatokupectví). V roce 1414 odešel na koncil do Kostnice, aby zde hájil svoje učení. Zikmund Lucemburský mu poskytl ochranný glejt, který měl zajistit jeho bezpečnost. Koncil dal přesto Husa uvěznit a jeho názory se nezabýval. Požadoval pouze jejich odvolání. Mistr Jan Hus svoje názory odvolat odmítl, a byl proto kostnickým koncilem jako zatvrzelý kacír odsouzen k smrti. Dne 6. července 1415 byl na břehu řeky Rýna upálen. Husova smrt radikalizovala postoje celé české společnosti a přispěla k husitské revoluci.

40. Dekret kutnohorský

V roce 1409 vydal Václav IV. mandát, tzv. Dekret kutnohorský, kterým upravil počet hlasů jednotlivých národů na pražské univerzitě. Zatímco dříve měl každý ze zastoupených národů (český, polský, bavorský a saský) po jednom hlasu, nyní získal český národ hlasy tři a ostatní národy měly dohromady hlas pouze jeden. Vydání dekretu souviselo s Václavovou snahou zajistit si souhlas univerzity s účastí na všecírkevním koncilu v Pise, neboť doufal, že ho tento koncil podpoří v jeho sporu s římským protikrálem Ruprechtem Falckým. Němečtí mistři, kteří byli zastoupeni v ostatních univerzitních národech s účastí na koncilu, nesouhlasili. Dekret kutnohorský znamenal faktickou změnu poměru sil na univerzitě a otevřel ji plně reformním proudům Jana Husa a jeho stoupenců. Většina německých univerzitních mistrů, bakalářů a studentů v reakci na protest proti Dekretu kutnohorskému opustila pražské vysoké učení a odešla na nově založenou univerzitu v Lipsku.

41. Čtyři artikuly pražské

Obecný ideový program husitské revoluce, který byl přijímán všemi směry husitského hnutí. Čtyři artikuly pražské byly definitivně formulovány na začátku července 1420. První z artikulů požadoval, „aby slovo Boží v Království českém a Markrabství moravském svobodně a bezpečně a bez překážky od křesťanských kněží bylo zvěstováno a hlášáno.“ Druhý žádal, „aby svátost těla Božího a krve Boží pod obojí způsobou, totiž chleba a vína, všem věrným křesťanům bez smrtelného hříchu byla podávána,“ tj. prosazoval při mši přijímání těla Páně a krve Páně (hostie a vína) i laikům. Třetí prosazoval, „aby přestalo světské panování kněží,“ tj. stavěl se proti hmotnému bohatství církve. Čtvrtý artikul požadoval, „aby všechny

zjevné a smrtelné hříchy a jiné nezřízenosti proti zákonu Božímu v každém stavu byly zapověděny a trestány.“

42. Křížové výpravy proti husitům

První křížová výprava proti husitským Čechům byla vyhlášena v roce 1420 z podnětu papeže Martina V. Do jejího čela se postavil římský král Zikmund Lucemburský, který doufal, že s její pomocí dosáhne českého trůnu. V květnu 1420 se přiblížila křížácká vojska ku Praze. Zikmundovy oddíly kontrolovaly Vyšehrad a Pražský hrad. Na žádost Pražanů se vydaly na pomoc obleženému městu houfy venkovských husitů, orebitů a táborů vedených Janem Žižkou z Trocnova. K rozhodujícímu střetnutí došlo 14. července na Vítkově. Husité pod Žižkovým vedením odrazili útok křížáckého vojska, a zabránili tak úplnému obklíčení města. Zikmundova nedisciplinovaná armáda se brzy poté rozpadla a opustila Čechy. Druhou křížovou výpravu zorganizoval římský král Zikmund opět ve spolupráci s papežem Martinem V. V létě 1421 vpadla křížácká vojska do Čech ze dvou stran. Jejich společný postup byl však nekoordinovaný. První část výpravy, vedená říšskými knížaty, neúspěšně oblehla Žatec a opustila české území na podzim roku 1421. Druhá část, vedená králem Zikmundem, pronikla do Čech přes Moravu a obsadila Kutnou Horu. Postavily se jí oddíly husitů Jana Žižky. Zikmundova armáda byla drtivě poražena v bitvách u Habrů a Německého Brodu v lednu 1422. Třetí křížové tažení se konalo až roku 1426. K rozhodujícímu střetnutí došlo v bitvě u Ústí nad Labem v červnu 1426. Spojená husitská vojska v čele s novým polním velitelem, Prokopem Holým, zde obrátila na útěk mnohonásobnou přesilu saských a durynských feudálů. Čtvrtá křížová výprava se vydala do Čech hned následujícího roku. Skončila opět vítězstvím husitů v srpnu 1427 u Tachova. Pátá křížová výprava překročila hranice Čech v srpnu 1431. Účastnil se jí i papežský legát kardinál Julián Cesarini. Výsledkem výpravy bylo naprosté fiasko. Křížácké vojsko se dalo u Domažlic na bezhlavý útěk, aniž by se s husity vojensky vůbec střetlo. Neúspěšné pokusy zlomit husitské Čechy vojenskou silou přivedly jejich odpůrce k myšlence zahájit s nimi jednání. V roce 1431 se proto sešel koncil v Basileji, jehož výsledkem, kromě řešení otázek vztahu koncilu a papežství, měla být i dohoda s husity.

43. Jednání husitů na koncilu v Basileji

Po bitvě u Domažlic změnili papež a římský král Zikmund taktiku vůči husitským Čechům. Místo křížových výprav se rozhodli s husity vyjednávat. V roce 1431 byl svolán z podnětu kardinála Cesariniho do Basileje církevní koncil. Účasti husitů na koncilu předcházela jednání s posly basilejského koncilu v Chebu v roce 1432. Jejich výsledkem byl tzv. soudce chebský, který stanovil hlavní pravidla pro jednání v Basileji. Rozhodující autoritou ve sporu měla být Bible a uznávané

učení autorit prvotní církve. Koncil souhlasil s veřejnou disputací (rozpravou) o základním husitském programu, čtyřech artikulech pražských. V roce 1433 přijelo české poselstvo v čele s Prokopem Holým do Basileje. Každý z artikulů měl svého obhájce. Zásadu přijímání pod obojí hájil Jan Rokycana, artikul o trestání smrtelných hříchů objasňoval Mikuláš z Pelhřimova, zásadu svobodného hlásání slova božího vykládal Oldřich ze Znojma a Petr Payne, Angličan působící dlouhodobě v Čechách, obhajoval požadavek zákazu světského panování církve a chudoby kléru. Česká delegace žádala úplné uznání všech čtyř artikulů, zástupci církve naopak požadovali ústupky ze strany husitů. Povolen měl být pouze artikul o přijímání pod obojí, ostatní články byly prakticky zamítnuty. Představitelé koncilu žádali rovněž rozpuštění polních vojsk. Husitské poselstvo si uvědomilo neplodnost jednání a rozhodlo se koncil opustit. Na přání koncilu měla potom další jednání pokračovat v Praze. Strana umírněných husitů byla však ochotna přistoupit na dohodu s katolickou církví a smířit se s omezeným uznáním svých požadavků. Husitský blok se rozštěpil do dvou táborů, ve kterých stáli pražané, kališnická šlechta a umírněné měšťanstvo proti táboritům a orebitům. K rozhodujícímu střetnutí mezi oběma bloky došlo v roce 1434 v bitvě u Lipan. V následujících letech potom pokračovala další jednání mezi umírněnými husity a koncilem, na jejichž konci stálo vyhlášení tzv. Basilejských kompaktát v Jihlavě v roce 1436.

44. Bitva u Lipan

K rozhodujícímu střetnutí mezi polními vojsky táboritů a sirotků pod vedením Prokopa Holého s oddíly panské jednoty v čele s Divišem Bořkem z Miletínka došlo 30. května 1434 u vesnice Lipany nedaleko Českého Brodu. Lipanské bitvě předcházela řada déletrvajících rozporů mezi jednotlivými husitskými bloky. Proti radikálnímu křídlu husitství se vytvořila silná opozice složená z umírněných husitů, kališnické šlechty a katolického panstva. U Lipan proti sobě stanula dvě vojska využívající stejné taktiky boje, přičemž početní převaha byla na straně panské jednoty. Vojska panské jednoty zaútočila jako první. Předstíraným ústupem vylákala táborsko-sirotčí oddíly z vozové hradby a překvapivým protiúderem zlomila rychle jejich odpor. V bitvě zahynul Prokop Holý, vůdce sirotků kněz Prokůpek a většina hejtmanů a kazatelů polních vojsk. Sirotčí hejtman Jan Čapek ze Sán, který velel táborské jízdě, po rozbití vozové hradby realisticky odhadl beznadějnou situaci a do bitvy raději nezasáhl. Ve starší historické literatuře bývá jeho útěk z bojiště hodnocen neprávem jako zrada. Samotná táborsko-sirotčí vojska přestala po bitvě prakticky existovat. Porážka radikálního husitského křídla u Lipan otevřela prostor pro jednání umírněných husitů o uzavření Basilejských kompaktát a Zikmund Lucemburský mohl nastoupit na český trůn.

45. Basilejská kompaktáta

Ujednání vyjadřující kompromis mezi basilejským koncilem a husity. Kompaktáta byla slavnostně vyhlášena 5. července 1436 v Jihlavě. Z původních čtyř artikulů pražských se podařilo husitům obhájit pouze článek o přijímání oltářní svátosti pod obojím způsobem. Ostatní body provázela výrazná omezení, takže byly prakticky zamítnuty. Představitelé umírněných husitů se přesto s tímto výsledkem v rámci zachování míru spokojili. Povolení kalicha a uznání husitů za pravověrné křesťany znamenalo pro katolickou církev ústupek zásadního významu. Dovršením jednání s koncilem a císařem Zikmundem bylo svolání sněmu do Jihlavy v srpnu 1436, na němž byl Zikmund přijat za českého krále. Hlavním nedostatkem kompaktát do budoucna bylo jejich neuznání papežem. V roce 1462 vyslal král Jiří z Poděbrad poselství k papeži Piu II. se žádostí o jejich schválení. Papež jeho žádost zamítl a kompaktáta veřejně prohlásil za zrušená. Každý, kdo se k nim hlásil, se stával odpůrcem římské církve.

46. Bezvládí v letech 1439–1452

Po smrti císaře Zikmunda v roce 1437 byl na český trůn zvolen stranou katolíků a umírněných husitů jeho zeť Albrecht Habsburský (1437–1439). S jeho volbou ne-souhlasila východočeská kališnická šlechta a spolu s tábořským městským svazem se rozhodla prosadit nástupnictví polského prince Kazimíra. Složitou situaci ale vyřešila předčasná Albrechtova smrt. Druhý kandidát, polský princ Kazimír, se stal velkoknížetem litevským a o český trůn ztratil zájem. Právoplatný následník trůnu, Albrechtův syn Ladislav zvaný Pohrobek, se narodil až po otcově smrti a nemohl se jako nezletilý ujmout vlády. V následujícím, mimořádně dlouhém období bezvládí (1439–1452) spravovaly království branně-politické svazky pánů, rytířů a měst, zvané landfrýdy. Nejsilnějším z nich byl landfrýd východočeský, v jehož čele stál schopný šlechtic Jiří z Kunštátu a Poděbrad. V roce 1448 vytvořil Jiří z Poděbrad se svými přívrženci tzv. jednotu poděbradskou a následně dobyl Prahu. Jiří se prohlásil za zemského správce a začal podnikat kroky k obnově jednoty Českého království. Proti jeho snahám se utvořila opozice katolického panstva, tzv. strakonická jednotka. V roce 1452 byl Jiří z Poděbrad ustanoven, za podpory poděbradské a strakonické jednoty, na dva roky zemským správcem, a období vnitřních rozbrojů tak skončilo. Bezvládí v Českém království potom definitivně ukončilo přijetí Ladislava Pohrobka za českého krále v roce 1453.

47. Vláda Jiřího z Poděbrad

Po nečekané smrti Ladislava Pohrobka v roce 1457 zvolil český sněm králem Jiřího z Poděbrad (1458–1471). Jednalo se o první svobodnou volbu panovníka českými stavy bez ohledu na starší ujednání nebo dynastické smlouvy. Pro zvolení nového krále se vyjádřili pouze stavové Českého království, bez zástupců ostatních zemí

Koruny české. Jiří z Poděbrad si pomocí své obratné diplomacie postupně získal uznání od všech stavů zemí Koruny české. V mezinárodní politice navázal dobré vztahy s okolními vládci a římský panovníkem. Svoji dceru provdal za uherského krále Matyáše Korvína. Základem politické koncepce Jiřího z Poděbrad se stala kompaktáta, která považoval za klíčový zákon. Hospodářství, narušené dlouhými válkami, začalo za jeho vlády opět vzkvétat. Bylo obnoveno dolování stříbra v Kutné Hoře a ražba pražských grošů. Král zakročil proti lapkovským bratrstvům a obnovil bezpečnost na obchodních cestách. V roce 1462 vyslal Jiří z Poděbrad poselstvo k papeži Piu II. s žádostí o uznání kompaktát. Papež jeho žádost zamítl a kompaktáta označil veřejně za zrušená. V roce 1466 uvrhl papež Jiřího do klatby a prohlásil jej za sesazeného z trůnu. V Čechách se zformovala opozice z řad katolického panstva, tzv. Zelenohorská jednota. Její povstání v roce 1467 král úspěšně potlačil. Papež vyhlásil proti „kacířským Čechům“ křížovou výpravu, do jejíhož čela se postavil Matyáš Korvín, bývalý zeť Jiřího z Poděbrad. Korvínovi se podařilo ovládnout Moravu, ale v roce 1469 jej Jiří obklíčil a zajal u Vilémova. Český panovník Korvína propustil za slib, že mu diplomaticky pomůže ve sporu s papežskou kurií. Matyáš Korvín svůj slib porušil a nechal se katolickými stavy roku 1469 zvolit v Olomouci českým králem. Za českého panovníka jej uznaly všechny vedlejší země Koruny české i většina Moravy. Jiřímu z Poděbrad zůstaly věrné pouze kališnické Čechy. V roce 1471 Jiří z Poděbrad zemřel, ale ještě před svou smrtí stihl uzavřít dohodu o nástupnictví s polským králem Kazimírem IV. Novým český králem se tak měl stát příslušník jagellonské dynastie.

48. Plán mírové organizace Jiřího z Poděbrad

Nejdůležitějším úkolem v zahraniční politice Jiřího z Poděbrad bylo zabránit izolaci českého státu v katolické Evropě. Český král nejprve vystoupil s projektem, který měl být vojenským spolkem namířeným proti turecké expanzi. Tento projekt byl pak rozšířen a vznikla koncepce mezinárodní mírové organizace evropských panovníků. Návrh předpokládal uznání rovnoprávnosti evropských států, požadoval řešení sporů bez násilí a měl zajišťovat evropský mír. Hlavními orgány organizace měly být valné shromáždění delegátů a rada panovníků. Případné spory měl řešit mezinárodní soud. Návrh mírové organizace předběhl o staletí dobu a svojí myšlenkou připomíná současnou OSN. Jiří z Poděbrad spoléhal při prosazování svého projektu na podporu francouzského krále Ludvíka XI. Ten se však k návrhu českého panovníka postavil velmi rezervovaně. V letech 1465–1467 navštívilo české poselstvo pod vedením králova švagra Lva z Rožmitálu řadu evropských dvorů, avšak kromě neurčitých slibů nedosáhlo výraznějších výsledků.

49. Petr Chelčický a jednota bratrská

Petr Chelčický (asi 1390 až 1460) byl osobitý jihočeský filozof a náboženský reformátor. Ve svém díle vystupoval jako zásadní odpůrce násilí a odmítal jakékoli násilné formy boje za prosazení křesťanských ideálů. Byl prvním z evropských myslitelů, který se pokusil vyvrátit středověké dogma o trojím lidu, podle něhož měli páni vládnout, kněží se modlit a prostý lid pracovat. K nejvýraznějším spisům Petra Chelčického patří *O boji duchovním*, *Siet viery pravé*, *O trojím lidu* a *Postila*. Myšlenkami Petra Chelčického se inspirovalo náboženské hnutí známé jako jednota bratrská. Hnutí zprvu podporoval arcibiskup Jan Rokycana a Jiří z Poděbrad, který jejím členům umožnil, aby se usadili ve vsi Kunvaldu v Orlických horách. V roce 1467 začala jednota bratrská světit vlastní kněze, čímž se osamostatnila od katolíků a husitů a vytvořila samostatnou církev.

50. Vladislav II. Jagellonský

Přívrženci Jiřího z Poděbrad v Čechách dodrželi dohodu o nástupnictví a novým českým králem zvolili polského prince Vladislava II. Jagellonského (1471–1516). Většina českých katolíků však uznávala za českého krále Matyáše Korvína, který ovládal část Čech, většinu Moravy, Slezsko a Lužice. Korvín svoje nároky na český trůn potvrdil novou korunovací v Jihlavě. Vznikl vleklý konflikt, v němž žádný ze soupeřů neměl dostatek prostředků, aby dosáhl vítězství. V prosinci 1478 uzavřeli v Olomouci oba panovníci dohodu o rozdělení moci. Vladislavovi II. zůstala vláda nad celými Čechami a Matyášovi připadla Morava, Slezsko a Lužice. V olomouckých úmluvách bylo stanoveno, že v případě smrti Matyáše Korvína připadnou jeho území Vladislavovi, který ovšem za ně musí jeho nástupcům zaplatit 400 tisíc zlatých výkupného. Kdyby zemřel jako první Vladislav II., měly připadnout Čechy bez náhrady Korvínovi. Matyáš zemřel roku 1490 bez legitimních potomků a Vladislav II. se ujal vlády na celém území Koruny české a stal se zároveň králem uherským. V letech 1483 až 1485 propukly opět v českých zemích náboženské třenice. V Praze propuklo povstání kališníků namířené proti novým konšelům sympatizujícím s katolíky. Došlo k defenestraci konšelů a vydrancování židovské čtvrti. Pod vlivem těchto událostí byl dohodnut v Kutné Hoře v roce 1485 náboženský mír, který zajišťoval rovnoprávnost obou církví a svobodu vyznání pro všechny obyvatele království. Za vlády Vladislava II. dochází k výraznému oslabení královské moci a utváří se tzv. stavovská monarchie. V ní jsou hlavní mocenskou silou sněmy složené ze zástupců šlechty. V roce 1500 bylo vydáno tzv. Vladislavské zřízení zemské, nejvyšší zemský zákoník. Jeho vydání znamenalo omezení moci krále a posílení pozic šlechty na úkor měst. Měštům bylo odepráno právo podílet se na zřízení zemské vlády a účast na sněmu jim byla přiznána pouze v záležitostech týkajících se měst. Představitelé měst proti Vladislavskému zřízení protestovali a vytvořili na obranu svých zájmů branný spolek. Urovnání poměru

přinesla až v roce 1517 Svatováclavská smlouva, ve které byl královským městům přiznán na sněmu třetí hlas a měšťanům dávala možnost řešit jejich spory před městskými soudy.

51. Ludvík Jagellonský a bitva u Moháče

Za vlády Ludvíka Jagellonského (1516–1526) pokračoval pokles autority panovníkovy moci. Ludvík pobýval většinu času v Uhrách a do českých záležitostí zasahoval pouze okrajově. V letech 1523 až 1524 došlo k rozštěpení kališnické církve na dvě skupiny. Většina kališníků se přihlásila k názorům německého reformátora Martina Luthera, byli to tzv. novoutrakvisté, naopak tzv. staroutrakvisté setrvali na starých tradicích a sblížovali se s katolíky. Stabilitu Českého království rovněž podryval spor mezi Zdeňkem Lvem z Rožmitálu a Vilémem z Pernštejna o rožmberské dědictví. Ludvík Jagellonský musel, kromě neustálého tlaku šlechtických seskupení, čelit také tureckému nebezpečí. V roce 1526 uskutečnila turecká armáda pod vedením sultána Süleymana tažení do uherského vnitrozemí. Ludvík neměl dostatek prostředků, aby mohl proti tureckému vojsku postavit dostatečné síly. Nedostalo se mu ani spojenecké podpory od Habsburků a sedmihradského vévody Jana Zápolského. K rozhodujícímu střetnutí došlo 29. srpna v bitvě u Moháče. Uherské vojsko a pomocné české a moravské oddíly byly poraženy a Ludvík Jagellonský nešťastnou náhodou zahynul. Na uprázdněný český a uherský trůn se tak otevřela cesta Ferdinandovi I. z rodu Habsburků.

52. Nástup Ferdinanda I. na český trůn

Po smrti Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče se rozhodovali čeští stavové při volbě nového panovníka z několika kandidátů. Z domácích uchazečů připadal v úvahu Zdeněk Lev z Rožmitálu nebo Vojtěch z Pernštejna, ze slezských šlechticů vnuci Jiřího z Poděbrad, Friedrich Lehnický a Karel Münstensberský. Ze zahraničních uchazečů přicházeli v úvahu bratři Ludvík a Vilém Bavorští z rodu Wittelsbachů, polský král Zikmund III. a Ferdinand Habsburský. Nakonec se čeští stavové ve své volbě v roce 1526 rozhodli pro Ferdinanda I. Habsburského (1526–1564). Stavové vedlejších zemí Koruny české jej přijali na základě dědických nároků jeho manželky Anny, dcery Vladislava Jagellonského. Ferdinand získal ve stejném roce také uherský trůn, a vytvořil tak základ mnohonárodnostní monarchie, která zanikla až v roce 1918.

Seznam použité literatury ke kapitole České dějiny do roku 1526

Beneš, Z.; Petráň, J.: České dějiny I., Práce, Praha 1995

Fiala, Z.: Přemyslovské Čechy, Svoboda, Praha 1968

Harna, J.; Fišer, R.: Dějiny českých zemí I., Fortuna, Praha 1995

Husa, V.: Československé dějiny, Praha 1980

Macek, J.: Jagellonský věk v českých zemích I., Academia, Praha 1992

Pekař, J.: Dějiny československé, Akropolis, Praha 1991

Vykoupil, L.: Slovník českých dějin. Julius Zirkus, Brno 2000

Žemlička, J.: Století posledních Přemyslovců, Panorama, Praha 1986

Atlas československých dějin, Praha 1965

Československé dějiny v datech, Svoboda, Praha, 1987

Dějiny Československa do roku 1648, SPN, Praha 1990

Dějiny zemí Koruny české I., Paseka, Praha 1992

ČESKÉ DĚJINY OD ROKU 1526 DO ROKU 1918

1. Augsburský náboženský mír

Jednalo se o modus vivendi mezi luterány a katolíky v říši. Byl uzavřen roku 1555. Jeho vůdčí zásada byla: čí země, toho náboženství. Panovník mohl požadovat od svých poddaných vyznávání své víry. A poddaní měli možnost z náboženských důvodů emigrovat. Potvrdil také sekularizaci církevního majetku protestantskými knížaty do roku 1552.

2. Dominikál

Panská půda, kterou vrchnost obdělávala ve vlastní režii. Až do roku 1757 nebyla podrobena berni. Pojem se užívá v českých zemích od 14. století.

3. Rustikál

Půda, kterou vrchnost přenechávala k hospodaření poddaným.

4. Alod

Těž panství alodiální, plně svobodná půda, která podléhala pouze panovnickou právu odumrtí.

5. Volební kapitulace

Podmínky, které předkládaly stavy novému panovníkovi. Poprvé byla v klasické formě užitá při volbě Jana Lucemburského (tzv. inaugurační diplomy). Volební kapitulace se plně rozvinuly až po husitských válkách.

6. Česká komora

Centrální úřad zřízený roku 1527 Ferdinandem I. pro správu královských financí. Zanikla při reorganizaci správy státních financí roku 1749.

7. Relikviář

Relikviářem je nazývána schránka na ostatky svatých.

8. Utrakvismus (kališnictví)

Proud umírněného husitství v 15. až 17. stol. Centrem této církve byla tzv. dolní konzistoř v Týnském chrámu na Staroměstském náměstí v Praze. Klíčové bylo přijímání nejen těla – hostie, ale i krve – vína při mši. Prvním arcibiskupem byl zvolen Jan Rokycana roku 1435. Po nástupu luteránské reformace se tento, v zásadě jednotný, proud rozděluje na tzv. staroutrakvisty, držící se kompaktát, a novoutrakvisty, kteří tendují k luteránství.

9. Odúmrť

Právo feudální vrchnosti zdědit po leníkovi nebo poddaném jeho majetek, pokud zemře bez mužských potomků. Panovník toto právo uplatňoval od 11. století. V roce 1497 se jej Vladislav Jagellonský vzdává. Ve vztahu vrchnosti a poddaných přetrvávalo i nadále.

10. Česká konfese

Protestantský náboženský politický program. Roku 1575 byla českými nekatolickými stavy předložena císaři Maxmiliánovi II. ke schválení Česká konfese, jež měla zajistit svobodu náboženského vyznání novoutrakvistům, jednotě bratrské a luteránům. Maxmilián ji potvrdil pouze ústně. Později se stala ideovým východiskem pro Rudolfův majestát.

11. Defenzor

Volený obránce náboženských zájmů nekatolických stavů. Tento úřad vznikl v souvislosti s Českou konfesí v roce 1575. Původně bylo defenzorů patnáct. Od roku 1609 třicet. Voleni byli dle stavů.

12. Majestát Rudolfa II.

Dne 9. 7. 1609 podepsal císař Rudolf II. pod nátlakem českých stavů v čele s Václavem Budovcem z Budova tzv. Majestát, který povoloval českým stavům i jejich poddaným v rámci České konfese náboženskou svobodu.

13. Česká konfederace

Dne 31. 7. 1619 schválil generální sněm podle nizozemského vzoru konfederaci rovnoprávných zemí, které jsou spojeny panovníkem, generálním sněmem a společným vojskem. Moc voleného panovníka měla být omezená, panovník byl odpovědný stavům a nekatolickým stavům připadlo rozhodující postavení. Česká konfederace je považována za institucionální vyvrcholení stavovské monarchie.

14. Knížectví frýdlantské

Albrecht z Valdštejna vytvořil rozsáhlou geografickou doménu, kterou roku 1623 císař povýšil na knížectví, Valdštejna tehdy povýšil na říšského knížete.

15. Dlouhá mince

Název pro znehodnocenou minci (až o 80 %) z doby třicetileté války, kterou razilo konsorcium v čele s Janem de Witte, kterému ražbu pronajal Ferdinand II. Výtěžek konsorcia spočíval v rozdílu mezi reálnou a nominální hodnotou mince.

16. Kaláda

V českých dějinách je takto označováno finanční zhroucení v roce 1623. Hodnota obíhajících mincí byla snížena o 90 %. Přispěla k ní ražba a oběh tzv. dlouhé mince (viz výše).

17. Obnovené zřízení zemské pro Čechy

Bylo vydáno roku 1627 a byly jím právně zakotveny důsledky porážky stavovského povstání: český trůn byl pro Habsburky prohlášen za dědičný, sněm mohl projednávat jenom požadavky panovníka, sněmu se účastnil i stav duchovní a městům zbyl pouze jediný hlas. Němčina byla zrovnoprávněna s češtinou a jediným povoleným náboženstvím bylo katolictví. Roku 1628 bylo vydáno Obnovené zřízení zemské pro Markrabství moravské.

18. České barokní dějepisectví

Bohuslav Balbín (1621–1688) sepsal řadu historiografických děl, např. *Epitome rerum Bohemicarum*, *Miscellanea historica regni Bohemiae* atd.

Tomáš Pešina z Čechorodu (1629–1680), pražský kanovník, se věnoval dějinám Moravy – např. dílo *Mars Moravicus*.

Jan František Peckovský (1658–1725) sepsal především *Poselkyni starých příběhů českých*.

Václav František Kocmánek (1607–1679) sepsal *Summovní krátké vypsání o hrozné válce*.

19. Rychtář

Rychtář byl představitel vrchnosti ve správě obce, úředník s nižší soudní a správní pravomocí.

20. Robotní patent

28. 6. 1680 vydal Leopold I. robotní patent pro Čechy (později vydal dle této předlohy roku 1713 Karel VI. patent pro Moravu), jímž byly stanoveny robotní povinnosti na 3 dny v týdu a v době sezonních prací dle potřeb vrchnosti. Dále bylo zakázáno zvyšovat poddanské platy, ubližovat poddanému tělesnými tresty atd. Robotní patenty byly vydávány i později, např. roku 1775 Marií Terezií.

21. Kameralismus

Národohospodářská nauka ovlivněná merkantilismem a později fyziokratismem, pěstovala se na rakouských a německých školách. Zabývala se byrokratickou regulací hospodářství a zdokonalováním daňových systémů. U nás byl jejím představitelem např. Josef Sonnenfels.

22. Jusnaturalismus

Právní nauka opírající se o tzv. přirozený zákon. Je stavěna do opozice proti právnímu pozitivismu, který závaznost práva chápe jedině jako odvozenou od státní autority.

23. Berní rula

Soupis půdy – katastr, v Čechách z roku 1654. Obdobou berní ruly byly na Moravě tzv. lánové rejstříky.

24. Urbura

Královská horní berně, jež připadala panovníkovi z vytěžené horniny.

25. Reluice

Označovala vykoupení se z poddanských povinností stanovenou finanční částkou. Jinak též převod feudální naturální renty v rentu peněžní. Definitivní zrušení poddanství přináší až císařský patent ze září 1848. Reluice probíhala zvláště na Moravě.

26. Obročí

Obročím se v lenním právu nazýval zdroj důchodů vazala – leníka.

27. Rekatolizace

Privádění protestantů zpět ke katolické víře. Rekatolizace byla součástí protireformace. Byla ukončena až vydáním tolerančního patentu v roce 1781.

28. Inkolát

Právo obyvatelské udělované sněmem a panovníkem, z dnešního hlediska je to státní občanství.

29. Karlovický mír

Karlovickým mírem byla roku 1699 ukončena válka mezi habsburskou monarchií a Turky, kteří se vzdali celých Uher a Chorvatska. Válka začala roku 1663.

30. Zemský sněm

Zemský sněm byl zvláštní pro každou historickou zemi Koruny české. Tvořil základ stavovské samosprávy. Nejvýznamnější byl český sněm, protože se na něm volil panovník. Byl svoláván panovníkem, k platnosti usnesení byl nutný souhlas panovníka, tzv. sankce. Tento souhlas se zapisoval do zemských desek. Sněm stanovoval výši berní, dával souhlas s vysláním zemské hotovosti, měl i správní a soudní pravomoce.

31. Zemské desky

Zápisy o jednáních před zemským soudem, převodech svobodných nemovitostí, o soudních půhonech. Vznikly po pol. 13. stol. Roku 1541 při požáru Malé Strany a Pražského hradu byly zničeny, ale poté obnoveny a fungovaly až do 19. století, kdy byly nahrazeny pozemkovými knihami. Dělili se na desky větší a menší. Větší se dále dělily na trhové – převody nemovitostí, zápisné – evidence dluhů a půhonné – soudní řízení.

32. Česká dvorská kancelář

Nejvýznamnější úřad českého státu od 12. století v čele s kancléřem. Od roku 1624 sídlila ve Vídni a byla nejvyšší správní a soudní instancí habsburské vlády nad českými zeměmi. Zrušena roku 1749.

33. Česká expedice

Vlastenecké centrum, vydavatelství a knihkupectví sídlící v Michalské a poté v Husově ulici v Praze. Od roku 1790 odtud expedoval V. M. Kramerius české noviny a knihy. Po jeho smrti ji vedl do roku 1824 jeho syn V. R. Kramerius.

34. Úhor

Úhor je dočasně neobdělávaný pozemek. Úhorů se používá pro zvýšení výnosnosti půdy, aby se zabránilo jejímu vyčerpání. Úhory se využívaly zvláště v rámci trojpolního hospodaření.

35. Pogrom

Živelné nebo zinscenované protižidovské vystoupení spojené s útokem na jejich majetek.

36. Pragmatická sankce

Dokument, jenž vydal Karel VI., zůstal jedním z hlavních zákonů habsburského soustátí až do roku 1918. Měl odstranit časté štěpení na rakouskou, španělskou, štyrskou, tyrolskou a další větve, a tím vytvořit předpoklad pro užší sjednocení. Byl to akt panovnického absolutismu, nešlo o snahu zajistit nástupnictví kterémukoli ze svých potomků (v té době žádné potomky ještě Karel VI. neměl). Cílem bylo zajištění jednotné, dědičné a nedílné správy všech zemí okruhu habsburského panství, tj. správy jediným vládcem.

37. Trivium

Středověké označení pro nižší stupeň sedmera svobodných umění, byla sem řazena gramatika, logika a rétorika. V novověku došlo k přeznačení pojmu a začal jím být

označován nejnižší stupeň vzdělání v tzv. triviálních školách. Patřilo sem čtení, psaní a počítání.

38. Quadrivium

Středověké označení pro vyšší stupeň sedmera svobodných umění, kam byla řazena aritmetika, geometrie, astronomie a hudba.

39. Faktorský systém (nákladnický systém)

Organizační forma manufaktury v 16.–18. století, případně i 19. století. Podnikatel organizoval výrobu v rámci rozptýlené manufaktury tak, že jako faktor vykupoval od domácích pracovníků výrobky a přiděloval jim suroviny. Někdy bývá tento systém nazýván též jako rozptýlená manufaktura.

40. Absolutismus

Forma vlády, při které se státní moc soustřeďuje do rukou ničím neomezeného panovníka. Absolutismus nahradil stavovskou monarchii. Ve většině evropských zemí provázal nástup absolutismu vznik ústředně řízeného byrokratického aparátu, zavedení stálých daní a stálého vojska.

41. Josefinismus

V užším smyslu slova je josefinismus forma osvěcenského absolutismu v habsburské monarchii v 80. letech 18. století za vlády Josefa II. V širším pojetí jde o reformní osvěcenské hnutí v 18. století v habsburské monarchii. Vycházel z idejí osvěcenského racionalismu, přirozeného práva, fyziokratismu a merkantilismu. Ideálem byla přeměna habsburské říše v jednotný, centralizovaný a vnitřně zkonsolidovaný státní celek, jenž by umožňoval všestranný hospodářský rozvoj a posilování tohoto státu. Josefinismus byl také charakterizován snahou podřídit katolickou církev zájmům státu, snahou o zavedení jednotného jazyka – němčiny a unifikaci soudního a správního systému. V jeho důsledku byly provedeny mnohé reformy: zrušeno nevolnictví, uzákoněna tolerance k některým nekatolickým náboženstvím, zavedena povinná sedmiletá školní docházka, vydán nový zákoník atd. Ovšem germanizační tlaky a další, shora nařízené a překotně do praxe uváděné, reformy vedly k odstředivým tendencím a povzbudily vznik národně obrozenec-kých hnutí.

42. Rokoko

(z francouzského *rocaille* – mušlička) Zjemnělá podoba pozdního baroka orientující se především na dekorativní umění. Vyvinulo se v průběhu 18. století.

43. Empír

Empír je název pro pozdní klasicismus (asi v letech 1800–1830), styl Napoleona Bonaparta (odtud název – Empire = impérium). Je to poslední ucelený sloh v evropském výtvarném umění. V Čechách je jeho příkladem zámek Kačina.

44. Biedermeier

Kulturní styl bohatšího měšťanstva z období metternichovského absolutismu. Někdy bývá též označován jako měšťanský empír, protože z empíru vzešel.

45. Purismus

Tento pojem označuje lpění na stylové čistotě architektonického díla v 19. století, které bylo spojeno s očišťováním starších staveb od zásahů jiných uměleckých slohů, než ve kterých byly vystavěny.

46. Romantismus

Umělecké hnutí, jež vzniklo v Evropě na přelomu 18. a 19. století jako reakce na rozpor mezi realitou a ideálem humanitní společnosti. Nejvýraznějším českým představitelem romantismu v literatuře byl K. H. Mácha. Ve výtvarném umění to byli v některých fázích své tvorby A. Mánes, F. Tkadlík a J. Navrátil.

47. Historismus

Kulturní hnutí přelomu 18. a 19. stol. Odkazy na slavnou českou minulost byly předpokladem neméně slavné budoucnosti. Z české historie byl vyzdvihován Karel IV. a husitství, ne však jako náboženský zápas, ale jako doba vítězství nad Němci. Historická tematika byla velmi populárním námětem literární činnosti. Byla to obrana a důkaz vysoké kultury našeho národa. Nejvýraznějším projevem bylo zfalšování Rukopisů královédvorského a zelenohorského, které byly „objeveny“ v letech 1817 a 1818.

48. Rakouské císařství

Název habsburské monarchie v letech 1804–1867, bylo vyhlášeno 11. 8. 1804 Františkem II., císařem Svaté říše římské národa německého (jako rakouský císař to byl, po vyhlášení francouzského císařství Napoleonem I., František I.). Titul rakouského císaře byl dědičný, měl dynastický obsah a neměl narušit práva a výsady jednotlivých zemí habsburské monarchie. V praxi však odpovídal dosažení vysokého stupně centralizace zemí soustátí a po zrušení římské německé říše byl chápán jako symbol jednotného státu. Označení c.k. (císařský královský) pramenilo z dvorského dekretu z roku 1806. Bylo jím také zavedeno užívání rakouského státního znaku.

49. Státní bankrot 1811

Byl vyhlášen 15. 3. Hodnota papírového oběživa (bankocetlí) byla snížena na 1/5 původní hodnoty a bylo zahájeno vydávání nových papírových peněz, tzv. šajnů. Postiženy byly vrstvy obyvatel závislé na pravidelné mzdě a věřitelé. Vydělali na ní výrobci a obchodníci, kteří se předtím nebáli zadlužit. Příčinou bankrotu byla celá řada válečných konfliktů, jež znamenaly zisk jen pro úzkou skupinu státních dodavatelů, kteří však zisk neinvestovali zpět do svých podniků a raději ukládali kapitál do pozemků. Takto byla také otřesena důvěra v teprve nedávno zavedené papírové peníze.

50. Doba předbřeznová

Období od Vídeňského kongresu roku 1815 do revoluce v roce 1848, někdy bývá nazýváno též metternichovským absolutismem. Přívlastek předbřeznová je odvozen od března 1848, kdy vypukla ve Vídni revoluce a kancléř Metternich ztratil moc.

51. Oktroj (oktrojování)

Vydání ústavy nebo zákona bez souhlasu zastupitelského orgánu, oktrojovaná byla např. Stadionova ústava z roku 1849.

52. Repeal

Repeal vznikl jako tajný politický klub v Praze roku 1844. Původně to byla vlastenecká hospodská společnost, která se politizovala až v průběhu roku 1847. Jeho iniciativou bylo svolání shromáždění do Svatováclavských lázní.

53. Austroslavismus

Ideový a politický program považující habsburskou říši za nejvhodnější rámec pro zachování existence a zabezpečení kulturní, hospodářské a politické emancipace slovanských národů. Prvně tuto myšlenku zformuloval K. Havlíček Borovský v článku Slovan a Čech v Pražských novinách, postavil se zde proti nereálnému panslavismu. Navrhoval místo toho spolupráci slovanských národů v rámci habsburské monarchie. Spatřoval v ní útočiště proti pangermánské expanzi i expanzi carského Ruska. Dalším představitelem tohoto směru byl F. Palacký a později F. L. Rieger.

54. Svatováclavský výbor

Dne 11. 3. 1848 se sešlo v pražských Svatováclavských lázních shromáždění lidu, ze kterého vzešel výbor, jenž udělal konečnou redakci petice císaři. Jejím prvním požadavkem bylo zrovnoprávnění češtiny s němčinou, dále společný sněm pro Čechy, Moravu a Slezsko, samospráva obcí, svoboda tisku, shromažďo-

vání a náboženského vyznání atd. Petici podepsali tisíce Pražanů i lidé z dalších měst. Národní výbor vznikl 10. 4. na návrh Karla Havlíčka splynutím rozšířeného Svatováclavského výboru s guberniální komisí jmenovanou prezidentem českého gubernia hrabětem Stadionem. Po porážce červnového povstání byl výbor rozpuštěn.

55. Akademická legie

Vojenský sbor pražských studentů svolávaný v 17.–19. století při ohrožení města. Bojoval proti Napoleonovi v roce 1809 a zúčastnil se revoluce v roce 1848.

56. Slovanský sjezd

První shromáždění zástupců slovanských zemí v Rakouském císařství konané v Praze 2.–12. 6. 1848. Slovanský sjezd měl vytvořit svaz slovanských národů v monarchii, položit základ jejímu federálnímu uspořádání a formulovat postoj Slovanů v monarchii ke slovanským národům vně rakouské monarchie. F. Palacký a P. J. Šafářík hájili austroslavismus jako východisko. Proti tomu se stavěli Poláci. Jediným schváleným dokumentem byl Manifest k evropským národům, odsuzující politický a národnostní útlak a požadující rovnoprávnost všech národností.

57. Červnové povstání 1848

Těž svatodušní bouře – povstání 12.–17. 6. 1848 v Praze. Bylo vrcholem revolučního roku 1848 v českých zemích. Podnětem byla provokace císařského vojska pod velením generála Windischgrätze v době konání Slovanského sjezdu. V čele povstání stáli radikální demokraté, liberálové se od něho spíše distancovali. Boj probíhal na barikádách a skončil porážkou povstání.

58. Volební kurie

Uspořádání volebního práva a složení zastupitelského sboru dle tzv. teorie zájmu do několika skupin: kurie velkostatkářské, kurie obchodních komor, měst a venkovských obcí. Roku 1896 zavedla Volební reforma (zákon č. 168/1896 ř. z.) premiéra Badeniho pátou všeobecnou volební kurii, v níž měli právo volit všichni muži od 24 let.

59. Volební census

Finanční částka (většinou odvozena z daní), která opravňovala jednotlivce k výkonu volebního práva. V roce 1882 bylo například Taffeho novelou volebního řádu (zákon č. 142/1882 ř. z.) rozšířeno volební právo na občany, kteří platili 5 zlatých ročně přímých daní.

60. Obecný zákoník občanský

Německy ABGB, pochází z roku 1811. Znamenal všeobecnou a výlučnou rakouskou občanskoprávní kodifikaci opírající se o filozofické základy přirozenoprávního racionalismu, v ČSR platil spolu s obyčejovým právem platným na Slovensku až do roku 1950.

61. Živnostenský řád 1859

Zákon č. 227/1859 ř.z. z 20. 12. 1859 s účinností od 1. 5. 1860, znamenal zrušení omezení svobod podnikání a legalizoval podnikatelské svobody. Je považován za typický dokument hospodářského liberalismu 60. let. Přesto obsahoval i některá sociálně-ochranná ustanovení. Zakázal zaměstnávat v průmyslu děti do 10 let a stanovil maximální délku pracovní doby pro děti mladší 14 let na 10 hodin denně a do 16 let na 12 hodin denně. Noční práce byly s výjimkami pro děti do 16 let zakázány. Tyto úpravy se však nevztahovaly na lesnictví, zemědělství, hornictví, dopravu a domácí průmysl. Přesto znamenal pokrok, zejména pak jeho tzv. dělnická novela z roku 1885.

62. Ústava dubnová

Dubnová ústava byla též nazývána Pillersdorfova, dle rakouského ministra vnitra. Byla první rakouskou ústavou, vyhlášena byla vládou 25. dubna 1848 z rozhodnutí císaře Ferdinanda I. (oktrojována) a nebyla předložena ke schválení zákonodárnému sboru. Měla platit na území monarchie s výjimkou Uher, Chorvatska a Lombardsko-Benátska. Zakotvovala historické země Čechy a Moravu jako pouhé provincie, ustavila dvoukomorový říšský sněm (poslanecká sněmovna a senát) a zavedla demokratické svobody, a to svobodu osobní a náboženskou, svobodu tisku, ochranu listovního tajemství, národnostní rovnoprávnost, ústnost a veřejnost soudního jednání. Říšský sněm, který byl dle ústavy zvolen, zasedal od července 1848 až do svého rozehnání 7. března 1849, měl za hlavní úkol vypracovat novou ústavu. 2. 12. 1848 se vzdal císař Ferdinand I. trůnu ve prospěch svého synovce Františka Josefa I.

63. Ústava březnová

Zvaná také Stadionova dle rakouského ministra. 7. 3. 1849 byla vyhlášena spolu s císařským manifestem, kterým byl rozpuštěn Kroměřížský sněm. Ústava byla důsledně centralistická, vycházela z koncepce jednotného státního území. Značné pravomoci připisovala císaři – právo vyhlašovat zákony s podpisem zodpovědného ministra. Říšský sněm zůstal dvoukomorový, dolní sněmovna měla být volena na zemských sněmech – po 2 poslancích za každou zemi a další poslanci měli být voleni dle vysokých volebních censů z nejbohatších šlechtických kruhů (majetkový census 500 zlatých přímých daní ročně). Výkonná moc příslušela jen

císaři, vykonával ji prostřednictvím ministrů. Byla zřízena říšská rada, poradní orgán císaře.

64. Bachovský absolutismus

Pojmenován je podle ministra vnitra A. Bacha, byl to režim, který byl popřením ústavnosti, vracel se zpět k absolutistickému stylu vládnutí. Březnová ústava nebyla zavedena, její odstranění v letech 1851–1852 bylo inspirováno říšskou radou. Formálním základem tohoto režimu byl soubor dokumentů zvaný Silvestrovské patenty z 31. 12. 1851. Patenty výslovně potvrzovaly pouze rovnost občanů před zákonem a zrušení poddanství a roboty, ostatní občanská práva byla zrušena. Kabinetní list císaře stanovil ministerskému předsedovi Schwarzenbergovi základní organizaci zemské správy – dělení na země, kraje, okresy a obce. První instance soudní byla spojena s výkonem správy, stát zaváděl trojinstanční soudní řízení, odstranil poroty a zrušil veřejnost soudního řízení. Žalobcem v trestních věcech se stal instituovaný státní zástupce.

65. Říjnový diplom

V roce 1859 bylo Rakousko poraženo u Solferina Italy podporovanými francouzským králem Napoleonem III., Rakousko se ocitlo v mezinárodní izolaci, ztratilo vliv na dění na Apeninském poloostrově, narůstaly ekonomické problémy. V srpnu byl propuštěn ministr Bach, byla svolána říšská rada ustavená v roce 1851 a doplněná císařským patentem z března 1859 (odtud „rozmnožená říšská rada“). Účelem bylo posuzování rozpočtu na rok 1860. V červenci 1860 musel císař uznat svrchovanost říšské rady při povolování daní a dávek. Diplom z 20. října 1860 prohlásil za právní základ pragmatickou sankci z roku 1713. Připustil vedle centralismu určitý stupeň federalizace na základě historického práva. Základním principem byl návrat k parlamentarismu, zvýšil se význam zemských sněmů. Do kompetence říšské rady byly zařazeny věci celostátní povahy – pošty, telegraf, železnice, vojsko, finanční otázky, obchod, cedulové bankovníctví a cla. V oblasti zákonodárné přiznával diplom zvláštní práva uherské koruně.

66. Únorová ústava

Zvaná též Schmerlingova, dle tehdejšího ministra vnitra. Vyhlášena byla patenty 26. února 1861. Patenty zřizovaly dvoukomorový parlament – říšské zastupitelstvo složené z panské a poslanecké sněmovny, a zaváděly zemské zřízení pro neuherské země. Panská sněmovna byla jmenována císařem, poslanecká volena nepřímo prostřednictvím zemských sněmů. Převládalo centralistické pojetí státu – omezení zákonodárné moci sněmů, ale ústava naznačovala i možnost dualismu – tzv. užší a širší říšskou radu. Užší se účastnili zástupci rakouských zemí, širší i zástupci Uher. Ve své širší podobě se rada nikdy nesešla. Neznala odpovědnost

ministrů, ochranu národnostních práv ani poslaneckou imunitu. Panovníkovi bylo umožněno vládnout bez parlamentu a vydávat nařízení s mocí zákona v době, kdy rada nezasedala. Důležitou součástí ústavy byla zemská zřízení a volební řády do 15 zemských sněmů. Měly zákonodárnou pravomoc v oblasti zemědělství, veřejných prací, zemských rozpočtů a prováděcích zákonů k zákonům říšským. Čeští poslanci obeslali říšskou radu s nadějí, že se jim podaří uskutečnit svůj program. Zůstali však v menšině proti německým centralistickým liberálním poslancům, protože říšská rada nebyla obeslána poslanci uherskými, chorvatskými a italskými.

67. Zemský maršálek

Dle Únorové ústavy předseda českého zemského sněmu jmenovaný císařem. Na moravském zemském sněmu to byl zemský hejtmán.

68. Dualismus

Po porážce Rakouska Pruskem v roce 1866 byla vídeňská vláda nucena provést roku 1867 vyrovnání s Maďary. Ústavní reforma Rakouského císařství vznikala pod pohrůžkou uherského povstání. Tímto se říše rozpadla na dva státní celky spojené v zásadě jen osobou císaře a společnou zahraniční politikou a armádou. Byla to směs reálné a personální unie dvou státních celků. Zanikl také úřad říšského kancléře a jeho funkci převzal dle rakouské tradice ministr zahraničních věcí. Novým názvem a vyjádřením rakousko-uherského vyrovnání byl název státu Rakousko-Uherská monarchie nebo říše. Společné úřady nesly označení c. a k. (císařský a královský). Pro výkon zákonodárné moci v oblastech společných oběma částem byly zřízeny tzv. delegace, ad hoc vybraných 60 poslanců (40 z dolní komory a 20 z horní) z každé části, celkem tedy 120 poslanců. Čeští politici v čele s F. Palackým a F. L. Riegrem usilovali o federalizaci říše.

69. Předlitavsko

Označení jedné ze dvou částí Rakouska-Uherska, oficiálním názvem Celek království a zemí na říšské radě zastoupených, jinak se též nazývalo, byť věcně nesprávně, Rakousko. Další formou názvu byla Cislajtánie. Předlitavské úřady byly označeny c.k. (císařský královský). Předlitavsko tvořilo 17 království a zemí: České království, Moravské markrabství, Slezské vévodství, Haličské a Dalmatské království, Rakouské arcivévodství nad i pod Emží, Solnohradské, Štýrské, Korutanské, Krajinské vévodství a Bukovinsko, Istrijské markrabství, Tyrolské a Gorlické okněžněné hrabství, Vorarlberská země, město Terst a okolí.

70. Zalitavsko

Formálně nesprávně Uhersko, uherské království, Země koruny svatoštěpánské, také Cislajtánie. Zalitavské úřady nesly označení k. (královský). Hranicí mezi rakouskou a uherskou částí byla řeka Litava (Leitha). Zalitavsko se skládalo z vlastních Uher – dnešní území Maďarska, Slovenska, Zakarpatské Ukrajiny, rumunského Banátu, Vojvodiny a rakouského Burgenlandu, Sedmihradska a Charvátska-Slavonska. Od roku 1908 byla po anexi společnou částí Zalitavska a Předlitavska Bosna a Hercegovina. Zalitavsko mělo ústřední dvoukomorový parlament a vládu v Budapešti. Zvláštní autonomní postavení si udrželo pouze Charvátsko-Slavonsko spravované zemským sněmem a zemskou vládou v Záhřebu. Právní systém byl založen na obyčejovém právu. V únoru 1867 přijal uherský sněm zákon o rakousko-uherském vyrovnání, byla obnovena uherská ústava z roku 1848 a byla jmenována uherská vláda v čele s G. Andrássem. 8. 6. 1867 byl František Josef I. korunován na uherského krále.

71. Prosincová ústava

V prosinci 1867 byla vydána řada základních zákonů, které tvořily ústavu Předlitavska. Tato ústava byla vrcholem rakouského ústavního vývoje. S novelizacemi platila až do pádu monarchie v roce 1918. Formálně ji tvořilo několik zákonů ř.z. č. 141–145., které zakotvovaly širokou chartu občanských práv, podobu říšského zastupitelstva, moci soudcovské, moci vládní a výkonné. Z hlediska formy se jednalo o pokračování Únorové ústavy. Říšské zastupitelstvo – říšská rada byla dvoukomorová, poslaneckou sněmovnu volily zemské sněmy, členy panské rady byli zletilý příslušníci panujícího rodu, dědiční pérové – předáci hlavních šlechtických rodů a lidé jmenovaní císařem za zásluhy. Virilní mandáty byly spojené s výkonem úřadu vysokých prelátů, tedy biskupů a arcibiskupů s hodností knížecí. Působnost sněmoven byla jednoznačně stanovena, takže vše ostatní spadalo do kompetence zemských sněmů. Občanská práva zakotvená ústavou byla: rovnost před zákonem, rovný přístup ke státním úřadům, volnost stěhování i vystěhování, svoboda osobní, listovní, právo petiční, právo shromažďovací a spolčovací (zakotvené již dříve), svoboda slova, tisku, víry a svědomí, vědy a volby povolání, ochrana národností a soukromého vlastnictví. Problémy však nastaly při realizaci základních občanských práv v rakouském právní řádu. Ústava přesto znamenala značný pokrok a východisko pro další boj o demokratizaci režimu.

72. Liberalismus

Jedná se o politické myšlení, které klade důraz především na rovnost a svobodu individua. V oblasti státoprávní požaduje ústavní systém, zakotvení občanských práv a hospodářskou svobodu. Utvářel se nejprve v západní Evropě (např. Locke

či Montesquieu). Ve střední Evropě nebýval zpravidla tak radikalistický jako např. v Anglii v 19. století. Nejvýznamnějšími představiteli českého liberalismu byli K. Havlíček, F. L. Rieger, F. Palacký, K. Sladkovský. Za zlatou éru liberalismu v habsburské monarchii je považováno období 1860–1873.

73. Rakousko-pruská válka

Střetnutí, kterým vyvrcholil dlouholetý boj o nadvládu nad německými státy. Rakousko bránilo Německý spolek, volnou federaci německých států z roku 1815, a bylo podporováno většinou jeho členů – Saskem, Bavorskem, Württemberskem, Bádenskem, Hannoverskem. Prusko naopak usilovalo o sjednocení Německa pod svým vedením. Spojilo se s Itálií a získalo příslib neutrality Francie a Ruska. Rakousko zvítězilo v Itálii, ale bylo Pruskem poraženo v rozhodující bitvě u Hradce Králové dne 3.7. Prusové pronásledovali rakouskou armádu až k Vídni a donutili rakouské císařství k míru, který znamenal ztrátu Holštýnska ve prospěch Pruska a Benátska ve prospěch Itálie. Rakousko muselo rovněž akceptovat pruské plány na uspořádání německých poměrů.

74. Fundamentální články

České státoprávní požadavky (18), které byly předloženy Hohenwarthově vládě roku 1871 po schválení českým zemským sněmem při neúčasti německých poslanců. Žádaly autonomní postavení Českého království, zemskou vládu, podíl na ústřední správě a národní rovnoprávnost. I přes výslovné uznání rakousko-uherského vyrovnání vzbudily velký německý a uherský odpor, a nebyly proto uskutečněny. Císař nejprve ohlásil reskriptem zemskému sněmu jejich provedení spolu s ochotou dát se korunovat na českého krále, ale nakonec je 22. října 1871 zamítl. Byly pokusem o české státoprávní vyrovnání. Předpokládaly také vytvoření okresů, které by byly v oblasti soudní, správní a volební jednojazyčné.

75. Sokol

První česká tělovýchovná organizace založená v Praze 16. 2. 1862 M. Tyršem a J. Fügnerem. Roku 1864 byla tato organizace pojmenována Sokol. Do konce roku 1868 bylo v Čechách už 60 sokolských jednot. V roce 1889 vznikla jako společný orgán poboček Sokola v Čechách Česká obec sokolská. Roku 1904 splynula s Českou obcí sokolskou Moravsko-slezská obec sokolská, vzniklá v roce 1892.

76. Politika pasivní resistance

Neúčast českých poslanců na říšském sněmu prohlášená F. L. Riegrem 18. 3. 1863 v poslanecké sněmovně. Měla podpořit státoprávní program usilující o federalizaci monarchie. Mladočeši vstoupili nejprve na zemský sněm roku 1874. Staročeši

pak roku 1878. Tato politika skončila definitivně roku 1879 po vnitropolitických a zahraničně politických změnách v důsledku balkánských válek, říšské rady byly obeslány staročeskými poslanci.

77. Punktace

Úmluvy dohodnuté mezi zástupci předlitavské vlády, staročechů a německých stran mezi 14. a 19. lednem 1890. Mladočeši nebyli k jednání přizváni, aby případný politický kredit získali pouze staročeši. Znamenaly v podstatě kapitulaci české politiky v jazykových otázkách a opuštění požadavku rovnoprávnosti obou jazyků. V důsledku by znamenaly jazykové a národnostní rozdělení Čech. Mladočeši je odmítli, a získali tak masovou podporu veřejnosti. Ve volbách do říšské rady pak staročeši propadli.

78. Volební řád

2. 4. 1873 schválil císař zákony č. 40 a 41/1873 o přímých volbách do říšské rady. Dalšími reformami byly reformy Taafeho a Badeniho. Konečně bylo zákonem č. 17/1907 ř.z. z ledna 1907 zavedeno v Předlitavsku všeobecné, rovné, tajné a přímé volební právo pro muže od 24 let, téhož roku se konaly první volby na základě tohoto zákona. Poslanecká sněmovna měla po této reformě 516 mandátů a na Čechy připadlo 130, na Moravu 49 a na Slezsko 15 mandátů. Podle národnostního složení však připadlo na Čechy 107 mandátů a na Němce 233.

79. Stremayerova nařízení

Jméno získala podle ministra spravedlnosti, byla vydána 19. 4. 1880. V Čechách a na Moravě zrovnoprávňovala češtinu s němčinou při vnějším úřadování, tj. ve styku úřadů s obyvateli. Tato nařízení se nepodařilo prosadit v pohraničních okresech s německou většinou.

80. Státoprávní ohražení

Čeští poslanci říšské rady po ukončení pasivní resistance vystoupili 7. 10. 1879 na radě s tzv. státoprávním ohražením, ve kterém prohlašovali, že i přes účast na radě setrvávají na českém státním právu. Toto ohražení potom opakovali při každém novém zahájení říšské rady.

81. Národní strana

Staročeši, původní česká politická strana vedená tzv. umírněnými liberály (F. Palacký, F. L. Rieger, F. A. Brauner) se formovala od 60. let 19. stol. V letech 1860–1890 byla vedoucí českou stranou. Jejím programem bylo ve shodě s českou historickou šlechtou české historické státní právo. Kvůli sporům o taktiku

a orientaci české politiky se od ní oddělilo roku 1874 křídlo mladočechů. Časem se stále více profilovala jako konzervativní strana velkých českých pozemkových vlastníků. Po neúspěchu punktací její význam klesal. Jejich tiskovým orgánem byl od roku 1863 *Národ* a později *Národní politika*.

82. Národní strana svobodomyslná

Mladočeši, původně liberálně demokratické křídlo Národní strany, formálně založena v prosinci roku 1874. Nesouhlasila s pasivní rezistencí. Zakladateli byli Julius a Eduard Grégrové, oficiálním vůdcem v letech 1874–1880 byl Karel Sladkovský, dále Josef Kaizl, K. Kramář, A. Rašín. V letech 1891–1906 byla vedoucí českou stranou. Julius Grégr založil a vydával deník *Národní listy*.

83. České státní právo

Politický program 2. pol. 19. stol. Byl založen na myšlence, že historický český stát nepřestal právně existovat ani po vzniku rakouského císařství v roce 1804 a že je nutné ho obnovit na novém základě. První masovou demonstrací za české státní právo se stal převoz korunovačních klenotů z Vídně do Prahy 28. 8. 1867.

84. Česká deklarace

Prohlášení 81 českých zemských poslanců z 22. 8. 1868 proti rakousko-uher-skému vyrovnání, zástupci šlechty se však nepřipojili. Autorem byl F. L. Rieger. Deklarace prohlašovala nepromlčitelnost a nezadatelnost českého státního práva. Vztah k monarchii vykládala jako vztah dynastický, založený na smlouvě mezi českým národem a dynastií. Autonomie českého státu v oblasti financí byla nepochybná, říšská rada nebyla kompetentní k usnášení se o zákonech dotýkajících se českého státu v oblasti finanční. To ukazuje na neochotu platit za realizaci vyrovnání a přispívat velkou měrou na celou monarchii. Někdy bývá též nazývána jako státoprávní deklarace.

85. Tábory lidu

Masové lidové manifestace v českých zemích v letech 1868–1871. Nejširší vrstvy českého obyvatelstva zde vyjadřovaly svoji podporu cílům českého národního hnutí – uskutečnění českého státního práva. Dalšími požadavky bylo zejména řešení otázek sociálních. Hlavními iniciátory byli mladočeši. Na táboře v Praze na Pankráci 4. 10. 1868 se sešlo více jak 20 000 lidí. Tábory se konaly na místech spjatých s národní mytologií: na Řípu, Bezdězu, Blaníku, Orebu. Byly často potlačovány četnictvem.

86. Badeniho jazyková nařízení

Nařízení vydaná 5. 4. 1897 pro Čechy a 22. 4. pro Moravu. Na úřadech a soudech zaváděla češtinu jako úřední jazyk nejen ve vnějším styku s obyvatelstvem, ale i při vnitřním úřadování. Vyvolala prudký odpor Němců, ministerský předseda Badeni musel v důsledku toho odstoupit. Byla v březnu 1898 nahrazena novými jazykovými nařízeními.

87. Gautschova jazyková nařízení

Vydána vládou ministerského předsedy Předlitavska Gautsche v březnu 1898. Stanovila, že jazyk vnitřního úřadování se bude řídit jazykem většiny obyvatelstva. Byla však 14. října 1899 zrušena a v českých zemích se stav vrátil před rok 1897.

88. Český klub

Politický klub české reprezentace na říšské radě ve Vídni. Vznikl v roce 1879. Jeho členy byli: staročeši, mladočeši a konzervativní šlechta českých zemí. Po svém vstupu do říšské rady vydal klub státoprávní ohrazení. V roce 1887 odešla část mladočeských poslanců a v roce 1891 po vítězství mladočechů ve volbách zanikl Český klub úplně.

89. Korunová měna

Roku 1892 byla v Rakousko-uherské monarchii zavedena korunová zlatá měna, jejíž početní jednotkou se stala koruna. 2 koruny nové měny se rovnaly 1 zlatému.

90. Česká strana národně sociální

Česká politická strana založená roku 1898 s cílem oslabit vliv národní otázkou se příliš nezabývající soc. dem. strany. Strana se plně etablovala až po roce 1900, proto jsou někdy uváděny i jiné roky vzniku. V jejím rámci působili před 1. světovou válkou i antimilitaristé. V čele strany byl Václav Klobáček.

91. Etapová politika

Politika mladočechů, kteří v politickém programu opustili dřívější radikalismus ve prospěch spolupráce s vládní elitou a prosazování českého programu po etapách. Též tzv. pozitivní politika.

92. Česká strana státoprávně pokroková

Vznikla v dubnu 1908 sloučením Radikálně pokrokové strany a části Státoprávně radikální strany, byla to radikálně nacionalistická česká politická strana s malým počtem členů. Programem byla obnova samostatného českého státu na základě

českého státního práva a politická demokratizace. Vedoucími představiteli byli Antonín Hajn, Lev Borský a Viktor Dyk. Jako první se za 1. světové války vyslovila pro ideu samostatného českého státu mimo rámec Rakouska-Uherska.

93. Spor o rukopisy

V únoru 1886 se profesor T. G. Masaryk postavil proti pravosti Rukopisů královédvorského a zelenohorského, podpořili jej jazykovědec Jan Gebauer a historik Jaroslav Goll. Tyto Rukopisy i přes předchozí pochybnosti o pravosti ovlivnily značným způsobem české národní cítění. Inspirovaly hudební i literární tvorbu se vztahem k naší dávné historii. Proti Masarykovi a jeho stoupencům začala až hysterická kampaň vedená především mladočechy.

94. Realisté

Realisté byli v 80. letech 19. století neformálním seskupením vědců a politiků kolem osoby T. G. Masaryka, jedním z nich byl i mladý K. Kramář. Později vznikla politická strana Česká strana lidová realistická, později přejmenovaná na Českou stranu pokrokovou, jejím neformálním tiskovým orgánem byl časopis Čas, vedený šéfredaktorem Janem Herbenem.

95. Česká státoprávní demokracie

Česká politická strana vznikla v únoru 1918 spojením mladočechů, České strany státoprávně pokrokové, Moravské strany lidové, části staročechů a České strany pokrokové (realistů). Vůdčími osobnostmi byli K. Kramář a A. Rašín. Hlavním programovým cílem bylo utvoření samostatného českého státu. V březnu 1919 se strana přejmenovala na Československou národní demokracii.

96. Česká strana agrární

Česká politická strana založená na valném shromáždění Sdružení českých zemědělců v Praze roku 1899, předsedou byl S. Kubr. V roce 1905 se sloučila s moravskými agrárníky (Česká agrární strana pro Moravu a Slezsko) v Československou stranu agrární, v témže roce získal vedoucí postavení ve straně A. Švehla (od roku 1909 předseda). Po vzniku ČSR v roce 1919 přejmenována na Republikánskou stranu zemědělského lidu českého venkova a v roce 1922 na Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu. Hlavním deníkem byl Venkov. Vzhledem k tomu, že se tato strana utvořila z několika proudů, objevuje se i odlišná datace jejího vzniku.

97. Česká eskomptní banka a úvěrový ústav

Nejstarší obchodní banka v českých zemích, byla založena roku 1863.

98. Živnostenská banka

První česká akciová banka, založena roku 1868 se sídlem v Praze. Do roku 1900 působila jako ústřední banka založená v Čechách a na Moravě. Dle kapitálu největší česká banka.

99. Československá sociálně demokratická strana dělnická

Založena na břevnovském sjezdu v roce 1878 jako zvláštní organizace v rámci rakouské sociální demokracie. Mezi zakladatele patřili J. B. Pecka-Strahovský a L. Zápotocký. Strana musela čelit perzekuci státní moci v 80. letech 19. století. Od roku 1897 vydávala vlastní deník Právo lidu. Od roku 1893 se konstituovala jako samostatná strana v rámci rakouské sociální demokracie, která se rozpadla roku 1897 na volnou federaci sociálně-demokratických stran. Jedním z hlavních bodů programu byl boj za všeobecné rovného hlasovací právo. Ve volbách v roce 1907 se stala po zavedení všeobecného rovného hlasovacího práva nejsilnější stranou v českých zemích. Významnými představiteli strany v tomto období byli Bohumír Šmeral, F. Modráček, F. Soukup a A. Němec.

100. Česká sociálně demokratická strana dělnická v Rakousku

Česká dělnická politická strana ustavená v roce 1911. Sdružovala stoupence centralistického směru v Československé soc. dem. straně, kteří nesouhlasili s většinovým postojem tzv. autonomistů. Hájili jednotu odborového hnutí v Rakousku. Byli to internacionalisté bojující proti nacionálnímu separatismu. Strana je zpravidla známější pod označením centralisté.

101. Austromarxismus

Teorie rakouské sociální demokracie, která modifikovala řadu marxistických postulátů. Představiteli byli Karl Renner, Otto Bauer, Viktor Adler. Austromarxismus odmítal ideu proletářské revoluce a diktatury proletariátu, hlásal cestu postupné socializace kapitálu cestou zdanění vlastníků výrobního kapitálu.

102. Panslavismus

Též panrusismus, idea spojení slovanských národů pod vládou cara v 19. století a politické usilování o tento cíl. Zdrojem bylo úsilí o samostatnost slovanských národů utlačovaných Osmanskou říší a habsburskou monarchií. Na území Polska však tyto ideje neměly žádný ohlas – část byla pod ruskou správou. Ani v Čechách neměla tato idea mnoho stoupenců.

103. Novoslovanství

Těž neoslavismus, za jeho duchovního otce bývá považován K. Kramář. Jde o politický program z počátku 20. století navazující na panslavismus, avšak s tím rozdílem, že uznává rovnoprávnost jednotlivých slovanských národů a respektuje jejich stávající státoprávní uspořádání. Byl ovlivněn ruskou revolucí z roku 1905, a proto oproti tradičnímu panslavismu obsahoval i liberalistické postuláty.

104. Hilsnerova aféra (hilsneriáda)

V letech 1899–1900 propukly v Čechách a na Moravě při procesu s židovským mladíkem Leopoldem Hilsnerem, obviněným z vraždy mladé křesťanské dívky, protižidovské vášně. Tato vražda byla záměrně vydávána za rituální. T. G. Masaryk se postavil proti tomuto štvání a hájil právo obžalovaného na spravedlivý proces.

105. Omladina

Účastníci pokrokové skupiny českého studentstva a dělnické mládeže byli v únoru 1894 v politickém procesu falešně obviněni z tajného spolčování a 68 z nich bylo odsouzeno do vězení (Antonín a Alois Hajnové, Alois Rašín, S. K. Neumann, F. Modráček a další). Byli amnestováni roku 1895. Hnutí tzv. pokrokářů bylo iniciováno nespokojeností s příliš prorakouskou politikou české reprezentace.

106. Art déco

Art déco je užitékové a dekorativní umění pozdní secese a přechodu k funkcionalismu.

107. Anenské patenty

26. 7. 1913 vláda, resp. císař rozpustil tzv. anenskými patenty český sněm i zemský výbor, jejichž činnost byla zcela paralizována dlouholetými obstrukcemi nacionálních poslanců. Na místo nich jmenoval zemskou správní komisi.

108. Česká družina

Jednotka českých dobrovolníků usedlých v Rusku (starodružiníci) a českých válečných zajatců (novodružiníci) v ruské armádě za 1. světové války. V roce 1915 změněna na pluk a v roce 1916 na brigádu (1600 mužů), předchůdce československých legií na Rusi.

109. Československé legie

Dobrovolnické jednotky Čechů a Slováků za 1. světové války vytvořené z iniciativy československého zahraničního odboje ve státech Dohody. Tyto jednotky bojovaly po boku dohodových armád proti Rakousku-Uhersku a Německu. Postupně byly

sestaveny na jaře 1917 v Rusku, v prosinci 1917 ve Francii a v dubnu 1918 v Itálii. Jejich základem byli dobrovolníci z řad českých vojenských zajatců v Rusku, Srbsku a Itálii a krajané ve Francii. Zúčastnily se mnoha významných bitev, např. u Zborova, Bachmače, Arrasu, Dos Altos. V Rusku se po vyhlášení příměří zúčastnily bojů proti bolševikům a po sibiřské magistrále se přesouvaly do Vladivostoku, odkud byly v únoru 1920 naloděny a přepraveny přes USA do ČSR.

110. České národní sdružení

Spolek českých vystěhovalců v USA založený ve městě s největší českou populací v USA – Chicagu v roce 1914. Finančně podporoval Masarykův zahraniční odboj a připravoval propagandu proti Trojspolku. Podepsal roku 1915 se Slovenskou ligou Clevelandskou dohodu o společném boji za samostatný stát Čechů a Slováků.

111. Clevelandská dohoda

V říjnu roku 1915 byla zástupci Slovenské ligy a Českého národního sdružení podepsána dohoda, která byla prvním dokumentem potvrzujícím společný postup amerických Čechů a Slováků v boji za osvobození obou národů a vytvoření společného federativního státu zaručujícího úplnou autonomii Slovenska.

112. Manifest českých spisovatelů

17. 5. 1917 byl v Praze zveřejněn otevřený dopis Českému poselstvu na říšské radě. Autorem byl Jaroslav Kvapil, šéf činohry Národního divadla, podepsalo jej 222 českých spisovatelů. Hlavním požadavkem bylo obnovení demokratických práv a výzva českým poslancům, aby se zastali českých práv a požadavků co možná nejrozhodněji.

113. Národní výbor československý

Vrcholný orgán české politické domácí reprezentace a centrum domácího odboje na konci 1. světové války. Vytvořen 13. 7. 1918 podle tzv. Švehlova klíče. Tímto principem byly vlastně výsledky českých politických stran v posledních volbách do říšské rady v roce 1911, ale bez německých stran zastupujících české Němce. Z 38 členů Národního výboru bylo tedy 10 sociálních demokratů, 9 agrárníků, 9 státoprávních demokratů, 4 čeští socialisté, 4 lidovci, 1 staročech a 1 realista. Až 28. října se k nim připojil Slovák Vavro Šrobár. Předsedou byl Karel Kramář, místopředsedy Antonín Švehla a Václav Klofáč. Jednatel František Soukup. Výbor připravoval převzetí moci po pádu Rakouska-Uherska. 25. 10. 1918 odjela delegace výboru v čele s Kramářem jednat do Ženevy s představiteli Národní rady

československé. Dne 28. 10. 1918 byl vyhlášen stát tzv. muži 28. října, kterými byli Alois Rašín, A. Švehla, F. Soukup (soc. dem.) a J. Stříbrný (nár. soc.). K nim se přidal jako zástupce Slováků V. Šrobár. Po 28. 10. 1918 plnil výbor až do vzniku Revolučního národního shromáždění 13. 11. 1918 funkci nejvyššího zákonodárného a správního orgánu československého státu.

114. Národní rada československá

Původně vznikla jako Český komitét zahraniční v Paříži. Tento komitét uveřejnil 14. 11. 1915 prohlášení, v němž uvedl jako svůj cíl samostatný stát. V únoru 1916 se přeměnil na Národní radu českou, později československou. Oficiálním orgánem byl časopis Československá samostatnost. Tajemníkem rady byl Edvard Beneš, předsedou T. G. Masaryk, místopředsdou poslanec agrární strany Josef Dürich, M. R. Štefánek zastupoval v radě Slováky.

115. Pittsburská dohoda

Pochází z 31. května 1918, nahrazovala Clevelandskou dohodu. Koncipoval ji T. G. Masaryk. Vyslovovala se pro společný stát Čechů a Slováků, jeho demokratickou a republikánskou formu, Slovensko mělo mít vlastní správu, sněm a soudní systém.

116. Manifest Karla I.

Dne 16. 10. 1918 vydal císař Karel I. manifest, ve kterém navrhoval přeměnu Předlitavska na federaci národních států. Tento návrh však přišel příliš pozdě, byl již nepřijatelný pro potlačované národy monarchie. Byl také další příčinou demoralizace státní správy v mnoha oblastech.

117. Strana konzervativního velkostatku

Strana historické šlechty, byla stranou umírněně federalistickou, rozhodně monarchistickou a loajálně dynastickou. Po roce 1890 ztrácela postavení. Kuriový systém ji však zajišťoval jistý vliv. Osobnostmi této strany byli: Jindřich Jaroslav Clam-Martinic (†1887), český zemský maršálek kníže Jiří Lobkovic (†1908), kníže Karel Schwarzenberg ml. (†1913) a hrabě Karel Buquoy (†1911). V poslanecké sněmovně říšské rady měla strana 16 míst. Nebyla nijak formálně organizovaná.

118. Washingtonská deklarace nezávislosti

T. G. Masaryk sepsal ideové zdůvodnění požadavku československé samostatnosti ve Washingtonu. Prohlášení nezávislosti československého národa však bylo formálně datováno ve formálním sídle prozatímní vlády v Paříži dne 18. října 1918. Masaryk v deklaraci poukázal na historické kořeny českého národně eman-

cipačního boje a přihlásil se jménem československého národa k ideálům moderní demokracie podle amerických zásad a vytyčil zásady naší ústavy (republikánská forma).

119. Prozatímní československá vláda

14. října tajemník Československé národní rady E. Beneš v Paříži oznámil dohodovým mocnostem, že rozhodnutím ze dne 26. září 1918 se tato rada ustavila jako prozatímní československá vláda v čele s předsedou T. G. Masarykem, E. Benešem jako ministrem zahraničních věcí a vnitra a M. R. Štefánikem jako ministrem války.

Seznam použité literatury ke kapitole České dějiny od r. 1526 do r. 1918

Malá československá encyklopedie, Academia, Praha 1984–1987

Klimek, Antonín: Boj o Hrad /1./ Hrad a Pětka. Vnitropolitický vývoj Československa 1918–1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví, PANEVROPA, Praha 1996

Dějiny zemí Koruny české I. a II., Paseka, Praha 1993

Urban, Otto: České a slovenské dějiny do roku 1918, Svoboda, Praha 1991

Koudelková, Jarmila: Naše dějiny v datech, Albatros, Praha 1987

Pekař, Josef; Klik, Josef: Dějiny československé pro nejvyšší třídu středních škol, Historický klub, Praha 1937

Bidlo, Jaroslav; Šusta, Josef: Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol, Díl druhý, Dějiny středního a nového věku do osvícenství, Historický klub, Praha 1935

Malý, Karel a kol. aut.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Linde, Praha 1999

Klimek, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české, Paseka Praha, Litomyšl 2000

ČESKÉ DĚJINY OD ROKU 1918

1. Vznik první československé vlády

14. 11. 1918 předal Národní výbor moc Revolučnímu národnímu shromáždění. Na jeho první schůzi 14. 11. byla vytvořena první československá vláda. V jejím čele stanul Karel Kramář. Ministrem zahraničních věcí se stal E. Beneš, ministrem financí A. Rašín, ministrem vnitra A. Švehla, ministrem vojenství M. R. Štefánik. Tato vláda je nazývána vládou všennárodní koalice. Byli v ní zastoupeni národní demokraté, národní socialisté, agráři, sociální demokraté a zástupci Slovenska. Vláda vznikla netradičním způsobem, neboť nebyla ustavena na základě výsledků voleb, ale pouze na základě konsensu hlavních politických osobností a poté byla zvolena a jmenována Revolučním národním shromážděním. V tom spočívala zvláštnost první československé vlády, ostatně tato skutečnost přispěla později k jejímu pádu.

2. Martinská deklarace

Martinská deklarace, jinak též zvaná Deklarace slovenského národa, byla přijata 30. 10. 1918 v Turčianskom Svätom Martině. Tohoto dne vznikla Slovenská národní rada, v jejímž čele stanul Matúš Ďula. Slovenský národ se prohlásil součástí jednotného československého národa. Deklarace odmítala uznat svrchovanost uherských orgánů na slovenském území. Hlavním principem se stalo právo na sebeurčení národů. Proto se Národní rada prohlásila za jediného zástupce Slováků v Československu. Kromě požadavků na sebeurčení a uznání existence jednotného československého národa žádala deklarace i urychlené uzavření míru. Největší význam Martinské deklarace spočíval v rozchodu Slováků s Uhrami.

3. Problémy s německou menšinou po vzniku ČSR

Německá menšina nepřijala vznik Československé republiky, a tedy pád Rakousko-Uherska, s nadšením. Německá iredenta (tj. snaha o odtržení Němci osídleného území od ČSR) se stala velmi vážným problémem mladé republiky. V rámci ČSR existovaly čtyři od sebe oddělená německá území, tzv. provincie: Deutschböhmen (severní Čechy), Sudetenland (severovýchodní Čechy), Deutsch-Süd-mähren (jižní Morava), Böhmerwaldgau (jižní Čechy). Požadavek odtržení od ČSR byl závažný nejen z důvodu zachování historického celku českých zemí, ale i proto, že uvedené oblasti měly velký hospodářský význam. Ve všech provinciích došlo k přijetí ústavy, vytvoření zemského sněmu a samostatné zemské vlády. K tomu byly prohlášeny za součást Rakouska. Němečtí představitelé nehodlali uznat svrchovanost Československé republiky na německém území ani poté, co jim byly nabídnuty ústupky a garantována práva svobodného rozvoje menšin. Němci nehodlali slevit z požadavku připojení k Rakousku. Poté, co jednání ztroskotala,

přistoupila vláda k radikálnímu řešení – československé vojsko (resp. legionáři, protože armáda dosud neexistovala) obsadilo postupně německá území. Obsazování bylo dokončeno do konce roku 1918. Oprávněnost postupu československé vlády potvrdily postupně i velmocí. Německý odpor byl alespoň dočasně paralyzován, nicméně problém německé menšiny vyřešen nebyl.

4. Vnitropolitické problémy na přelomu let 1918 a 1919

V mladé republice panovala, stejně jako v dalších evropských zemích, katastrofální hospodářská situace. Byl nedostatek prakticky veškerého zboží, krizi umocňovali spekulanti, kteří neustále zvyšovali ceny. Především venkov se potýkal s akutním nedostatkem pracovních sil. Nemalé problémy způsoboval i návrat vojáků z války. Nadále se prohlubovaly sociální rozdíly, což vedlo k radikalizaci nejchudších vrstev. K tomu se přidaly i první mezistranické spory.

5. Československo na pařížské mírové konferenci

Mírová konference začala ve Versailles 18. 1. 1919. Československo se zařadilo mezi státy s „omezenými (ohraňčenými) zájmy“ – tyto země měly vliv pouze na otázky, které se jich samotných bezprostředně dotýkaly. I přesto však bylo Československo počítáno mezi vítězné státy. Delegaci sice vedl premiér Kramář, nicméně hlavní práci odvedl ministr zahraničí Beneš. Hlavní oporou pro československou delegaci měla být Francie. Mezi hlavní požadavky, jež Beneš přednesl 5. 2. 1919, patřilo především vymezení hranic: delegace žádala zachování historických hranic českých zemí, připojení Slovenska a Podkarpatské Rusi, zřízení koridoru mezi Československem a Jugoslávií. Další požadavky zněly: internacionalizace hlavních řek a železničních tratí, ochrana Čechů ve Vídni a pomoc Lužickým Srbům. Prosazování československých požadavků rozhodně nebylo jednoduchou záležitostí. Na konferenci byly republice přiznány historické hranice, připojeno bylo i Valticko, Vitorazsko, Hlučínsko, k tomu dále Slovensko a Podkarpatská Rus. Na nepochopení a nesouhlas narazil požadavek na vytvoření koridoru mezi ČSR a Jugoslávií. Díky uznání historických hranic českých zemí byly definitivně odsouzeny k nezdaru pokusy o odtržení „německých“ území. Konference však nechala otevřený problém hranic s Maďarskem a Polskem. Úspěchy, jichž Československo na konferenci dosáhlo, byly umožněny především podporou Francie. Na poli teritoriálního zajištění slavilo Československo úspěchy, na poli finančním však situace tak jednoznačná nebyla. ČSR vyšla z konference zatížena nemalými finančními závazky, mezi něž například patřilo splácení rakousko-uherských dluhů, příspěvek na osvobození (tj. příspěvek velmocím na náklady války, která vedla k osvobození nástupnických států). Dluh, který Československo dostalo do svých začátků, představoval nesmírné břemeno pro státní finance.

6. Mírové smlouvy po první světové válce

Československa se bezprostředně dotýkaly tři mírové smlouvy uzavřené po první světové válce. První z nich byla versailleská mírová smlouva s Německem z 28. 6. 1919. Ta Československu přirčila oblast Hlučínska. Republiky se dotýkalo i zmezinárodnění říčních toků v Německu, protože na mírové konferenci bylo Československu přiznáno právo vybudovat přístav v Hamburku. Saint-germainská mírová smlouva s Rakouskem, jež byla podepsána 10. 9. 1919, přinutila Rakousko uznat existenci nástupnických států, tedy i Československa. Tím se Rakousko zřeklo jakýchkoliv nároků na československé území a odstoupilo ČSR Valticko a Vitorazsko. Později byly hranice ještě upravovány bilaterálními smlouvami. Trianonskou mírovou smlouvu s Maďarskem spojenci podepsali 4. 6. 1920. Rovněž Maďaři museli uznat existenci a samostatnost nástupnických států. Československo získalo území Slovenska a Podkarpatskou Rus.

7. Pozemková reforma

Pozemková reforma patřila mezi stěžejní úkoly po vzniku samostatné republiky. Zhruba jedna třetina pozemkové držby v republice patřila šlechtickým rodům či církvi. Revoluční národní shromáždění přijalo 16. 4. 1919 záborový zákon, na jehož základě byly zabírány pozemky ve výměře nad 150 ha zemědělské a nad 250 ha veškeré půdy. Je třeba podotknout, že nešlo o vyvlastnění státem – stát si pouze vyhradil právo za náhradu tento majetek převzít a přerozdělit. Tento zákon se vztahoval na 28 % půdy v republice. Na záborový zákon navázaly další dva: přidělový a náhradový (30. 1. 1920 a 8. 4. 1920). Reformu měl řídit Státní pozemkový úřad, který vznikl již v červnu 1919 a který byl pod silným vlivem agrární strany, přestože jej oficiálně řídila správní rada se zastoupením hlavních politických stran. Pravomoci pozemkového úřadu byly značné, a proto také pozemková reforma vedla k přímému posílení vlivu agrárníků. Reforma byla ukončena ve 30. letech a s konečnou platností v roce 1935 zanikl i Státní pozemkový úřad.

8. Slovenská republika rad

Slovenská republika rad byla prvním pokusem o vznik levicově orientovaného totalitního státu na slovenském území. Popud k vytvoření Slovenské republiky rad vzešel ze sousedního Maďarska, kde již byla u moci socialistická vláda. Pohraniční spory mezi ČSR a Maďarskem vyvolaly ze strany Maďarska vojenskou agresi, kdy maďarská vojska překročila 20. 5. 1919 maďarsko-slovenskou hranici a pronikala dále územím Slovenska. Tímto krokem usilovala revoluční maďarská vláda o přímé spojení se sovětským Ruskem. Revoluční nálada nakazila i slovenské obyvatelstvo. Důsledkem těchto událostí pak bylo vyhlášení Slovenské republiky rad v Prešově (16. 6. 1919). Slovenská republika rad byla vytvořena zcela podle maďarského,

resp. sovětského vzoru. Vznikl revoluční výkonný výbor, dále prozatímní vláda v čele s českým komunistou Antonínem Janouškem. Slovenské události pochopitelně nalézaly ohlas i v dalších částech Československa. Československá vláda přijala celou řadu politických a vojenských opatření, aby hnutí potlačila – bylo vyhlášeno stanné právo, omezena svoboda tisku, zrušeno shromažďovací právo atd. Situace na Slovensku byla probírána na mezinárodní úrovni: velmoci Maďarsku nakázaly neprodleně vyklidit slovenské území, jinak mu hrozila rozsáhlá intervence. Maďarsku nezbývalo než vojska stáhnout. Bez jejich podpory se však Slovenská republika rad neměla šanci udržet při životě. Revolucionáři, kteří se aktivně podíleli na vyhlášení a chodu Slovenské republiky rad, byli nuceni uprchnout do Maďarska. Vlastní slovenské území obsadilo československé vojsko.

9. Ústava z roku 1920

Ústava, jež byla přijata Revolučním národním shromážděním 29. 2. 1920, nahradila Prozatímní ústavu z roku 1918 a její pozdější novelizace z roku 1919. Přijetí ústavy předcházely debaty v ústavním výboru RNS. Na podobě ústavní listiny se významně podílel prof. Hoetzel. Ústava se skládala celkem ze 6 hlav:

- 1) všeobecná ustanovení – definovala republiku jako demokratický stát v čele s prezidentem, garantovala neměnnost státních hranic;
- 2) zákonodárná moc (viz dále);
- 3) moc vládní a výkonná (viz dále);
- 4) moc soudcovská – soudnictví bylo odděleno od státní správy, nikdo nesměl být odňat svému zákonnému soudci...;
- 5) práva a svobody, jakož i povinnosti občanské – ústava garantovala základní práva a svobody;
- 6) ochrana menšin národních, náboženských a rasových.

10. Zákonodárná moc podle ústavy z roku 1920

Zákonodárnou moc vykonávalo Národní shromáždění, které bylo složeno z Poslanecké sněmovny a Senátu.

Sněmovna měla 300 členů, kteří se volili podle všeobecného, rovného, přímého, tajného hlasovacího práva podle zásady poměrného zastoupení. Pro aktivní volební právo byla stanovena věková hranice 21 let, pro pasivní volební právo věková hranice 30 let. Volební období Poslanecké sněmovny trvalo podle ústavy 6 let.

Senát měl 150 členů, kteří se rovněž volili podle všeobecného, rovného, přímého, tajného hlasovacího práva podle zásady poměrného zastoupení. Pro aktivní volební právo byla stanovena věková hranice 26 let, pro pasivní volební právo věková hranice 45 let. Volební období trvalo 8 let.

Prezident republiky byl povinen svolat obě sněmovny ke dvěma řádným zasedáním v roce: jarnímu a podzimnímu. Jarní muselo začít v březnu, podzimní v říjnu. Kromě toho svolával sněmovny podle potřeby k zasedáním mimořádným. Zasedání obou sněmoven začínalo a končilo vždy zároveň. Sněmovny mohl prezident rozpustit, ne však v době posledních šesti měsíců před ukončením volebního období.

Zamítlo-li Národní shromáždění vládní návrh zákona, mohla se vláda usnést, aby o předloze zákona bylo vypsáno referendum.

V době mezi zasedáním obou komor působil 24členný výbor (tzv. Stálý výbor), složený ze 16 poslanců a 8 senátorů. Volby do výboru byly konány jedenkrát ročně.

11. Prezident za první republiky

Prezident republiky byl volen Národním shromážděním. Volen mohl být občan Československé republiky, který byl volitelný do Poslanecké sněmovny a dosáhl 35 let věku. Volební období prezidenta trvalo 7 let. Nikdo, s výjimkou prvního prezidenta Masaryka, nemohl být zvolen více než dvakrát po sobě, pokud od skončení posledního období neuplynulo 7 let. Mezi prezidentské hlavní pravomoci patřilo zastupování státu navenek, sjednávání a ratifikování mezinárodních smluv, přijímání a pověřování velvyslanců, vyhlášení války, svolávání, odročování a rozpouštění Národního shromáždění, podepisování či vracení zákonů, jmenování a odvolávání ministrů, jmenování vysokoškolských profesorů, soudců, některých státních úředníků, udělování milostí atd. Dále byl vrchním velitelem branné moci. Prezident nebyl odpovědný za výkon své funkce a trestně mohl být stíhán jen pro velezradu, a to před senátem na obžalobu poslanecké sněmovny; trestem by pak byla ztráta prezidentského úřadu a způsobilosti jej znovu nabýt. Významné bylo, že prezidentské úkony potřebovaly ke své platnosti spolupodpis odpovědného člena vlády.

V období první republiky proběhlo celkem 5 prezidentských voleb. V roce 1918 byl za nadšeného souhlasu zvolen, stejně jako v příštích třech volbách, T. G. Masaryk. V roce 1920 stanul proti Masarykovi kandidát německých stran Negle, v roce 1927 komunistický kandidát Šturm a v roce 1934 opět komunistický kandidát Gottwald. Když se v roce 1935 Masaryk vzdal úřadu, bylo všem jasné, koho by rád viděl jako svého nástupce. Přesto prosazení Beneše na úřad prezidenta nebylo tak jednoduché, jak se mohlo zdát, protože se proti němu postavil poměrně silný blok stran (tzv. prosincový blok). Ten se však rozpadl a nakonec jejich kandidát Němec den před vlastní volbou odstoupil. Kandidát E. Beneš pak zvítězil přesvědčivou většinou.

12. Malá dohoda

Malá dohoda byla spojeneckým blokem Československa, Jugoslávie a Rumunska. Název pochází z maďarského tisku, který tak tento blok hanlivě označoval. Spojenectví těchto tří zemí bylo i v zájmu Francie, která proto myšlenku Malé dohody podporovala. Hlavní otázkou, kterou Malá dohoda měla řešit, byla obrana jejího území proti nárokům Maďarska. Nejprve, 14. 8. 1920, byla podepsána obranná smlouva mezi ČSR a Jugoslávií (tehdy SHS). Krátce nato, 17. 8. 1920, podepsal Beneš v Bukurešti protokol, v němž si oba státy (tedy ČSR a Rumunsko) zaručovaly vzájemnou pomoc. Události v Maďarsku (pokus excísaře Karla o znovuzískání moci) urychlily dokončení vzniku paktu. Smlouva mezi ČSR a Rumunskem byla uzavřena 23. 4. 1921. Následoval podpis rumunsko-jugoslávské smlouvy (7. 6. 1921). Později byly jednotlivé smlouvy prodlužovány, až roku 1929 byly všechny prodlouženy na neurčito. Účelem spojenectví Československa, Jugoslávie a Rumunska byla obrana proti snahám o obnovu Uherska. Jimi se všechny státy oprávněně cítily ohroženy – v tom panovala jednoznačná shoda. Zahraničně-politická orientace jednotlivých zemí však byla poměrně rozdílná, a proto se hlavním svorníkem stala pouze Francie, se kterou byly všechny zúčastněné země svázány spojeneckými smlouvami. Vnitropolitická situace v jednotlivých zemích Malé dohody ve 30. letech (zejména nástup diktátorských režimů v Jugoslávii a Rumunsku) pak členské státy vzájemně odcizovala. Pokusem o sblížení byl podpis Organizačního paktu Malé dohody v roce 1933 – vznikla tak Stálá rada, Hospodářská rada a další orgány. Velkou ranou pro Malou dohodu bylo především pronikání německého hospodářského vlivu do balkánských zemí paktu. Smrtící úder zasadil Malé dohodě mnichovský diktát.

13. Prvorepublikové vlády

Koalice / vláda	Premiér	Datum vzniku
1. všenárodní	Karel Kramář	14. 11. 1918
2. rudozelená	Vlastimil Tusar	8. 7. 1919
3. rudozelená	Vlastimil Tusar	25. 5. 1920
4. úřednická vláda	Jan Černý	15. 9. 1920
5. všenárodní	Edvard Beneš	26. 9. 1921
6. všenárodní	Antonín Švehla	7. 10. 1922
7. všenárodní	Antonín Švehla	9. 12. 1925
8. úřednická vláda	Jan Černý	18. 3. 1926
9. panská koalice	Antonín Švehla	12. 10. 1926
10. panská koalice	František Udržal	1. 2. 1929
11. koncentrační vláda	František Udržal	7. 12. 1929

12. koncentrační vláda	Jan Malypetr	29. 10. 1932
13. koncentrační vláda	Jan Malypetr	14. 2. 1934
14. koncentrační vláda	Jan Malypetr	4. 6. 1935
15. koncentrační vláda	Milan Hodža	5. 11. 1935
16. koncentrační vláda	Milan Hodža	18. 12. 1935
17. koncentrační vláda	Milan Hodža	21. 12. 1937
18. úřednická vláda	Jan Syrový	22. 9. 1938

14. Pětka

Pětka byla výborem zástupců pěti koaličních stran v Československu. Působila v letech 1920–1926 a přijímala zásadní politická rozhodnutí. Vznikla během vlády Jana Černého (tj. během působení první úřednické vlády) a zajišťovala pro vládu politickou podporu. Pět parlamentních politických stran se dohodlo na tom, že budou kroky vlády podporovat – jednalo se o Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (agrárníky), Československou stranu lidovou, Československou národní demokracii, Československou stranu (národně) socialistickou a Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou. Pětka měla nepřímý vliv na fungování úřednické vlády, přičemž si značnou politickou vážnost udržela i v dobách existence dalších (tentokrát již koaličních) vlád, a hrála tak významnou úlohu v politickém životě země. Během jednání Pětky šlo o posouzení hlavních politických otázek, jimiž se měla zabývat vláda či Národní shromáždění. Před vlastním jednáním vlády či Národního shromáždění Pětka zaujímal stanovisko a její poslanci byli nuceni hlasovat v souladu s jejím názorem. Národní demokraty zastupoval zprvu A. Rašín, po něm zaujal jeho místo K. Kramář, agrárníky zastupoval A. Švehla, sociální demokraty R. Bechyně (resp. A. Meissner), národní socialisty J. Stříbrný, lidovce J. Šrámek. Činnost Pětky nebyla nijak zákonně podchycena, šlo de facto o mimoústavní instituci. Proto byla terčem neustálé kritiky, především ze strany opozice, jež se činnosti Pětky sama neúčastnila. V roce 1926 se Pětka formálně rozešla, nicméně na její činnost navázala další seskupení, nazývaná podle počtu koaličních stran např. „Šestka“ či „Osmička“.

15. Zákon na ochranu republiky

Potřebu přijmout Zákon na ochranu republiky (resp. zák. č. 50/1923 Sb.) vyvolal úspěšný atentát na ministra financí Aloise Rašína (nár. demokrat) z 5. 1. 1923. Po několika dnech Rašín zraněním podlehl. Mladý atentátník byl příznivcem komunistické strany. Samotný zákon byl připraven již v předchozím roce, ale pro jeho nepopulárnost bylo přijetí oddalováno. Po atentátu nastala vhodná chvíle zákon přijmout. Jednání o zákonu provázela poměrně ostrá kampaň proti komunistům.

Zákon byl přijat 6. 3. 1923 a republika se jeho prostřednictvím snažila chránit proti těm, kteří ji chtěli rozvracet, ať už zleva, či zprava. Byl evidentně namířen proti komunistům a fašistům. Zavedl nové skutkové podstaty trestných činů, mezi něž patřil kupříkladu útok na veřejného činitele. U dalších trestných činů (u nichž bylo možné předpokládat jistou politickou motivaci) zvýšil trestní sazby. Zákon platil až do roku 1948, kdy byl nahrazen zákonem č. 231/1948 Sb.

16. Župní zřízení; zákon o organizaci politické správy

Župní zřízení vstupovalo v platnost zákonem č. 126/1920 Sb. Ideou bylo odstranění nejednotnosti správy. Mělo být zrušeno staré členění na země. Bývalé správní celky měly být nahrazeny nižšími správními celky – župami. Župní zřízení mělo přinést značné pravomoci místním úřadům, od čehož se očekávala demokratizace státní správy. Přestože lhůta pro zavedení žup byla stanovena na dobu 3 let, v rámci celé republiky k tomu nedošlo. Místo sjednocení pokračovalo tříštění státní správy: na Slovensku župy skutečně vznikly (Bratislavská, Nitranská, Povážská, Zvolenská, Podtatranská, Košická), české země však zůstaly u rakouského systému zemí a Podkarpatská Rus u uherského systému žup. Vzhledem k tomu, že základní úkol (zavedení jednotnosti státní správy) nebyl splněn, sílil proti stávajícímu uspořádání odpor.

Proto byl v roce 1927 přijat zákon o organizaci politické správy (zák. č. 125/1927 Sb.), s platností od 1. 1. 1928. Došlo k návratu k zemskému zřízení a k jeho modifikaci. Byla zavedena jednotná zemská a okresní zastupitelstva, v čele se zemským prezidentem, resp. okresním hejtmanem. Dvě třetiny zastupitelů byly voleny, jednu třetinu tvořili odborníci.

17. Hlavní politické strany v období I. republiky

Československá sociálně demokratická strana dělnická vznikla přejmenováním z Československé sociálně demokratické strany dělnické na prosincovém sjezdu v roce 1918. V Revolučním národním shromáždění byla druhou nejsilnější stranou. Vliv strany, který vzrostl po pádu Kramářovy vlády, kdy se novým premiérem stal sociální demokrat V. Tusar, se ještě zvětšil po volbách v roce 1920, ve kterých získala nejvíce hlasů. Přestože strana navenek zaznamenávala nesporný úspěch, vnitrostranickou scénu trápil rozkol s křídlem, jež se hlásilo ke Komunistické internacionále. Sympatizanti Komunistické internacionály byli ze strany vylučováni a dovršením tohoto rozkolu bylo založení Komunistické strany Československa v květnu 1921 (viz samostatné heslo). Sociální demokracii rozkol značně oslabil, přesto byla schopna se účastnit řady vládních koalic. Hlavní představitelé: R. Bechyně, A. Meissner, I. Dérer, G. Habrman, V. Tusar, A. Němec, F. Soukup, F. Tomášek...

Československá strana lidová vznikla v roce 1919 sjednocením tří křesťansky orientovaných stran. Strana svou orientací patřila k politickému středu, což jí umožnilo se od roku 1921 účastnit všech koaličních vlád. Největší voličskou základnu měli lidovci na Moravě, kde ostatně byli nejsilnější stranou. Od 30. let se strana čím dál více orientovala na hradní skupinu. Na podzim 1938 přistoupilo vedení k rozpuštění strany. Hlavní představitelé: J. Šrámek, M. Hruban, B. Stašek...

Československá strana národně socialistická vznikla v dubnu 1918 jako Čs. strana socialistická, v jejím čele zůstal V. Klofáč. Program měl levicový charakter. Od roku 1920 se strana hlásila k masarykovskému humanismu a národnímu socialismu. 20. léta byla ve znamení vnitrostranických rozporů (1923 odchod Vrbenského skupiny, 1926 Stříbrného aféra,...). Činnost strana ukončila na podzim 1938. V letech první republiky měla vlastní odbory (Československá obec dělnická). Hlavní představitelé: E. Beneš (do 1935), V. Klofáč, J. Stříbrný (do 1926), E. Franke, F. Plamínková...

Československá národní demokracie vznikla v únoru 1918 pod názvem Česká státoprávní demokracie. Na svém I. sjezdu přijala název Československá národní demokracie. Hlavním programem byla idea národního státu. V zahraniční politice strana prosazovala ústy svého předsedy K. Kramáře slovanskou vzájemnost a spolupráci. V roce 1925 se osamostatnilo křídlo pod vedením A. Stránského (vznikla Národní strana práce). Národní demokracie se orientovala stále více doprava, až v roce 1935 vytvořila s dalšími dvěma stranami Národní sjednocení. Hlavní představitelé: K. Kramář, A. Hajn, F. Ježek, A. Rašín, V. Dyk...

Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (agrárníci) vznikla z Československé strany agrární. Po dobu existence I. republiky byli agrárníci nejsilnější politickou silou, pouze v prvních volbách v roce 1920 byli předstiženi sociálními demokraty. Program se zabýval hlavně agrárními otázkami – v rukou strany bylo například provádění pozemkové reformy. Hlavními představiteli byli: A. Švehla, J. Malypetr, R. Beran, F. Udržal, M. Hodža...

Na Slovensku měla největší podporu Hlinkova slovenská ľudová strana, jež vznikla v roce 1918. Brzy se profilovala jako nacionalistická strana, která usilovala o autonomii Slovenska. Od 20. let lze pozorovat příklon k pravici a sympatie k fašismu, což dokládá i založení polovojskové organizace, jež měla udržovat pořádek na stranických shromážděních (Rodobrana). Hlavní představitelé: A. Hlinka, J. Tiso, A. Mach...

Německé strany lze rozdělit na ty, které se k republice stavěly pozitivně (Německá soc. dem. strana), a ty, které republiku odmítaly (Deutsche Nationalpartei, Sudetendeutsche Heimatsfront – od roku 1935, Sudetendeutsche Partei – SdP). Hlavními představiteli byli např. K. Henlein nebo K. H. Frank. V počátcích své existence byla strana do jisté míry loajální k ČSR, ale později prosazovala

autonomii pro Sudety, až nakonec přešla k požadavku jejich odtržení od ČSR. Po volbách v roce 1935 se stala druhou nejsilnější politickou stranou. Vedení se opíralo o ideologii O. Spanna, jež prosazovala silnou stranu se silným vůdcem v čele. Řadu podnětů přejalo hnutí od italského fašismu.

18. Český fašismus

Již na konci roku 1922 vznikla fašistická skupina v Prostějově kolem časopisu Hanácká republika. 18. 11. téhož roku vzniklo Národní hnutí, podporované národními demokraty, a 20. 11. pak převážně studentská organizace červenobílých. V srpnu roku 1923 se skupiny sjednotily, ale k definitivnímu sjednocení všech fašistických skupin nedošlo. Částečné jednoty bylo dosaženo až 26. 3. 1926, kdy se různé (ovšem ani zdaleka ne všechny) fašistické skupiny sdružily v Národní obec fašistickou. Na zasedání Velké rady fašistické (2. 1. 1927) bylo zvoleno sedmičlenné direktorium, v jehož čele stál Radola Gajda, který se v témže roce stal hlavním protagonistou tzv. Gajdovy aféry. Fašisté byli zapleteni do tzv. sázavské aféry a v roce 1933 do pokusu o přepadení kasáren v Brně (tzv. židenická aféra). Většina fašistických organizací nakonec využila možnost připojit se k Národnímu sjednocení, jež vzniklo 25. 4. 1935 z národně demokratické strany a dalších politických subjektů. Český fašismus měl některé specifické rysy, díky kterým se jeho představitelé stali nepřijatelnými pro německý okupační režim Protektorátu Čechy a Morava. Čeští fašisté byli nacionalisty s negativním vztahem k Němcům, převládajícím nad neláskou k Židům či ke komunistům.

19. Národní obec fašistická

Národní obec fašistická vznikla v roce 1925 jako nadstranické hnutí a 24. 3. 1936 se ustavila jako politické uskupení, do něhož se sloučily různé proudy českých fašistů, především Českoslovenští fašisté a Národní hnutí. Dne 2. 1. 1927 se v Brně sešel sjezd Velké rady fašistické, na kterém bylo zvoleno sedmičlenné direktorium v čele s generálem ruských legií Radolou Gajdou. Pro fašistické hnutí byl vzorem zejména fašismus italský a jeho stoupenci vystupovali s prohlášeními na podporu vlády silné ruky, požadovali korporativní stát, zdůrazňovali nacionální stránku své orientace a nové členy získávali sociální demagogií. Mládežnická organizace NOF se nazývala Omladina. V roce 1929 se NOF sice sblížila s Jirím Stříbrným a jeho Ligou proti vázaným kandidátním listinám, nicméně toto spojení, stejně jako pokusy o sblížení s Československou národní demokracií a s dalšími pravicovými stranami, neskončilo úspěšně. 7. 4. 1934 vstoupila NOF do pravicového bloku nazvaného Národní fronta, ale brzy opět vystoupila, aby až do roku 1939, kdy byla oficiálně rozpuštěna, působila na okraji politického života.

20. Národní sjednocení

Česká nacionalistická politická strana, jež vznikla 25. 4. 1935 sloučením Československé národní demokracie (Kramář), Národní ligy (Stříbrný) a Národní fronty (Mareš). Tato nová strana byla výsledkem snah o vytvoření silné nacionalistické pravicové strany před parlamentními volbami 1935. Volební neúspěch ale zdůraznil nejednost účelového uskupení. Po oddělení Národní ligy byl 19. 6. 1937 na valném sjezdu Národního sjednocení přijat nový stranický program, odmítající „opoziční nacionalismus“ Jiřího Stříbrného a podporující naopak „konstruktivní nacionalismus“, a tím i účast ve vládě. Do roku 1937 stál v čele Národního sjednocení Karel Kramář a po jeho smrti řídilo stranu tříčlenné kolektivní vedení. Vedle Kramáře a jeho křídla zasloužilých národních demokratů se ve straně stále více prosazovala skupina mladých politiků v čele s Ladislavem Rašínem, prosazující ostřejší postup proti SdP a hrozící německé agresi. Národní sjednocení ukončilo svoji činnost v září roku 1938 a většina jeho členů pak přešla do Strany národní jednoty.

21. Hospodářská krize

Hospodářská krize se v ČSR, stejně jako v jiných zemích, projevila nejprve v zemědělském sektoru. Agrární krize vedla k celkovému úpadku československého zemědělství. Jejím hlavním projevem byl pokles cen zemědělských výrobků, čímž se dramaticky snížil výnos z půdy. Díky tomu klesla kupní síla venkovského obyvatelstva, což se neblaze dotklo průmyslu – rapidně poklesla spotřeba průmyslových výrobků. Na samotný průmysl dopadala krize pozvolna, vrchol zaznamenala až v roce 1933. Příčin bylo několik: již zmíněná agrární krize, finanční krize a v neposlední řadě pokles zahraničního obchodu, na němž byl československý průmysl závislý. Zahraniční obchod se z krize v průběhu 30. let již nedostal, protože do dosavadních odbytišť buď expandoval německý průmysl, nebo se sama stávala v oblasti průmyslu soběstačnými. Důsledkem poklesu výroby (zemědělské i průmyslové) byl ostrý růst nezaměstnanosti, jež dosáhla svého vrcholu v roce 1933. Krize logicky vyvolávala velkou nespokojenost u sociálně nejslabších vrstev obyvatelstva a ty se potom začaly přiklánět k radikálním proudům – nalevo ke komunistům a napravo k nacionálně orientovaným stranám.

22. Karlovarské požadavky

Karlovarské požadavky, tak se jmenovalo osm požadavků Henleinovy SdP (Sudetendeutsche Partei) z 24. 4. 1938. SdP na československé vládě požadovala:

1. plnou rovnoprávnost německé menšiny s Čechy;
2. uznání německé národní skupiny za právnickou osobu;
3. uznání uzavřeného německého území v ČSR;
4. vznik německé samosprávy na tomto území;

5. ochranu Němců žijících v ČSR mimo tato území;
6. odčinění krivd spáchaných na německé menšině od roku 1918;
7. uznání a provedení zásady, že na německém území mají být pouze němečtí státní a veřejní zaměstnanci;
8. úplnou svobodu přihlášení se k německému světovému názoru (tj. k nacistické ideologii).

Karlovarské požadavky konzultovali zástupci SdP s německým vyslancem v Praze a s německým ministerstvem zahraničí. Jejich jednoznačným cílem bylo rozbití územní celistvosti ČSR a následná likvidace samostatného československého státu. Československá vláda se ke Karlovarským požadavkům postavila odmítavě, přesto však se zástupci SdP jednala až do září 1938.

23. Runcimanova mise

Mise lorda Runcimana probíhala od 3. 8. 1938 do 16. 9. 1938, tedy v době, kdy se vyhrocoval československo-německý spor. Runcimanova mise měla působit jako prostředník mezi československou vládou a Henleinovou SdP. Runciman se snažil přimět československou vládu ke značným ústupkům ve prospěch Němců. 17. 8. 1938 československá vláda, za níž jednal osobně prezident Beneš, předložila návrh ústupků, jimiž hodlala vyjít vstříc německé menšině. Henleinovci tím byli zaskočení. Proto se přidali k Hitlerovu názoru (resp. pokynu), že Karlovarské požadavky jsou minimální. 18. 8. 1938 Henlein na jednání s Runcimanem zdůraznil, že řešení sudetoněmeckého problému v rámci ČSR již není možné. Podle Henleina se již nejednalo pouze o vztah ČSR k německé menšině, ale o vztah ČSR k Německu. 29. 8. 1938 předložil Beneš další plán řešení napjaté situace – ani tento však nespĺňoval beze zbytku Karlovarské požadavky. Proto byl Runcimanovou misí označen za nedostačující a 2. 9. 1938 jej SdP definitivně odmítla. Runcimanova mise se v ČSR zdržovala déle než měsíc, nepřinesla však žádné konkrétní výsledky.

24. Mnichovská dohoda

Mnichovská dohoda byla dohodou o připojení pohraničních území Československa, v nichž žila německá menšina, k nacistickému Německu. Z iniciativy Itálie se v německém Mnichově sešla schůzka představitelů vlád Německa, Itálie, Velké Británie a Francie. Německo zastupoval A. Hitler, Itálii B. Mussolini, Velkou Británii N. Chamberlain a Francii E. Daladier. Lze ji označit za výsledek německé agresivní politiky vůči Československu. Francie a Británie se podvolily díky své politice appeasementu (nevěšování se). Mnichovská dohoda byla přijata bez účasti zástupců Československa, a byla tedy jednoznačným diktátem – na stanoviska Československa nebyl vůbec brán ohled. Dohoda požadovala odstoupení českého pohraničí mezi 1. až 10. říjnem 1938 a vyřešení problému s polskou a maďarskou

menšinou v době ne delší než 3 měsíce. Nové hranice měli garantovat signatáři Mnichovské dohody. 30. 9. 1938 přijala mnichovský diktát československá vláda za předsednictví prezidenta Beneše. Území, jež bylo Československo nuceno Německu odstoupit, tvořily hospodářsky a strategicky významné oblasti.

Bezprostředně po Mnichovu, 1. 10. 1938, zabralo Polsko území Těšínska, Oravy a Spiše. 2. 11. 1938 zabralo Maďarsko, na základě vídeňské arbitráže, oblasti jižního a východního Slovenska a velkou část Podkarpatské Rusi. Československo tak v krátké době přišlo o 41 098 km² a o 4 879 000 obyvatel. Ztraceno bylo na 33 % průmyslových závodů. Strategický dopad měla ztráta pohraničního opevnění. Československo se ocitlo v beznadějně mezinárodní izolaci.

Mnichovská dohoda podle mezinárodního práva nikdy nevstoupila v platnost, protože byla uzavřena pod hrozbou války a užití síly při řešení sporů. Velká Británie a Francie uznaly její neplatnost ještě v průběhu druhé světové války, po porážce fašismu se tak vyjádřila i Itálie. Spolková republika Německo uznala neplatnost Mnichovské dohody až v roce 1973, Německá demokratická republika v roce 1950.

Od Mnichovské dohody zbýval už jen krok ke konečné likvidaci ČSR v březnu 1939.

25. Druhá republika

Druhá republika, oficiálně nazývaná Česko-Slovensko, navazovala na předmnichovskou (I.) republiku. Jde o název pro období mezi 30. zářím 1938 a 14. (resp. 15.) březnem 1939, tedy o období od přijetí Mnichovské dohody do vyhlášení samostatného Slovenského státu a Protektorátu Čechy a Morava. Oproti předmnichovské republice ztratila přibližně 1/3 svého území i obyvatelstva.

Bezprostředně po Mnichovu, 1. 10. 1938, začalo německé vojsko obsazovat pohraniční oblasti. V německých oblastech, jež byly připojeny k říši, byla silně omezena veškerá práva a svobody, rozpuštěny politické strany atd. Následovaly požadavky polské a maďarské.

Situace nahrávala slovenským autonomistickým kruhům, které ještě více oslabovaly již beztak slabé Československo. 6. 10. 1938 vydala HSLS „Manifest slovenského národa“, v němž vyhlášovala slovenskou autonomii. Vzápětí došlo k vytvoření slovenské autonomní vlády, v jejímž čele stanul monsignore Jozef Tiso. Slovenská autonomní vláda našla význačnou oporu v katolické církvi. Na Slovensku došlo k rušení demokratických struktur, vzniklo například i ministerstvo propagandy, byla povolena pouze jediná politická strana, s níž všechny ostatní musely splynout (HSLS). Slovinci se rovněž odmítali podílet na československé armádě a nahradili ji údernými oddíly ľudové strany. Ústavním zákonem z 22. 11. 1938 byla právně zakotvena autonomie Slovenska. Od této chvíle byl užíván název Česko-Slovensko.

Rovněž na Podkarpatské Rusi byla vytvořena autonomní vláda, v jejímž čele stanul A. Bródy, později A. Vološin.

Přestože se jedna skupina politiků snažila zvrátit podřízení se mnichovskému diktátu, neměla bohužel větší šanci na úspěch. 4. 10. 1938 vznikla úřednická vláda pod vedením gen. Syrového, 1. 12. 1938 byla nahrazena vládou v čele s R. Beranem. Velmi silný byl Hitlerův tlak na odchod Beneše z funkce prezidenta, protože byl hlavním nepřítelem říše v Československu. Beneš 5. 10. 1938 abdikoval. To však Hitlerovi nestačilo a žádal, aby Beneš opustil zemi, k čemuž skutečně došlo (22. 10. 1938). Novým prezidentem byl 30. 11. 1938 zvolen Emil Hácha.

Zahraniční politika druhé republiky byla jednoznačně pod německým vlivem a usilovala o spolupráci s ním.

Politický systém první republiky se v období druhé republiky definitivně rozpadl a politické strany se postupně rozkládaly. V listopadu 1938 vznikla nová strana, Strana národní jednoty, v jejímž čele stanul bývalý agrárník R. Beran, v prosinci potom vznikla Národní strana práce. Kromě toho za druhé republiky existovalo několik politicky angažovaných skupin.

15. 12. 1938 přijal parlament zmocňovací zákon, jenž přenesl politické rozhodování na vládu a prezidenta. Zákon de facto vyřadil parlament z politického života. Vládu zmocňoval, aby po příští dva roky prováděla svá rozhodnutí cestou vládních nařízení, tedy bez konzultace s parlamentem. Prezident byl zmocněn měnit na návrh vlády ústavní zákony. Na základě tohoto zákona vydala vláda v prosinci 1938 nařízení o politických stranách, jež jí dávalo právo rozpouštět politické strany. Tohoto práva brzy využila, když rozpustila komunistickou stranu.

26. 15. březen 1939 a cesta k němu

Od počátku roku 1939 již prakticky nebylo pochyb, že Německo směřuje ke konečné likvidaci Československa.

21. 1. 1939 se konala československo-německá jednání mezi Chvalkovským (ministr zahraničních věcí) a Ribbentropem (německý ministr zahraničí). Ribbentrop ostře zkritizoval situaci v Česko-Slovensku: ve funkcích bylo stále příliš mnoho „benešovců“, cenzura nebyla uplatňována dostatečně, antisemitismus Beranovy vlády byl pro Němce příliš malý atd. K tomu důrazně dodal, že Německo požaduje výrazné snížení početního stavu československé armády.

Po jednáních se Beranova vláda snažila ještě více přizpůsobit Německu a jeho požadavkům, a tak proběhla rychlá vnitřní fašizace státu. Stále však požadovala mezinárodní záruky pomnichovských hranic – obeslala v této věci signatáře Mnichovské dohody.

Výraznou úlohu při konečné likvidaci samostatného Československa sehrálo Slovensko. Jeho představitelé se netajili touhou po samostatném slovenském státě, čehož Hitler obratně využil. Beranova vláda to sledovala s nelibostí. Slovenské aktivity vedly k odvolání autonomní vlády a jmenování vlády nové v čele s K. Sidorem. 13. 3. 1939 odjel Tiso na konzultace k Hitlerovi, který mu předal koncept vyhlášení slovenské samostatnosti. Následujícího dne, 14. 3. 1939, odhlasoval slovenský sněm odtržení od českých zemí a vytvoření samostatného slovenského státu. Ochranu nad slovenským státem obratem převzal sám Hitler.

Československá vláda byla situací znepokojena, a proto ještě téhož dne vyrazila do Berlína delegace ve složení Hácha – Chvalkovský. Hitler jim pouze oznámil svůj plán – obsadit a zničit Československo. Hácha byl po dramatickém jednání donucen podepsat dokument, v němž vložil osud Československa do rukou německé říše.

Přesně podle připraveného scénáře, 15. 3. 1939 krátce po šesté hodině ranní, překročila německá vojska hranice a začala německá okupace Čech a Moravy. Navečer přijel do hlavního města Hitler, aby následujícího dne, 16. 3. 1939, vydal výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, jež se stal součástí Velkoněmecké říše.

27. Protektorát Čechy a Morava

Protektorát Čechy a Morava byl ustaven jako forma okupačního režimu ve zbytku českých zemí, jež byly okleštěny na základě Mnichovské dohody z 29. 9. 1938 a od 15. 3. 1939 okupovány německou armádou. Protektorát byl Čechám a Moravě vnucen výnosem Adolfa Hitlera ze 16. 3. 1939 a jeho vzorem se v několika bodech stala smlouva mezi Francií a tuniským bejem, uzavřená v roce 1881. České země upadly do hluboké závislosti na Německu, protože Protektorát neměl žádné podstatné znaky státní existence a zcela fiktivní byla i autonomie, která byla poskytnuta protektorátní vládě, jež podléhala, včetně prezidenta Háchy, německé protektorátní správě v čele s říšským protektorem. Úřad říšského protektora zastával od roku 1939 do roku 1943 Konstantin, svobodný pán von Neurath, a v letech 1943 až 1945 Wilhelm Frick. Pouze zastupujícími říšskými protektory byli Reinhard Heydrich (1941–1942) a Kurt Daluege (1942–1943). 1. 10. 1940 byla zrušena celní hranice mezi Protektorátem a Německem a od roku 1942 byly do Říše odesílány desítky tisíc mladých lidí na nucené práce. Protektorátní režim byl diktaturou, jejímž cílem bylo v konečném důsledku poněmčení části českého národa a fyzická likvidace jeho zbytku.

28. Protektorátní správa

Termínem protektorátní správa označujeme formu státní správy českých zemí v období existence Protektorátu Čechy a Morava, tzn. období od 15. března 1919 do května roku 1945, kdy bylo Československo osvobozeno. Přestože při jednáních v Berlíně slíbil Adolf Hitler prezidentu Emilu Háchovi, že českým zemím bude zaručen autonomní vývoj, a přesto, že se ve výnosu o zřízení Protektorátu zcela jednoznačně uvádí, že: „Protektorát jest autonomní a spravuje se sám,“ Němci ve skutečnosti s autonomií nepočítali a postupně ji oklešťovali. Hlavní články protektorátní správy tvořili: státní prezident, protektorátní vlády, zemské orgány, okresní úřady a obecní zastupitelstva, české soudnictví a protektorátní bezpečnostní sbory. Česká autonomní správa byla ale vždy pouze fiktivní, neboť byla na všech stupních podřízena okupační správě. Tato okupační nacistická správa měla do 15. dubna 1939 charakter vojenské diktatury, kterou vykonával generál von Brauchitsch. Po 15. dubnu se řízení okupační správy ujal Konstantin, svobodný pán von Neurath, jehož zástupcem byl ve funkci státního tajemníka K. H. Frank. Další správní články představovali tzv. oberlandráti (vrchní zemští radové), dohlížející ve svých obvodech na činnost českých úřadů. Nacistický bezpečnostní aparát podléhal vyššímu vedoucímu SS a policie v Protektorátu (tím byl po celou dobu jeho existence K. H. Frank).

29. Protektorátní vlády

Vlády Protektorátu Čechy a Morava byly sice oficiálně autonomní, nicméně fakticky byly závislé na jmenování říšským protektorem. V čele první protektorátní vlády, navazující na činnost poslední vlády tzv. Druhé republiky, stál Rudolf Beran (16. 3.–27. 4. 1939), druhé protektorátní vládě (27. 4. 1939–19. 1. 1942) předsedal generál Alois Eliáš. Druhá protektorátní vláda intenzivně spolupracovala s exilovou vládou v Londýně, což pro jejího předsedu nakonec znamenalo trest smrti a pro šest ministrů propuštění v nemilosti. Třetí protektorátní vládu, v jejímž čele byl J. Krejčí (19. 1. 1942–19. 1. 1945), jmenoval zastupující říšský protektor Heydrich a je přinejmenším kuriózní, že se jako kolektivní orgán nesměla scházet. Teprve tato protektorátní vláda se vydala cestou kolaborace, což byla vina nejenom W. Bertsche, pověřeného správnou ministerstva hospodářství a práce, ale především bývalého plukovníka československého generálního štábu Emanuela Moravce, jenž zastával post ministra školství a národní osvěty. Poslední, čtvrtá, protektorátní vláda (19. 1.–5. 5. 1945) měla stejné složení jako vláda třetí, jedinou změnou bylo nahrazení J. Krejčího R. Bienertem.

30. Národní souručenství

Národní souručenství byla jediná politická organizace v Protektorátu Čechy a Morava, jejíž existenci nacisté povolili. Přípravný výbor této organizace vznikl již

21. 3. 1919 a do jeho čela byl jmenován zemský prezident Emil Hácha, který také na základě složení předmnichovské vládní koalice jmenoval její vedení. Národní souručenství bylo chápáno jako masová organizace, podporující prezidenta a protektorátní vládu. Dne 6. 4. 1939 bylo prohlášeno jedinou politickou stranou v Protektorátu Čechy a Morava. (Do Národního souručenství se formálně přihlásilo 97 % všeho mužského obyvatelstva.) Nacistické okupační orgány si ale od roku 1941 vedení Národního souručenství zcela podřídily a prosadily do něj stoupence aktivní kolaborace, z nichž nejznámější byl novinář K. Werner. Od 15. 1. 1943 přestalo Národní souručenství jako samostatný politický subjekt existovat a bylo transformováno v korporaci s „úkoly převážně kulturními a výchovnými“. Jeho představitelé byli po válce postaveni před Národní soud.

31. Domácí odboj za druhé světové války

První odbojovou organizací byla Obrana národa, vytvořená již v březnu roku 1939 z podnětu tzv. Rady starších (generálové Bílý, Homola a Vojta). ON sdružovala zejména důstojníky a vojáky bývalé Československé armády a jádrem jejího politického programu bylo osvobození republiky za pomoci západních velmocí a její následná obnova v předmnichovských hranicích, pochopitelně na ryze demokratickém základě. Zvláštní pozornost věnovala ON přípravě ozbrojeného povstání, jež mělo mít podporu ze zahraničí. Kromě toho podnikala ON celou řadu sabotážních akcí, shromažďovala finanční prostředky, podnikala agitační akce a v neposlední řadě organizovala také odchody do zahraničí, při nichž intenzivně spolupracovala se Svazem letců. ON byla nacisty rozbita v polovině roku 1940. Skupiny, které nebyly zničeny, se zapojily do činnosti tzv. Rady tří. Rada tří (v čele Luža, Grňa, Císař) se řídila pokyny londýnského centra a spolupracovala s paraskupinami z Anglie. Těžištěm její činnosti byla Českomoravská vrchovina, Brněnsko a Praha, kde byly organizovány sabotážní akce. Další odbojovou skupinou byl Petiční výbor Věrní zůstaneme, sdružující příslušníky reformistických stran a hnutí. PVVZ se zaměřoval zejména na ilegální cesty do zahraničí a na zpravodajskou činnost. Tato odbojová organizace byla zničena v roce 1942. Poslední nekomunistickou odbojovou organizací bylo Politické ústředí, chápáné jako pokračování předmnichovské Pětky. Poté, co byla tato organizace zlikvidována (ještě v roce 1939), se její přeživší členové podíleli na vytváření Ústředního vedení odboje domácího, zastřešující instituce pro ON, PVVZ a PÚ. Ústřední vedení odboje domácího vyvíjela kromě zpravodajské činnosti také přípravné práce pro zřízení Ústředního národně revolučního výboru Československa. Poslední představitel ÚVOD byl zatčen 31. 1. 1943. Zvláštní kapitolu v dějinách domácího odboje představuje odboj komunistický, který jednak sledoval vlastní linii, ale spolupracoval též s občanským odbojem. Institucionálním zakotvením této kooperace byl právě Ústřední národně revoluční výbor Čs. KSČ se totiž

důsledně řídila moskevskými direktivami, a v protinacistickém odboji se tak začala angažovat až ve druhé polovině roku 1941.

32. Operace Anthropoid

Operace Anthropoid je krycí název pro atentát na zastupujícího říšského protektora Heydricha. O Heydrichově nutné likvidaci bylo rozhodnuto 3. 10. 1941 na poradě předních československých vojenských a politických činitelů v Londýně a s aktem odplaty souhlasil i prezident Beneš. Provedením úkolu byli pověřeni rotmistři exilové armády Kubiš a Gabčík, kteří byli za tímto účelem vysazeni 29. 12. 1941 u Nehvizd poblíž Prahy. Při přípravě operace využívala paraskupina pomoc domácího odboje, přestože se mnozí jeho členové obávali možných následků celé akce. Jako nejvhodnější místo pro provedení atentátu byla zvolena ostrá zatáčka v Praze-Kobyliších, kudy Heydrichův vůz projížděl na pravidelné cestě z Panenských Břežan na Pražský hrad. Podle původního záměru zaútočil nejprve Gabčík a teprve po selhání Gabčíkovy zbraně zasáhl Kubiš. Heydrich zemřel na následky zranění 4. 6. 1942. Nacisté rozpoutali vlnu teroru, které, podle velmi hrubých odhadů, padlo za obět více než 5 000 osob. Mezi nimi byli i oba atentátníci, kteří spolu s dalšími parašutisty (Bublík, Hrubý, Švarc, Opálka, Valčík) padli v kostele sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v Praze na Novém Městě. 29. 9. 1942 odsoudili nacisté k trestu smrti i 252 členů rodin československých vojáků, kteří se nějakým způsobem na atentátu podíleli.

33. Československý národní výbor

Československý národní výbor byl vrcholným orgánem československého zahraničního odboje na začátku 2. světové války a byl ustaven v 17. 11. 1939 v Paříži. Francouzské a britské vládní kruhy neakceptovaly původní záměr vytvořit reprezentativní vedení československé emigrace s ambicemi exilové vlády a kromě toho byly značnou překážkou rozpory mezi Benešem a Hodžou, jenž kritizoval málo reprezentativní zastoupení Slováků. Hodža nakonec založil samostatnou opoziční Slovenskou národní radu a posléze Česko-slovenskou národní radu. Další spory vedl Beneš s Osuským, majícím podporu francouzské vlády a považujícím se za nejvyššího představitele československé emigrace. Právě Beneš se nakonec stal předsedou Československého národního výboru, jehož dalšími členy byli Osuský, Ingr, Outrata, Ripka, Slávik, Viest a jako zastupující místopředseda Šrámek. Pravomoc výboru se omezovala na možnost organizovat československé vojenské jednotky a za tímto účelem vydal ČNV v den svého uznání mobilizační rozkaz vztahující se na československé občany žijící ve Francii. ČNV uznala 22. 12. 1939 i britská vláda. Po kapitulaci Francie se členové ČNV uchýlili právě na britské území, kde se 9. 7. 1940 usnesli ustavit zatímtní státní zřízení ČSR, tvořené úřadem prezidenta, československou vládou v Londýně a Státní radou Československou.

34. Zatímní státní zřízení

Jedna z částí československého zahraničního odboje, zahrnující úřad prezidenta, československou vládu v Londýně a Státní radu československou. Prezident Beneš kladl od počátku svého pobytu v exilu velký důraz na zachování kontinuity s předmnichovským Československem a šlo mu zejména o uznání ze strany zemí bojujících proti fašismu a o vytvoření takových politických orgánů, které by i ve změněných podmínkách symbolizovaly hlavní mocenské složky státu. Prvním významným krokem bylo v tomto směru jmenování československé exilové vlády v čele s J. Šrámkem, které prezident provedl jmenovacím dekretem z 9. 7. 1940. Tento dekret byl kontrasignován (spolupodepsán) novým ministerským předsedou, aby tak byla právně zachována kontinuita s bývalou ČSR (§ 68 Ústavní listiny ČSR). Prezident v tomto dekretu také stanovil úkoly nové vlády v době války. Práva parlamentu měla být zatím rozdělena mezi prezidenta, vládu a Státní radu. Když v dopisech lorda Halifaxe z 18. a 21. 7. 1940 uznala britská vláda provizorně československou vládu, reagoval Beneš dekretem prezidenta republiky číslo 1 a zřídil Státní radu jako poradní sbor prezidenta republiky. Základním právním předpisem, od něhož se odvíjela další činnost zatímního státního zřízení ČSR, se stal ústavní dekret prezidenta republiky číslo 2 ze dne 15. 10. 1940 o prozatímním výkonu moci zákonodárné. Stanovilo se v něm, že k úkonům prezidenta republiky, k nimž bylo podle ústavní listiny zapotřebí souhlasu Národního shromáždění Republiky československé, se bude dočasně vyžadovat souhlas vlády. Těmito úkony bylo zastupování státu navenek, uzavírání mezinárodních smluv, prohlášení válečného stavu apod. Definitivně byla československá exilová vláda uznána 18. 7. 1941, kdy britský ministr Eden oznamoval Masarykovi jmenování britského vyslance u Beneše jako prezidenta Československé republiky. Činnost zatímního státního zřízení ČSR byla ukončena před jednáními, na nichž bylo dohodnuto znění Košického vládního programu. Státní rada ukončila svoji činnost rozhodnutím prezidenta ze dne 22. 2. 1945 a československá vláda podala demisi na moskevských jednáních, jež probíhala od 22. do 29. března 1945.

35. Státní rada československá

Tímto termínem označujeme „poradní sbor prezidenta republiky a pomocný kontrolní orgán v rámci zatímního státního zřízení ČSR“, ustavený 21. 7. 1940 v Londýně. Státní rada byla zřízena prezidentským dekretem ze zástupců politických stran v emigraci a svým složením měla reprezentovat celé politické spektrum odbojových sil působících v zahraničí. Zahajovací schůze prvního období se uskutečnila 11. 12. 1940 a toto první období trvalo až do 15. 7. 1941. Poté následovala tři další období, vždy v trvání přibližně jednoho roku. Po navázání diplomatických styků londýnské vlády se SSSR (18. 7. 1941) se členy Státní rady československé stali i komunisté (Nosek, Hodinová-Spurná, Kreibich a Vrbenský).

Ministři exilové vlády byli členy Státní rady československé bez hlasovacího práva. Předsedy Státní rady československé byli Bechyně (1940–1941) a Maxa (1941–1945). Státní radu československou tvořilo nejprve 40 a od 24. 11. 1941 50 osob a měla několik stálých výborů (hospodářský, kárný, branný a politický). Státní rada československá byla rozpuštěna rozhodnutím prezidenta republiky z 22. 2. 1945, její závěrečná plenární schůze se konala 12. 3. 1945 a její působnost oficiálně zanikla 4. 4. 1945.

36. Československá vláda v Londýně

Československá emigrace na Západě, vedená bývalým prezidentem Edvardem Benešem, se snažila o vytvoření exilové vlády již od roku 1939. Prozatímně se jí podařilo vytvořit Československý národní výbor, který působil v Paříži až do francouzské kapitulace. Prozatímní vláda byla jmenována Benešem až 9. 7. 1940 ve Velké Británii, přičemž jejím jádrem zůstal právě Československý národní výbor. Přestože Británie tuto vládu (opět pouze prozatímně) 21. 7. 1940 uznala, bylo zdůrazněno, že tím ani zdaleka není vyjádřena podpora změnám hranic ve střední Evropě. V letech 1940 – 1945 působily v emigraci postupně dvě vlády, v jejichž čele stál Msgr. Šrámek. K významným představitelům londýnské exilové vlády patří kromě Beneše také Masaryk, Ingr, Viest, Slávik a Feierabend. Velká Británie uznala exilovou vládu definitivně 18. 7. 1941, téhož dne byly navázány také diplomatické styky se Sovětským svazem, 3. 9. 1941 byly obnoveny diplomatické styky s Jugoslávií, 7. 10. 1941 uznala československou vládu Francie, a konečně 26. 10. 1942 i USA. Pozici emigrační vlády upevnila smlouva se SSSR uzavřená 12. 12. 1943. Přestože Beneš počítal s tím, že s touto vládou vstoupí do osvobozeného Československa, komunisté jeho plány překazili. Po jednáních o vládním programu totiž donutili emigrační vládu k demisi a do osvobozené republiky vstoupila již nová vláda Národní fronty.

37. Arizace

Arizace je termín označující konfiskaci židovského majetku, zahájenou v Protektorátu Čechy a Morava nařízením říšského protektora ze dne 21. 6. 1939. Protektorátní vláda se připojila k nacistickým norimberským zákonům 4. 7. 1939. V okupovaných zemích byla arizace jedním z hlavních prostředků k ovládnutí jejich hospodářství německým kapitálem a počátkem pronásledování obyvatelstva židovského původu. Německé podniky dosáhly touto cestou značného posílení své hospodářské moci, protože arizaci podléhaly i podniky akciových společností s 25% židovskou účastí.

38. Česko-slovenská národní rada

Ústřední opoziční orgán druhého československého odboje na Západě, ve kterém se spojili protibenešovsky orientovaní pravicoví politici. V činnosti Č-SNR se zřetelně projevovala neřešená slovenská otázka a politické ambice těch jednotlivců, pro které nezbylo místo v Československém národním výboru. Iniciátorem celé akce byl Hodža, vystupující jako zásadní odpůrce politiky čechoslovakismu i samotného Beneše. Poté, co se svými názory nebyl přijat do Československého národního výboru, založil 22. 11. 1939 v Paříži Slovenskou národní radu a stal se jejím předsedou. Slovenská národní rada se pak prohlásila za „politicky zodpovědného představitele a zmocněnce velké většiny slovenského národa“ a v jejích orgánech zaujali místa mj. i Paulíny-Tóth jako místopředseda a Prídavok jako tajemník. Počátkem ledna roku 1940 se v Paříži ustavila na základě iniciativy stoupence generála Prchalý Schwarze i Česká národní rada, v níž se angažoval i generál Šnejdárek. Existenci širší protibenešovské opozice se Hodža pokusil využít, 28. 1. 1940 vystoupil s oficiálním programovým prohlášením Česko-slovenské národní rady a 7. 2. 1940 podal jejím jménem žádost, aby její představitelé byli přibíráni do Československého národního výboru. Tuto žádost, mající spíše podobu ultimáta, pak adresoval nejen výboru samotnému, ale také francouzské a anglické vládě. Francouzský kabinet tuto iniciativu ostře odsoudil a zakázal jakoukoliv další propagaci Česko-slovenského národního výboru. Zvláštní roli sehrál v tomto případě Osuský, jenž sice nejprve podporoval Hodžu a jeho Slovenskou národní radu, ale později vstoupil jako Benešův spolupracovník jak do Československého národního výboru, tak do Státní rady.

39. Slobodný slovenský štát

Slobodný slovenský štát (SSŠ) byl vyhlášen 14. 3. 1939. Slovensko již v době druhé republiky směřovalo k vyhlášení samostatného státu. Slobodný slovenský štát vznikl z Hitlerova rozhodnutí a Hitlerovy vůle, a proto byl na Hitlerovi závislý. Samostatnost SSŠ tak byla pouze zdánlivá – SSŠ byl pod intenzivní německou kontrolou, což bylo mimo jiné dáno i ochrannou smlouvou (23. 3. 1939), již se Německo zavázalo hájit zájmy Slovenska a Slovensko na oplátku podřídilo svou zahraniční politiku a armádu německé kontrole. Nemalý význam mělo Německo i pro slovenskou ekonomiku. Německo zasahovalo do všech složek života státu – rozhodovalo o složení vlády, do země byli vysíláni němečtí poradci atd. Slovensko se de facto stalo německým satelitem. Prakticky od počátku existence Slobodného slovenského státu byl budován totalitní politický systém. Ústava z 21. 7. 1939 měla jednoznačně autoritativní charakter, v průběhu války se nekonalý žádné volby, byl podporován systém jedné strany (HSLS). Prezidentem byl zvolen Jozef Tiso, který užíval titulu vůdce, premiérem se potom stal V. Tuka.

HSLŠ byla antisemitisticky orientovaná strana a celá slovenská politika, pod silným vlivem až tlakem Německa, jednoznačně vykazovala tento rys. 9. 9. 1941 byl přijat tzv. židovský kodex – jednalo se o protižidovský zákon, jehož vzorem byly norimberské zákony. Židovský kodex byl postaven na rasovém (nikoliv tedy náboženském) základě. V roce 1942 probíhaly transporty Židů do koncentračních táborů. Následkem těchto transportů, na nichž nese bezpochyby vinu slovenská vláda, zahynulo na 60 tisíc Židů.

40. Odboj a Slobodný slovenský štát

Ve Slobodném slovenském štátě lze rozlišit odboj komunistický a občanský. Komunisté přešli již v době druhé republiky do ilegality a jejich prvotním cílem bylo připojení k SSSR. Kromě domácího odboje se Slováci angažovali rovněž v odboji zahraničním (Hodža, Osuský). Odboj posiloval například vstup SSSR do války či Benešovy úspěchy. V roce 1943 uzavřely obě odbojové skupiny tzv. vánoční dohodu, jež ustavila Slovenskou národní radu (např. Ursíny, Šmidke, Husák, Novomeský atd.). Cílem odboje se stala příprava ozbrojeného povstání, svržení diktatury HSLŠ. Vánoční dohoda se snažila sjednotit a zkoordinovat akce domácího odboje s odbojem zahraničním.

41. Slovenské národní povstání

Slovenské národní povstání vypuklo 29. 8. 1944, jeho centrem se stala Banská Bystrica. Povstání připravila Slovenská národní rada spolu s vojenským ústředím (pplk. Golian). Cílem bylo osvobodit Slovensko ve spolupráci s postupující Rudou armádou a obnovit existenci Československa. Podnětem k povstání se stalo postupné obsazování Slovenska německou armádou. Banská Bystrica spontánně povstala 30. 8. 1944, povstání však propuklo předčasně a bez dokončení vojenských příprav. Povstání zůstalo omezeno na oblast středního Slovenska s centrem v Banské Bystrici. Veliteli povstání byli Ján Golian a Rudolf Viest. Na povstaleckém území převzala moc SNR, která vyhlásila svržení ľudácké vlády a obnovu ČSR. Ovšem pomalý postup Rudé armády a posily pro německé vojsko měly za následek zmenšování území, které ovládali povstálí partyzáni. 27. 10. 1944 byla dobyta Banská Bystrica, oba velitelé povstání padli. SNP je nutné považovat za významnou protiněmeckou akci, protože na sebe po dobu několika měsíců vázalo značné množství německých ozbrojených sil.

42. Sbor pověřenců

Sbor pověřenců (Zbor poverenikov) byl výkonným orgánem státní moci. Vznikl v září 1944 a působil až do přijetí československé ústavy v roce 1960. Jeho členové stáli v čele pověřenectev, která představovala nejvyšší orgány státní správy na

Slovensku. První Sbor pověřenců vznikl v září 1944 jako součást SNR během Slovenského národního povstání. Další fázi ve vývoji Sboru pověřenců představuje období těsně poválečné. Sbor převzal vládní a výkonnou moc na Slovensku, do jeho čela byl postaven předseda. Podle třetí pražské dohody byl Sbor pověřenců podřízen ústřední československé vládě.

43. Košický vládní program

Košický vládní program byl programovým dokumentem první vlády Národní fronty. K jeho vyhlášení došlo 5. 4. 1945 v Košicích. Dojednán byl však dříve v Moskvě (22.–29. 3. 1945). Košický vládní program se skládá ze 16 kapitol. Program navrhli komunisté a zástupci ostatních politických stran jej přijali, resp. do něj zasáhli pouze drobnými úpravami. Program požadoval svolání Prozatímního národního shromáždění, vytvoření nové vlády, přípravu voleb. Vláda se zavázala, že bude podporovat Rudou armádu, přičemž neopomněla ocenit zásluhy Rudé armády v boji za osvobození Československa. K tomu přistoupila hluboká vděčnost československého lidu Sovětskému svazu – proto se po skončení války očekávala co nejtěsnější spolupráce mezi Československem a Sovětským svazem. Kromě toho vláda deklarovala přátelské vztahy k dalším spojeneckým zemím (Británie, Francie, USA). Lid byl prohlášen za zdroj veškeré moci. Měly vzniknout národní výbory, jež by obstaraly veřejnou správu. Byly garantovány ústavní svobody, všeobecné volební právo a rovnoprávnost mužů a žen. Češi a Slováci si měli být rovni. Slováci si měli zachovat SNR a Sbor pověřenců – tím byl položen základ asymetrickému státnímu modelu. Území Podkarpatské Rusi mělo připadnout některému státu podle vůle lidu – vůle lidu se přiklonila k SSSR. O Němcích a Maďarech žijících na území Československa bylo rozhodnuto, že občanství zůstane pouze antifašistům. Po válce mělo dojít k odsouzení zrádců a kolaborantů, měla být provedena očista státního aparátu, aby byl fašismus zcela vykořeněn. Půda nepřátel a kolaborantů měla být zkonfiskována.

Košický vládní program nebyl programem československé exilové vlády, neboť ta měla po vstupu na osvobozené území abdikovat a měla být vytvořena nová vláda.

44. Česká národní rada

Sjednocující odbojový orgán, fungující po krátkou dobu roku 1945 v Praze. ČNR vznikla po vzoru Národního výboru a centrem její organizace byla Rada tří ve spolupráci s mládežnickými organizacemi. ČNR definitivně vznikla na ustavující schůzi, probíhající od 29. do 30. dubna 1945. Z původního pracovního předsednictva se tento orgán rozšířil na 27 členů a zastoupeny v něm byly: Rada tří, Komunistická strana Československa, Ústřední rada odborů, Revoluční hnutí zemědělců, Revoluční hnutí družstevníků, Revoluční hnutí žen a Hnutí za svobodu. Předsedou byl zvolen Albert Pražák a místopředsedou se stal Josef Smrkovský

za KSČ. Po živelném výbuchu povstání v Praze využila ČNR situaci a ještě 5. května vydala prohlášení o převzetí veškeré vládní a výkonné moci v českých zemích do svých rukou. V očích sovětských představitelů se ČNR kompromitovala nejenom dohodou s oddíly generála Vlasova, ale také přijetím kapitulace německých jednotek. Přestože ČNR vystupovala jako zmocněnec vlády NF v Košicích, nebyla shledána důsledným revolučním orgánem a později byli její členové perzekuováni. Oficiálně skončila činnost ČNR 11. 5. 1945, kdy košická vláda přesídlila do Prahy.

45. Pražské povstání

Praha byla posledním z hlavních evropských měst, které na konci dubna 1945 ještě nebylo osvobozeno od fašistů. Jednotky Rudé armády daly totiž přednost dobytí Berlína a teprve odtud se chystaly zaútočit na Prahu. Přes nezáměr spojenců o eventuální větší povstání v týlu nepřítele propuklo spontánně povstání v moravském Přerově již 1. 5. 1945, 5. 5. zachvátilo i Prahu. První hodiny Pražského povstání byly ve znamení bojů o budovu rozhlasu, z níž byla ve 12:33 vyslána výzva o pomoc povstalcům, kteří byli velmi špatně vyzbrojeni a kterým chyběly především těžké zbraně. Již 6. května ztratilo povstání iniciativu. K Praze se začaly stahovat německé jednotky z okolí, včetně tankové divize SS. Sovětské velení, které chtělo v případě Prahy použít „varšavský model“, striktně zamítlo nabídku amerického generála Eisenhowera, jehož jednotky již byly v západních Čechách. K záchraně Prahy přispěl nakonec nečekaný spojenec – jednotky Ruské osvobozené armády (vlasovci) – jejichž pomoc byla o to cennější, že disponovaly protitankovými zbraněmi.

8. 5. uzavřeli představitelé České národní rady dohodu s německým velením o odchodu německých jednotek z města, dohodu, která byla plně v souladu s bezpodmínečnou kapitulací podepsanou den předtím v Remeši. Z vojenského hlediska bylo Pražské povstání zcela bezvýznamné a stálo celkem zbytečně život více než 3 700 lidí, z toho bezmála 2 000 bojovníků proti fašismu.

46. Dekrety prezidenta Beneše

Od října 1940 do srpna 1945 vydal prezident Beneš řadu dekretů, jež měly platnost zákona, resp. ústavního zákona. Byly potřebné v době, kdy po válce ještě nestačila fungovat zákonodárná moc. Řešily především otázku Němců a Maďarů na československém území či potrestání kolaborantů. Za nejdůležitější je považován Dekret o národní správě majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů či Dekret o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů. Dekrety mimo jiné řešily správu konfiskovaného majetku, otázku občanství osob německé a maďarské národnosti, znárodnění bank, těžkého průmyslu atd. Většina dekretů je dodnes součástí právního řádu republiky, z čehož plyne jejich velký význam. Dosud jsou

vedeny spory o rušení některých z dekretů, což je českou politickou reprezentací téměř jednomyslně odmítáno s tím, že by došlo k narušení základů českého právního řádu.

47. Národní soud

Mimořádný soudní orgán ustavený v Praze a v Bratislavě na základě tzv. retribučního dekretu číslo 17/1945 Sb. Před národní soud měli být postaveni „státní prezident Protektorátu Čechy a Morava, členové jednotlivých protektorátních vlád, členové ústředního vedení Vlajky, členové Kuratoria pro výchovu mládeže, členové výboru a činovníci české Ligy proti bolševismu, vedoucí činovníci Národní odborové ústředny zaměstnanců a Svazu zemědělství a lesnictví, novináři, kteří v denním tisku propagačně sloužili vládě vetřelců, nebo vůbec osoby, které byly vedoucím postavením v životě politickém, vysokým úřadem, vysokou funkcí velitelskou nebo význačnou funkcí v životě hospodářském vázány být svým spoluobčanům vlasteneckým vzorem.“

Proces s protektorátní vládou probíhal od 29. 4. do 20. 7. 1947 a byl to vlastně první politický proces v poválečném Československu. Soudci ale dosud nebyli předpokládáni, takže mírnost rozsudků vyvolala rozhořčení komunistů. Na Slovensku, kde Národní soud působil od 16. května 1945 do 31. prosince 1947, vyvolal největší pozornost proces s Msgr. Jozefem Tisem. Národní soud fungoval i jako soud čestný, takže odsouzení byli na řadu let vyloučeni z veřejného života a zbaveni politických práv, včetně práva volebního. Právě tuto skutečnost využili v roce 1946 komunisté, kteří nechali celou řadu svých odpůrců postavit před soud, a znemožnili jim tak účast ve volbách.

48. Odsun Němců

Jedna z variant řešení sudetoněmecké otázky, diskutovaná z iniciativy Edvarda Beneše a jeho okruhu v londýnském exilu. Mezníkem ve vývoji se stala Benešova návštěva v Moskvě v prosinci roku 1943, kdy Beneš seznámil Stalina s plánem transferu asi 2 milionů Němců ze Sudet. Protiněmeckou linii zahájil Beneš již 12. 5. 1945 ostrým projevem v Brně. Výsledkem bylo nejenom bezprávné postavení Němců zbavených státního občanství, ale také jejich živelné pronásledování. Množily se tzv. divoké odsuny – pěší pochody z Příbrami, Jihlavy a v neposlední řadě také vyhnání asi 20 000 brněnských Němců ve dnech 30. a 31. 5. 1945. Dočasnou internaci v Pohořelicích tehdy nepřežilo více než 470 osob. Podobně proběhly odsuny z Chomutova, z Teplic v Čechách a z Krnova a do dějin se zapsaly také krvavé události v Ústí nad Labem z 31. 7. 1945. Na masakr, který v souvislosti s explozí v Krásném Březně rozpoutali kromě příslušníků tzv. revolučních gard také místní civilisté, doplatilo životem několik set místních Němců. V době příprav tzv. organizovaného transferu se právně zhoršily podmínky československých

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.